

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA KUJAWSKO-POMORSKIEGO

Bydgoszcz, dnia 19 stycznia 2026 r.

Poz. 485

Podpisany przez:

Mariusz Kaźmierczak

Data: 19.01.2026 11:20:26

UCHWAŁA NR XXVI/166/2025 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA

z dnia 18 grudnia 2025 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Białe Błota na lata 2025-2028

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 9, art. 18 ust.2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U.2025.1153 t.j.) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i o opiece nad zabytkami (Dz.U.2024.1292 t.j.) uchwala się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Białe Błota na lata 2025-2028”, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Kujawsko - Pomorskiego.

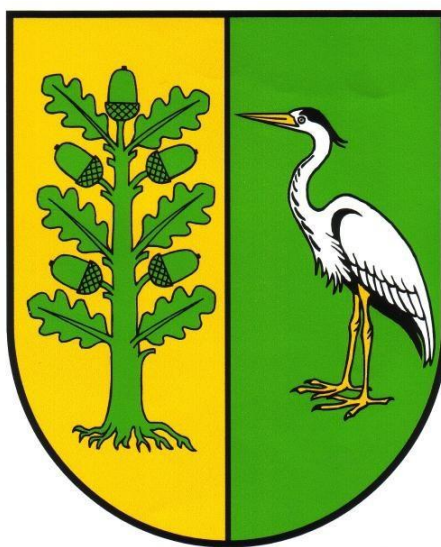
Przewodniczący Rady Gminy
Białe Błota

Sławomir Ossowski

Załącznik do uchwały Nr XXVI/166/2025
Rady Gminy Białe Błota
z dnia 18 grudnia 2025 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY BIAŁE BŁOTA NA LATA 2025 - 2028

Wykonawca:
GEZPRO Daniel Wiśniewski
ul. Traktorowa 50/25
87-100 Toruń

Zamawiający:
Urząd Gminy Białe Błota
ul. Szubińska 7
86-005 Białe Błota

Białe Błota, 2025 r.

WYKAZ SKRÓTÓW UŻYTYCH W OPRACOWANIU

AZP – Archeologiczne Zdjęcie Polski,
EFRR – Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego,
EFS – Europejski Fundusz Społeczny,
GCK – Gminne Centrum Kultury,
GEZ – Gminna Ewidencja Zabytków,
GPONZ – Gminny Program Opieki nad Zabytkami,
GUS – Główny Urząd Statystyczny,
Dz. U. – Dziennik Ustaw,
KEZAL – Karta Ewidencyjna Zabytku Archeologicznego Lądowego,
KGW – Koło Gospodyń Wiejskich,
KOWR – Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa,
KSRR – Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego, **MKiDN**
– Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego, **NID** –
Narodowy Instytut Dziedzictwa,
MPZP – Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego,
SWOT – ang. Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats (mocne, słabe strony, szanse
i zagrożenia),
UG – Urząd Gminy,
WKZ – Wojewódzki Konserwator Zabytków,
WUOZ – Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków.

1. WSTĘP

Przedmiotem opracowania jest Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Białe Błota na lata 2025-2028 (dalej GPOnZ, Program), który jest zgodny z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest to już trzecia edycja gminnego programu opieki nad zabytkami. Pierwszym dokumentem był program pn. „Gminny Program Opieki nad zabytkami dla Gminy Białe Błota na lata 2017 – 2020”. Drugi program pn. „Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Białe Błota na lata 2021-2024”, został przyjęty uchwałą Nr RGK.0007.7.2022 z dnia 25 stycznia 2022 roku przez Radę Gminy Białe Błota. W związku z powyższym czas programowania minął i należało opracować kolejną wersję GPOnZ aktualizując podejście do zrównoważonej polityki rozwoju oraz polityki przestrzennej, uwzględniając obecne uwarunkowania dziedzictwa kulturowego. Koncepcja polityki i strategii nawiązująca do dziedzictwa kulturowego, w tym w sposób szczególny do zabytków z terenu gminy, zastąpiła podejście z lat wcześniejszych i powstała w odpowiedzi na nowe zjawiska i potrzeby. Nie bez znaczenia było także dostosowanie dokumentu do aktualnie obowiązujących przepisów nawiązujących do zabytków oraz pozostałych przepisów prawa, które w ostatnich latach ulegały zmianom. Modyfikacja przyjętego wcześniej dokumentu wynika także z nowych wyzwań, jakie stawia przed sobą samorząd lokalny, dlatego też wypracowane zostały nowe cele i kierunki działań korespondujące z wcześniej wypracowanymi rozwiązaniami.

Program jest podstawowym dokumentem w sferze zarządzania dziedzictwem kulturowym Gminy Białe Błota, a także elementem polityki samorządowej w części dotyczącej zabytków z terenu gminy. Odnosi się do zasobów własnych gminy, jak i tych, które stanowią własność innych podmiotów, które znajdują się na terytorium gminy. Program ma charakter strategiczny, jego celem jest ochrona i opieka nad zabytkami oraz wykorzystanie lokalnych potencjałów dziedzictwa kulturowego. Jego skuteczne wdrażanie przyczyni się do polepszenia stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków, rozwoju społeczno-gospodarczego gminy oraz poprawy jakości życia mieszkańców. Program ma również charakter edukacyjny i powinien być znany szerszemu gronu odbiorców, nie tylko właścicielom zabytków, ale także wszystkim mieszkańcom, którzy żyją i obcują na co dzień w otoczeniu substancji zabytkowej. GPOnZ składa się z 3 głównych faz:

- poznawczej;
- analiz i wniosków;
- programowania.

Rozdziały 2 oraz 3 dotyczą podstaw i uwarunkowań prawnych. W tej części wskazano na główne dokumenty prawne odnoszące się do ochrony zabytków. Wskazane ustawy i rozporządzenia opracowane zostały na stopniu krajowym i przedstawiają nadrzędne rozwiązania dla obiektów zabytkowych. Jest to jednocześnie podstawowa i nadrzędna faza poznawcza przepisów odnoszących się do zabytków.

W rozdziale 4 i 5 również opisano fazę pierwszą. Jest ona punktem wyjścia, rozpoznania oraz zgeneralizowania szeregu wiadomości na temat dziedzictwa kulturowego na szczeblu gminy oraz na szczeblach wyższych w nawiązaniu do ogólnych zasad programowania związanych z dziedzictwem kulturowym. Ww. rozdziały są najbardziej obszerne. Przeanalizowane zostały dokumenty o charakterze strategicznym oraz planistycznym, z podziałem na uwarunkowania zewnętrzne (poziom kraju, województwa i powiatu) oraz wewnętrzne (poziom gminy), które stanowiły podstawę do opracowania kolejnych dwóch faz. Ponadto pogłębionej analizie poddano dziedzictwo kulturowe gminy z rozróżnieniem na dziedzictwo materialne oraz niematerialne. Opisano historię gminy oraz

ważniejszych miejscowości, krajobraz kulturowy w nawiązaniu do historycznego osadnictwa, układów przestrzennych, zabytki ruchome oraz zabytki nieruchome. Te ostatnie podzielono na nieruchome zabytki archeologiczne oraz nieruchome zabytki architektury i budownictwa. Zaszeregowaniu poddano także zabytki nieruchome ze względu na swoją przynależność do rejestru zabytków oraz gminnej ewidencji zabytków, która jest stanem wyjściowym do rozpoznania dziedzictwa kulturowego gminy, a zarazem opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami. W sposób szczególny pogłębionej diagnozie poddano obiekty zabytkowe znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków zarówno pod względem ilościowym, jak i jakościowym. Ocenie poddano z osobna każdą z charakterystycznych grup obiektów. Najważniejsze zabytki opisano szczegółowo w osobnym podrozdziale.

W rozdziale 6 przedstawiono fazę analiz i wniosków. Poprzez analizę SWOT wskazano mocne strony, słabe strony, szanse oraz zagrożenia dla dziedzictwa kulturowego gminy. Pogłębiona analiza dziedzictwa kulturowego gminy oparta została na dokumentach planistycznych i strategicznych, gminnej ewidencji zabytków, otoczeniu kulturowym oraz własnych spostrzeżeniach i adnotacjach.

Rozdział 7, 8 i 9 poświęcono programowaniu, w którym to znalazły się priorytety, kierunki działań i zadania wraz z instrumentarium oraz kryteriami oceny realizacji gminnego programu. W fazie programowania określono zasadnicze kierunki działań i zadań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami. W fazie tej wskazano również na możliwość finansowania części wyznaczonych zadań w programie ze źródeł zewnętrznych, jak i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków.

Przedstawiono również podstawowe zagadnienia związane z ochroną i opieką nad zabytkami, obowiązujące ramy prawne, a także załączono aneksy w postaci wykazu nieruchomych zabytków architektury i budownictwa oraz nieruchomych zabytków archeologicznych.

Program wzbogacono o liczne ryciny, tabele, wykresy, mapy oraz zdjęcia ukazujące wybrane obiekty zabytkowe.

Zrównoważone zarządzanie dziedzictwem kulturowym pozwoli na rozwój gminy przy jednoczesnym jego poszanowaniu i wykorzystaniu. Same zaś zabytki jako zasób nieodnawialny poprzez odpowiednią, długofalową politykę gminy przetrwają na rzecz przyszłych pokoleń, które również będą mogły ich doświadczać tak samo jak obecni mieszkańcy gminy.

1.1. Podstawowe zagadnienia

W Programie znajdują się podstawowe pojęcia specjalistyczne związane z szeroko rozumianym dziedzictwem kulturowym. Poniżej podano kilka przykładów na podstawie Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, a także wybranych pojęć zamieszczonych na portalu <http://samorząd.nid.pl/>.

AZP – Archeologiczne Zdjęcie Polski. Program badawczy rozpoczęty w 1978 roku, polegający na metodycznym ewidencjonowaniu stanowisk archeologicznych na terenie Polski metodą badań powierzchniowych. Obszar kraju został podzielony na obszary w kształcie prostokąta, o powierzchni 37,5 km² każdy. Obszary zostały ponumerowane i po kolei poddano je metodycznej prospekcji powierzchniowej. Wynikiem prospekcji obszaru jest zaewidencjonowanie w postaci kart zabytków (KEZAL – kart ewidencji zabytku archeologicznego i lądowego) wszystkich stanowisk archeologicznych zlokalizowanych w terenie. Wyniki badań AZP przekształcone zostały w wojewódzką i krajową ewidencję zabytków archeologicznych. Współ

cześnie prowadzone badania AZP służą prowadzeniu i aktualizacji krajowej i wojewódzkiej ewidencji zabytków w zakresie archeologii.

Badania archeologiczne – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego.

Badania architektoniczne – działania ingerujące w substancje zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń.

Dominanta przestrzenna – element przestrzeni o niezakłóconej ekspozycji; obiekt budowlany (grupa obiektów) lub obiekt naturalny wyraźnie odróżniający się od otaczającej zabudowy formą lub gabarytami, posiadający czytelną i zasadniczą wartość kompozycyjną lub estetyczną.

Funkcja stanowiska archeologicznego – sposób użytkowania stanowiska w przeszłości, np. cmentarzysko, osada, miejsce wymiany handlowej, miejsce kultu.

Historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg.

Historyczny zespół budowlany – powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi.

Konserwacja zabytków (prace konserwatorskie) – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tego procesu. Podstawowym celem prowadzenia prac konserwatorskich jest ocalenie materii i formy obiektu zabytkowego dla przyszłych pokoleń (...).

Krajobraz kulturowy – przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze.

Otoczenie – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Prace konserwatorskie – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań.

Prace modernizacyjne (modernizacja zabytku) – unowocześnienie, uwspółcześnienie obiektu. W przypadku budynków i budowli zabytkowych, wbrew pozorom, ten typ prac jest prowadzony bardzo często w związku z adaptacją do nowych funkcji lub utrzymaniem w obiekcie pierwotnego sposobu użytkowania, a także przystosowaniem go do obecnej roli.

Renowacja zabytków – przywrócenie oraz utrzymanie estetycznego wyglądu obiektu zabytkowego. Każdorazowo renowacja powinna być prowadzona z uwzględnieniem aktualnej wiedzy o historycznym wyglądzie i formie obiektu. Typowymi pracami renowacyjnymi są odmalowanie elewacji albo wnętrza budynku zabytkowego, uzupełnienie zieleni niskiej w zabytkowym zespole zieleni (np. trawników, łąk kwietnych). Renowacja zabytku nie powinna prowadzić do naruszenia substancji zabytkowej lub doprowadzenia obiektu do wyglądu ahistorycznego.

Remont zabytku (prace remontowe przy zabytku) – rodzaj robót budowlanych przy zabytku nieruchomym, których celem jest odtworzenie stanu pierwotnego. Możliwe jest używanie materiałów innych niż te, które zostały zastosowane pierwotnie. Remont polega na wymianie elementów zużytych, zniszczonych lub uszkodzonych. W przypadku budynków i budowli zabytkowych obejmuje zazwyczaj prace polegające na naprawach lub wymianie elementów wtórnych albo intensywnie użytkowanych, których wartość zabytkowa jest niewielka bądź jej nie mają, a w obecnym stanie technicznym negatywnie wpływają na estetykę i funkcjonalność obiektów. Najczęściej spotykane remonty w obiektach zabytkowych obejmują elementy dachów i więźby dachowe, wnętrza mieszkań

pozbawionych detalu architektonicznego, klatki schodowe nie wymagające prac konserwatorskich, instalacje, izolacje przeciwwilgociowe fundamentów.

Restauracja zabytków (prace restauratorskie) – dziedzina szeroko pojętej konserwacji zabytków, pojęcie odnosi się do prac mających na celu przywrócenie dawnej, pierwotnej formy obiektowi zabytkowemu. Każdorazowo musi być poprzedzona badaniami architektonicznymi, konserwatorskimi oraz kwerendą archiwalną, która jest koniecznym elementem dla rozpoznania wartości zabytku i zrozumienia jego historii. Prowadzi do zniszczenia późniejszych nawarstwień, dlatego może być prowadzona jedynie w przypadku wyraźnie niższej wartości obecnej formy zabytku od kształtu obiektu, do którego planujemy wrócić. Powinna być prowadzona z użyciem zachowanych oryginalnych elementów.

Rewaloryzacja zabytków – przywrócenie wartości zabytku, w szczególności walorów użytkowych oraz wyeksponowanie wartości obiektu. Pojęcie używane głównie w odniesieniu do zabytków architektury i budownictwa oraz urbanistyki. Rewaloryzacja łączy w sobie działania konserwatorskie adaptacyjne w celu ocalenia, a nawet przywrócenia wartości obiektu zabytkowego i przystosowania go do pełnienia nowej funkcji bądź utrzymania pierwotnego sposobu użytkowania, przy spełnieniu potrzeb współczesnych użytkowników, w sposób nie naruszający najważniejszych wartości zabytku.

Roboty budowlane przy zabytku lub w jego otoczeniu – pojęcie zdefiniowane w prawie budowlanym, polegające na budowie, rozbiórce, modernizacji, montażu, rozbudowie, nadbudowie i przebudowie obiektu budowlanego objętego ochroną konserwatorską. W przypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków remont wymaga uzyskania pozwolenia odpowiedniego konserwatora zabytków w oparciu o projekt budowlany albo wyciąg z tego projektu przygotowany w celu oceny wpływu inwestycji na zabytek.

Stanowisko archeologiczne – miejsce, gdzie w ziemi, na jej powierzchni lub pod wodą znajdują się ślady obecności człowieka w przeszłości, które mają charakter zabytkowy. W przepisach prawa stanowisko archeologiczne nazwane jest nieruchomym zabytkiem archeologicznym.

Strefa ochrony konserwatorskiej – wyznaczony granicami obszar, na którym obowiązują określone ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków. Strefy ochrony konserwatorskiej definiowane są przez swoje cechy (zawartość i wyróżniki) oraz cele, dla których zostały wyznaczone.

Sylweta (panorama) – rozległy widok obserwowany ze znacznej odległości, często z punktu lub ciągu widokowego – prezentujący obiekty budowlane, zieleni i obiekty naturalne (w tym ukształtowanie terenu), wzajemnie dostosowanych do siebie pod względem estetycznym i tworzących czytelną spójną formę krajobrazową.

Termomodernizacja – modernizacja mająca na celu poprawę warunków termicznych budynku, zmniejszenie zapotrzebowania i zużycia energii. W obiektach zabytkowych zazwyczaj możliwa w ograniczonym stopniu ze względu na wartości zabytkowe obiektu. Na ogół dopuszczalny zakres prac termomodernizacyjnych obejmuje docieplenie dachu, stropu najwyższej kondygnacji, poprawę izolacyjności albo wymianę stolarki i ślusarki, docieplenie fundamentów (...).

Warstwa kulturowa – nawarstwienie ziemne powstałe na skutek działalności człowieka w przeszłości.

Zabytek – nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytek archeologiczny – zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.

Zabytek nieruchomy – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości o cechach j.w.

Zabytek ruchomy – rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych o cechach j.w.

1.2. Metodologia opracowania

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Białe Błota na lata 2025-2028 opracowano na podstawie gminnej ewidencji zabytków, która jest punktem wyjścia i podstawowym źródłem wiedzy na temat zabytków w gminie.

Prace terenowe dotyczące aktualizacji gminnej ewidencji zabytków przeprowadzone zostały w październiku 2024 r. i pozwoliły zweryfikować faktyczny stan zachowanego dziedzictwa. Mieszkańcy gminy zostali poinformowani o prowadzonych pracach poprzez zamieszczenie ogłoszenia na stronie internetowej gminy oraz na facebooku gminy. Ponadto w miejscowościach, w których przeprowadzono inwentaryzację, rozwieszono na tablicach ogłoszeń plakaty informacyjne. Także na stronie biuletynu informacji publicznej Gminy zamieszczono ogłoszenie w sprawie opracowania gminnej ewidencji zabytków.

Gminna ewidencja zabytków z terenu Gminy Białe Błota opracowana została po przeprowadzeniu badań terenowych oraz kwerendy konserwatorskiej celem uzyskania odpowiednich materiałów do jej sporządzenia. Podczas prac terenowych przydatne okazały się rozmowy z właścicielami zabytków, którzy przedstawiali ich historie. Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Toruniu, Delegatura w Bydgoszczy udostępnił cenną i ważną dokumentację związaną z obiektami zabytkowymi.

Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Białe Błota w postaci zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych powstała przyjętą Zarządzeniem Nr 2 / 2022 Wójta Gminy Białe Błota z dnia 13 stycznia 2022 r. Obecnie trwają prace nad przyjęciem nowego Zarządzenia.

Celem uzyskania odpowiednich materiałów do sporządzenia GPOnZ zaznajomiono się z materiałami dotyczącymi Gminy Białe Błota będącymi w zasobach NID. Ponadto przeprowadzono research terenowy za pomocą ogólnodostępnych baz danych, map oraz platform mapowych i terenowych. Pozyskano dane z banku danych lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego oraz z pozostałych stron internetowych, które wykorzystano w niniejszym opracowaniu. Przy opracowaniu dokumentu wykorzystano fachową literaturę, w tym książki, publikacje i przewodniki lokalne związane z Gminą Białe Błota.

Część programową opracowano na podstawie analizy aktualnych dokumentów strategicznych i planistycznych, obserwacji własnych oraz ścisłej współpracy z pracownikami Urzędu Gminy Białe Błota.

Projekt Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Białe Błota na lata 2025-2028 został przekazany do WUOZ, Delegatura w Bydgoszczy celem pozytywnego zaopiniowania. Po uchwaleniu przez Radę Gminy Białe Błota zostanie opublikowany w Dzienniku Urzędowym Województwa Kujawsko-pomorskiego. W dalszym etapie zostanie rozpowszechniony wśród mieszkańców gminy, np. poprzez zamieszczenie go na stronie internetowej gminy.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Białe Błota na lata 2025-2028 uwzględnia wymogi zawarte w poradniku metodycznym – „Gminny Program Opieki nad Zabytkami” oraz założenia przyjęte w opracowaniu „Dziedzictwo obok Mnie – poradnik zarządzania dziedzictwem w gminach”.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązek wykonania programu opieki nad zabytkami, określony został w art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. W ust. 1 wskazano: „Zarząd województwa, powiatu lub wójt (**burmistrz**, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub **gminny** program opieki nad zabytkami.” W ust. 2 znajdują się cele jakie powinny znaleźć się w gminnym programie opieki nad zabytkami, tj.:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Z kolei ustawa o samorządzie gminnym z dnia 8 marca 1990 r. narzuca na organ gminy realizację zadań własnych. W art. 7 ust. 1 pkt. 9 wskazano, że „Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.”

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Białe Błota na lata 2025-2028 nie posiada statusu aktu prawa miejscowego.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Zabytki zostały objęte ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela (art. 5, art. 6 ust. 1 i art. 86 Konstytucji RP). Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. Obowiązujące uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami to:

- 1) Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 roku Nr 78 poz. 483 ze zm., z dnia 2 kwietnia 1997 r.).
- 2) ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 roku poz. 1292 ze zm.).
- 3) ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2025 roku poz. 1153)

Inne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się w wielu obowiązujących ustawach:

- 1) ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2024 roku, poz. 1130 ze zm.).
- 2) ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2025 roku, poz. 418 ze zm.).
- 3) ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2025 roku, poz. 647 ze zm.).
- 4) ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2024 roku, poz. 1478 ze zm.).
- 5) ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2024 roku, poz. 1145 ze zm.).
- 6) ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2024 roku, poz. 87 ze zm.).
- 7) ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2024 roku, poz. 1491 ze zm.).
- 8) ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz. U. z 2024 roku, poz. 278).
- 9) ustawa z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (Dz. U. z 2024 roku, poz. 576 ze zm.).
- 10) ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (Dz. U. z 2018 roku, poz. 2337).
- 11) ustawa z dnia 19 grudnia 2009 r. o partnerstwie publiczno – prywatnym (Dz. U. z 2023 roku, poz. 1637).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

- 1) ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2022 roku, poz. 385).
- 2) ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 roku, poz. 2393).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2020 roku, poz. 164 ze zm.).

Uregulowania prawne dotyczące zabytków i dziedzictwa kulturowego znajdują się również w poniższych rozporządzeniach:

- 1) rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia zakresu celów Funduszu Kościelnego (Dz. U. z 1990 roku, Nr 61, poz. 354).
- 2) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 roku w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 roku, poz. 56).
- 3) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2021 roku, poz. 81).
- 4) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2024 roku, poz. 1462).

- 5) rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 roku, nr 212, poz. 2153).

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

W podrozdziale 4.1. oraz 4.2. przedstawiono te dokumenty strategiczne, które obowiązują w ramach czasowych odpowiadających Gminnemu Programowi Opieki nad Zabytkami Gminy Białe Błota na lata **2025-2028**.

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Podrozdział zawiera informacje o strategicznych celach polityki państwa i uwarunkowaniach formalnoprawnych w sferze ochrony zabytków. Analizie poddano relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami sporządzanymi na poziomie krajowym. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Białe Błota jest zbieżny ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026

Uchwałą nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r. przyjęto Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026. Program jest głównym dokumentem strategicznym określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów. Dokonano w nim diagnozy stanu ochrony zabytków w Polsce w trzech podstawowych obszarach:

1. Organizacja i zadania organów ochrony zabytków w Polsce.
2. Stan zachowania zabytków w Polsce – rola i znaczenie form ochrony zabytków oraz systemów informacji o zabytkach.
3. Komunikacja, porozumienie i współpraca w obszarze ochrony zabytków w Polsce.

Jako cel główny wyznaczono „zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce”, który realizowany będzie przez trzy cele szczegółowe dotyczące:

- weryfikacji wybranego zasobu zabytków i wzmocnienie narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości;
- wzmocnienia potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków;
- roli zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja).

Cele składają się na kierunki działań, a te zostały podzielone na zadania. Przyjęte do realizacji zadań kierunki działań to:

- podnoszenie wiedzy o wybranych grupach zasobu zabytkowego kraju;
- ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości;
- realizacja międzynarodowych zobowiązań;
- cyfryzacja procesów administracyjnych;
- wzmacnianie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków;
- reforma finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych;
- edukacja – podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

Przedstawiono karty zadań wraz z opisami szczegółowymi, opisem wskaźników celu projektu oraz harmonogramem projektu. W rozdziale siódmym podano plan finansowy, zaś w kolejnym system wdrażania, monitoringu i ewaluacji Programu. Krótko scharakteryzowano zarządzanie ryzykiem oraz dołączono załączniki takie jak:

- zabytki nieruchome wpisane na Listę Dziedzictwa UNESCO;
- zabytki nieruchome uznane za pomnik historii;
- zestawienie zabytków nieruchomych;
- zestawienie zabytków archeologicznych;
- zestawienie zabytków ruchomych;
- spis WKZ i delegatur;
- spis porozumień.

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030

Uchwałą nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. przyjęto Strategię Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030. Strategia jest jednym z elementów kompleksowej modernizacji systemu zarządzania rozwojem kraju. Dokument składa się z części diagnostycznej, w której omówiono 3 obszary:

1. Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie.
2. Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie.
3. Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.

W obszarze nr 2 wskazano na zły stan zabytków oraz niewykorzystany potencjał szlaków kulturowych. Tylko niespełna 1/3 obiektów zabytkowych figurujących w rejestrze nie wykazuje objawów zniszczenia, które uzasadniałyby konieczność przeprowadzenia ingerencji remontowych. Ponad 70% zarejestrowanych obiektów oceniono jako wykazujące objawy zniszczenia. W dokumencie podano także liczbę zabytków rejestrowych z podziałem na województwa, a także podkreślono potrzebę tworzenia szlaków kulturowych, które prowadzić będą do rozwoju turystyki kulturowej. W dalszej części dokumentu wyznaczone zostały cele, kierunki i narzędzia realizacji. Głównym celem Strategii jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Będzie on realizowany poprzez trzy cele szczegółowe:

1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne.
2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich.
3. Zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju.

Dla każdego celu szczegółowego wyznaczono priorytety oraz kierunki interwencji. W ramach celu szczegółowego nr 2 wyróżniono następujące priorytety:

- 2.1 Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze.
- 2.2 Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury.
- 2.3 Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.
- 2.4 Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę.
- 2.5 Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

Szczególnie istotny jest priorytet 2.2. Jednym z kluczowych zadań państwa w tym obszarze jest dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków. W tym celu realizowany będzie projekt strategiczny pn. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami. Jednym z priorytetowych działań w omawianym obszarze będzie wsparcie zabytków uznanych za Pomniki Historii przez Prezydenta RP. W dokumencie wskazano także wykaz projektów

strategicznych oraz system realizacji, wskaźniki, ramy finansowe i wymiar terytorialny. W projektach strategicznych znalazły się takie zadania jak:

- Digitalizacja i Rozwój Kultury Cyfrowej (obejmujący zasób muzeów, czy zabytki);
- Dziedzictwo Buduje Wspólnotę;
- Zintegrowany system promocji kultury polskiej za granicą;
- Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami;
- Rozwój Turystyki Kulturowej.

W ostatniej części Strategii podano, że wyzwaniem w obszarze kultury i dziedzictwa narodowego jest ciągle niewykorzystany potencjał szlaków kulturowych oraz zabytków i Pomników Historii.

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030

Uchwałą nr 102 Rady Ministrów z dnia 17 września 2019 r. przyjęto Krajową Strategię Rozwoju Regionalnego 2030. KSRR jest podstawowym dokumentem strategicznym polityki regionalnej państwa w perspektywie do 2030 r. Składa się z następujących merytorycznie rozdziałów: Wyzwania rozwojowe kraju w ujęciu regionalnym do 2030 roku w świetle analiz terytorialnych, Polityka regionalna 2030, Cel główny i cele szczegółowe polityki regionalnej do 2030 roku, System realizacji KSRR, Ramy finansowe krajowej strategii rozwoju regionalnego, Monitorowanie i ewaluacja. Celem głównym KSRR jest *efektywne wykorzystanie endogenicznych potencjałów terytoriów i ich specjalizacji dla osiągnięcia zrównoważonego rozwoju kraju, co tworzyć będzie warunki do wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym osiągnięciu spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym*. Wyznaczono 3 cele szczegółowe:

Cel 1. Zwiększenie spójności rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym.

Cel 2. Wzmacnianie regionalnych przewag konkurencyjnych.

Cel 3. Podniesienie jakości zarządzania i wdrażania polityk ukierunkowanych terytorialnie.

W ramach Celu 1 poprzez kierunek inwestycji nr 5. Rozwój infrastruktury wspierającej dostarczanie usług publicznych i podnoszącej atrakcyjność inwestycyjną obszarów wskazano, że infrastruktura społeczna będzie bardziej dostępna, obejmie nie tylko infrastrukturę w ramach służby zdrowia oraz edukacji, ale również obiekty turystyczne, sportowe, tereny rekreacyjne oraz zabytki i miejsca kultury. Szczególnie istotne będzie realizowanie działań w tym zakresie na obszarach małych miast i na wsi, gdzie poziom dostępności przestrzennej jest zdecydowanie niższy niż w pozostałej części kraju. Ponadto wspierane będą różnego rodzaju działania w ramach celu nr 2, np. promocja i kultywowanie niematerialnego dziedzictwa kulturowego na obszarach wiejskich, zwiększanie dostępu mieszkańców tych obszarów do dóbr i usług kultury, rozwijanie przemysłu kreatywnego oraz zwiększanie wykorzystania technik teleinformatycznych w dostępie do dóbr kultury.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

W podrozdziale dokonano analizy opracowań strategicznych i planistycznych sporządzonych dla obszaru województwa kujawsko-pomorskiego i powiatu bydgoskiego pod kątem znaczenia ich zapisów i działań dotyczących dziedzictwa kulturowego Gminy Białe Błota. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Białe Błota jest zbieżny ze strategicznymi celami województwa i powiatu w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Program Rozwoju Powiatu Bydgoskiego na lata 2017 – 2023 przestał obowiązywać i do tej pory nie został zaktualizowany.

Program opieki nad zabytkami województwa kujawsko-pomorskiego na lata 2025 - 2028

Uchwałą nr XII/199/25 z dnia 26 maja 2025 r. Sejmik Województwa Kujawsko-Pomorskiego przyjął Program opieki nad zabytkami województwa kujawsko-pomorskiego na lata 2025 - 2028. Dokument składa się z 7. następujących rozdziałów: wprowadzenie, działania podjęte przez samorząd województwa w czasie obowiązywania czwartego programu opieki nad zabytkami województwa kujawsko-pomorskiego, uwarunkowania formalno-prawne ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, idea nowego europejskiego bauhausu i europejskiego zielonego ładu, zabytki objęte formami ochrony, założenia programowe i kierunki działań, wdrażanie i monitoring programu, zasady współpracy i finansowania. W analizowanym programie wskazano, że jest to dokument o charakterze uzupełniającym w stosunku do innych aktów strategicznych województwa. Nie stanowi aktu prawa miejscowego, lecz jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania działań na rzecz ochrony i opieki zabytków i krajobrazu kulturowego. Głównym zadaniem jest upowszechnianie i promowanie dziedzictwa kulturowego i wskazanie zadań, które leżą w gestii Samorządu Województwa. Nie jest to dokument umożliwiający udzielanie dotacji przez samorząd na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane. W rozdziale 6. wskazane zostały założenia programowe. Wyznaczono następujące cele główne, cele operacyjne oraz kierunki działań:

Cel główny: Skuteczna edukacja

Cel operacyjny: Podniesienie jakości kształcenia i wychowania

Kierunki działań:

- Popularyzacja wiedzy o znaczeniu i konieczności ochrony zabytków;
- Edukacja;
- Promocja;
- Dokumentacja i popularyzacja.

Cel główny: Dostępna przestrzeń i czyste środowisko

operacyjny: Przestrzeń kulturowa

Kierunki działań:

- Dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane;
- Finansowanie prac przy obiektach zabytkowych, których właścicielem jest Samorząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego;

Do każdego kierunku działania podano przykładowe zadania. W analizowanym dokumencie nie odwołano się w sposób bezpośredni do Gminy Białe Błota.

Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku – Strategia Przyspieszenia 2030+

Uchwałą nr XXVIII/399/20 z dnia 21 grudnia 2020 r. Sejmik Województwa Kujawsko-Pomorskiego przyjął Strategię rozwoju województwa. Strategia odnosi się do wszystkich istotnych aspektów rozwoju województwa, nie tylko do zadań przypisanych kompetencyjnie do Samorządu Województwa. Składa się z części diagnostycznej (przedstawiającej syntezę uwarunkowań rozwoju, scharakteryzowanych w odrębnym opracowaniu, niebędącym częścią strategii), części kierunkowej (zawierającej ustalenia dotyczące kształtowania struktury funkcjonalno-przestrzennej oraz określającej cele i kierunki rozwoju województwa) oraz części wdrożeniowej (odnoszącej się do sposobu realizacji oraz monitorowania ustaleń strategii). W syntezie diagnozy uwarunkowań rozwoju województwa odniesiono się do obiektów zabytkowych marginalnie: „na znaczeniu zyskują atrakcyjne walory przyrodnicze, dobrze zachowane oraz zaadaptowane obiekty zabytkowe, organizowane imprezy kulturalne czy rozrywkowe

nie tylko te o zasięgu regionalnym, ale także krajowym”. W dalszej części strategii zabytkom poświęcono więcej uwagi. W rozdziale dotyczącym koncepcji rozwoju funkcjonalno – przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego wymieniono kluczowe elementy budujące potencjał ponadregionalny i przewagi konkurencyjne województwa. Wśród nich wymieniono i opisano m.in.: Toruń – obiekt Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO, czy Chełmno – Pomnik Historii oraz ośrodek dziedzictwa historyczno-kulturowego. Opracowano cel nadrzędny: *„Jakość życia typowa dla wysokorozwiniętych regionów europejskich”*. Ponadto wyznaczono 4. obszary tematyczne rozwoju:

1. Obszar społeczeństwo.
2. Obszar Gospodarka.
3. Obszar Przestrzeń.
4. Obszar Spójność.

Obszary te realizowane będą przez cele główne. Te z kolei podzielono na cele operacyjne i dalej na kierunki zadań. Kierunki zadań związane z szeroko rozumianą tematyką zabytków wyznaczone w analizowanym dokumencie to:

- 1107. Rozwój edukacji regionalnej i lokalnej – zamierza się wyposażyć mieszkańców regionu w wiedzę i nowoczesne materiały w zakresie edukacji regionalnej i lokalnej oraz rozwijania zainteresowań młodzieży literaturą, historią, geografią, zabytkami, przyrodą, tradycją i kulturą regionu;
- 4301. Ochrona, zachowanie, odnowa, wzmacnianie i promocja dziedzictwa kulturowego województwa - Kierunek ma charakter ogólny i dotyczy wszystkich działań mających na celu ochronę, zachowanie, wzmacnianie potencjału oraz promocję dziedzictwa kulturowego województwa. Do tego kierunku zaliczają się także działania ratownicze wobec obiektów i obszarów będących częścią środowiska kulturowego województwa, zachowanie tradycyjnej kultury wiejskiej, ochrona, zachowanie, konserwacja i szeroko rozumiana poprawa dobrostanu historycznych budowli zabytkowych, obiektów architektury, budownictwa czy zespołów urbanistycznych, dziedzictwa ginących zawodów, wsparcie powstających drobnych kolekcji, tworzenia nowych oraz rozwoju istniejących zbiorów muzealnych i skansenów, będących częścią środowiska kulturowego województwa. Kierunek obejmuje także obiekty sakralne (w tym elementy ich wyposażenia). Kierunek dotyczy także działań towarzyszących ochronie dziedzictwa kultury w ramach miejsc/obiektów objętych rozporządzeniem Prezydenta RP – Pomniki Historii oraz wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO.
- Adaptacja obiektów dziedzictwa kulturowego dla celów publicznych i komercyjnych - Kierunek dotyczy wykorzystania obiektów dziedzictwa kulturowego dla celów np. prowadzenia instytucji kultury, edukacji, działalności noclegowych, gastronomicznych, handlu, innego rodzaju usług publicznych lub komercyjnych. Obejmuje działania mające na celu ich adaptację do nowych funkcji przy zachowaniu obostrzeń konserwatorskich. Głównym celem działań jest ochrona obiektów istotnych dla dziedzictwa kultury poprzez nadanie im możliwości pełnienia funkcji publicznych lub komercyjnych, wskutek czego niezbędne będzie utrzymywanie ich we właściwym stanie technicznym, pod nadzorem służb konserwatorskich.
- 4801. Rozwój uzdrowisk - zachowanie, ochrona i wzmacnianie potencjału parków zdrojowych, obiektów zabytkowych oraz infrastruktury uzdrowiskowej (również przez tworzenie parków kulturowych i innych form organizacyjnych opieki nad obszarami istotnymi dla rozwoju i zachowania funkcji uzdrowiskowych).

Wśród wykazu projektów kluczowych znalazły się takie inwestycje jak:

1. „Młyn Energii” w Grudziądzu.
2. „Muzeum Ziemiaństwa, Tradycji Patriotycznych i Kultury Rolnej” w Nawrze.
3. Artefakty przeszłości symbolem tożsamości regionalnej.
4. Wsparcie opieki nad zabytkami województwa kujawsko-pomorskiego.
5. Ochrona, konserwacja i promocja obiektów dziedzictwa kulturowego UNESCO w Toruniu.
6. Rozbudowa Muzeum Archeologicznego w Biskupinie.
7. Rozbudowa Filharmonii Pomorskiej.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego

Uchwałą Nr XXIX/418/21 z dnia 8 lutego 2021 r. Sejmik Województwa Kujawsko-Pomorskiego przyjął uchwałę w sprawie przystąpienia do sporządzenia planu zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego. Projekt Planu zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego nie został przyjęty uchwałą do momentu przyjęcia uchwałą GPOnZ. Obecnie obowiązującym dokumentem planistycznym dla województwa jest Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Kujawsko-Pomorskiego z 2003 r., którego zdecydowana większość ustaleń nie jest już aktualna.

Fundusze Europejskie dla Kujaw i Pomorza 2021-2027

Komisja Europejska decyzją wykonawczą CCI 2021PL16FFPR002 przyjęła 7 grudnia 2022 r. program Fundusze Europejskie dla Kujaw i Pomorza 2021-2027. W dokumencie sformułowano następujące priorytety:

1. Fundusze Europejskie na rzecz wzrostu innowacyjności i konkurencyjności regionu.
2. Fundusze Europejskie dla czystej energii i ochrony zasobów środowiska regionu.
3. Fundusze Europejskie na zrównoważony transport miejski.
4. Fundusze Europejskie na rzecz spójności i dostępności komunikacyjnej regionu.
5. Fundusze Europejskie na wzmacnianie potencjałów endogenicznych regionu.
6. Fundusze Europejskie na rzecz zwiększenia dostępności regionalnej infrastruktury dla mieszkańców.
7. Fundusze Europejskie na rozwój regionalny.
8. Fundusze Europejskie na wsparcie w obszarze rynku pracy, edukacji i włączenia społecznego.
9. Pomoc techniczna (EFRR).
10. Pomoc techniczna (EFS+).

W programie przedstawiono cele polityki spójności, w tym nawiązujące do szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego:

- CP 4 Europa o silniejszym wymiarze społecznym, bardziej sprzyjająca włączeniu społecznemu i wdrażająca Europejski filar praw socjalnych, w tym cel szczegółowy 4(vi) Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych, w ramach którego. Podkreślono, że obiekty zabytkowe stanowią ważny element dziedzictwa kulturowego regionu, podnoszą jego atrakcyjność, a przede wszystkim są elementem budowy tożsamości regionalnej.
- CP 5 Europa bliższa obywatelom dzięki wspieraniu zrównoważonego i zintegrowanego rozwoju wszystkich rodzajów terytoriów oraz inicjatyw lokalnych, w tym cel szczegółowy 5(i) Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki

i bezpieczeństwa na obszarach miejskich. Podkreślono, że istotne znaczenie dla rozwoju WK-P mają działania wspierające turystykę opartą o dziedzictwo naturalne i kulturalne regionu, co ma związek z dochodowością (dla podmiotów i samorządów) tego sektora. Potencjałem, który należy rozwijać jest rozbudowa infrastr. turystycznej, tworzenie produktów turyst. oraz ich promocja, co przełoży się na wzrost atrakcyjności regionu oraz powstawanie nowych miejsc pracy. Odpowiedzią na problemy społ. jest rewitalizacja obszarów o dużej koncentracji negatywnych zjawisk.

Wskazano także, że istotna jest ochrona dziedzictwa kulturowego regionu zróżnicowanego etnograficznie poprzez pielęgnowanie unikatowości obiektów wyróżniających ich na tle regionu i kraju. Jednym z wyzwań województwa w zakresie kultury jest ochrona i zapewnienie lepszego dostępu do zasobów dziedzictwa kulturowego. Innym wyzwaniem pozostaje digitalizacja i udostępnianie najcenniejszych zasobów dziedzictwa regionalnego wpływająca na zwiększenie dostępności do zasobów kultury. Wszystkie inwestycje powinny stosować rozwiązania poprawiające dostępność, promujące rozwiązania z zakresu zielonej i niebieskiej infrastruktury.

Audyt krajobrazowy dla województwa kujawsko-pomorskiego

Uchwałą nr LXI/851/23 z dnia 25 września 2023 r. Sejmik Województwa Kujawsko-Pomorskiego przyjął audyt krajobrazowy dla województwa kujawsko-pomorskiego. Audyt dla obszaru województwa sporządza się nie rzadziej niż raz na 20 lat. Dokument składa się z 4 części:

1. Wprowadzenie

2. Część opisowa i tabelaryczna, która zawiera:

- informacje ogólne o położeniu województwa kujawsko-pomorskiego;
- zestawienie oraz klasyfikację 1244 zidentyfikowanych krajobrazów;
- karty charakterystyki krajobrazu - składają się z pięciu modułów: I metryczka ogólna krajobrazu, II cechy analityczne, III cechy syntetyczne, IV wyniki porównania z innymi krajobrazami, V dokumentacja fotograficzna i kartograficzna;
- karty oceny zidentyfikowanych krajobrazów - waloryzacja krajobrazów opiera się na wynikach obliczeń wielokrotności odchylenia standardowego zawartych w module IV Karty Charakterystyki Krajobrazu, zawiera 1244 Karty Oceny Krajobrazu;
- wykaz 115 krajobrazów priorytetowych;
- wykaz parków kulturowych, rezerwatów przyrody, parków krajobrazowych, obszarów chronionego krajobrazu, obiektów znajdujących się na listach światowego dziedzictwa UNESCO, obszarów sieci rezerwatów biosfery UNESCO (MAB) lub obszarów i obiektów proponowanych do umieszczenia na tych listach znajdujących się na obszarze województwa;
- 685 kart zawierających zestawienie zagrożeń dla możliwości zachowania wartości krajobrazów priorytetowych oraz wartości krajobrazów w obrębie obszarów i obiektów;
- 685 kart zawierających wykaz rekomendacji i wniosków dotyczących kształtowania i ochrony krajobrazów priorytetowych oraz krajobrazów w obrębie obszarów lub obiektów;
- katalog 11 lokalnych form architektonicznych zabudowy dla krajobrazów priorytetowych.

3. Część graficzna, która zawiera:

- mapę zidentyfikowanych krajobrazów;
- mapę obszarów chronionych: parki kulturowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, obiekty UNESCO;
- mapę lokalizacji krajobrazów priorytetowych;
- mapę obszarów wymagających pogłębionej analizy, proponowane parki kulturowe;

- 11 map obszarów zabudowanych wyróżniających się lokalną formą architektoniczną w skali 1:2 000.

4. Dokumentacja, która zawiera:

- metodykę – opis opracowania poszczególnych etapów prac, słownik pojęć wykorzystanych w audycie krajobrazowym oraz 3 załączniki zawierające: obszary objęte formami ochrony przyrody, które ze względu na znaczący spadek wartości krajobrazu wymagają pogłębionej analizy zasadności ich dalszej ochrony, punkty widokowe, przedpoła ekspozycji;
- dane przestrzenne dla map - dane przestrzenne dla map w dwóch formatach GML oraz SHP: krajobrazy priorytetowe, obiekty unikatowe, obszary chronione, obszary wymagające pogłębionej analizy, obszary zabudowane wyróżniające się lokalną formą architektoniczną, wskazania obszarów do ochrony-parki kulturowe, zidentyfikowane krajobrazy;
- zestawienia tabelaryczne.

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Bydgoskiego na lata 2025-2028

Uchwałą nr 91/VIII/25 z dnia 26 lutego 2025 r. Rada Powiatu Bydgoskiego przyjęła Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Bydgoskiego na lata 2025-2028. Jest to dokument o charakterze strategicznym, który ma służyć podejmowaniu działań dotyczących inicjowaniu i koordynowaniu prac z dziedziny ochrony zabytków. Informacje w nim zawarte stanowią podstawę do systematycznej, kilkuletniej realizacji połączonej z aktualizacją i monitoringiem. W niniejszym dokumencie wskazano, że terenie powiatu znajduje się cały szereg wartościowych kulturowo obiektów i zespołów obiektów, z których 60 wpisanych jest do rejestru zabytków. Podano również, że w ewidencji zabytków Województwa Kujawsko-Pomorskiego znajduje się ok. 93 zabytków z terenu Gminy Białe Błota i jest to jednocześnie najmniejsza liczba zabytków spośród wszystkich 8 gmin z terenu powiatu. W Programie wyszczególniono najbardziej wartościowe zabytki z terenu powiatu – żaden z terenu Gminy Białe Błota nie został przedstawiony. Opracowano analizę SWOT, a na jej podstawie założenia programowe, w tym 3 główne cele:

1. Ochrona krajobrazu kulturowego powiatu;
2. Zarządzanie dziedzictwem kulturowym powiatu;
3. Promocja walorów dziedzictwa kulturowego powiatu.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

W podrozdziale 5.1. przedstawiono te dokumenty strategiczne, które obowiązują w ramach czasowych odpowiadających Gminnemu Programowi Opieki nad Zabytkami Gminy Białe Błota na lata 2025-2028.

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Białe Błota

Uchwałą nr RGK.0007.56.2016 z dnia 23 maja 2016 roku Rada Gminy Białe Błota przyjęła Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Białe Błota. Z dniem 27 grudnia 2022 r. Rada Gminy Białe Błota przyjęła zmianę do Studium uchwałą nr RGK.0007.159.2022.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy stanowi podstawowy dokument planistycznym, który kształtuje politykę gospodarowania przestrzenią na obszarze gminy i

jest komplementarny wobec innych branżowych i ogólnych strategii, planów i programów rozwoju. Ustalenia Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania gminy są wprowadzane w życie poprzez miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, których zgodność ze studium stwierdza rada gminy przed ich uchwaleniem. Studium, w swej kreacyjnej roli, jest dokumentem określającym wizję rozwoju przestrzennego gminy oraz działania mające doprowadzić do realizacji tej wizji.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Białe Błota, składa się z następujących części:

A – wprowadzenie;

B – uwarunkowania zagospodarowania przestrzennego Gminy Białe Błota;

C – kierunki zagospodarowania przestrzennego Gminy Białe Błota;

D – uzasadnienie rozwiązań przyjętych w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz syntez ustaleń studium;

E – część graficzna.

W części B wyodrębniono rozdział 5 pn. „Stan dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej”, w którym wyodrębniono podrozdziały:

5.1 Wartości kulturowe;

5.2 Wykaz obszarów i obiektów objętych ochroną konserwatorską;

5.3 Uwarunkowania wynikające z rekomendacji i wniosków zawartych w audycie krajobrazowym lub określenia przez audyt krajobrazowy granic krajobrazów priorytetowych.

W tej części wskazano na strefę A – pełnej ochrony konserwatorskiej, strefę B ochrony konserwatorskiej, strefę W ochrony archeologicznej oraz wpis do ewidencji zabytków. Warto wymienić, że do strefy A zalicza się:

- Kanał Notecki (Górnonotecki) na całym swoim przebiegu wraz za pasem brzegowym, w tym: stopień wodny „Lisi Ogon” (1882r), zespół budynków mieszkalnogospodarczych (1882/1941), stopień wodny „Łochowo” (1882r) - (dok: karty ewidencyjne zabytków architektury i budownictwa – stopnie wodne, zespół budynków);
- zespół kościoła parafialnego p.w św. Kazimierza w Łochowie (dawny kościół ewangelicki z 1902r z pastorówką) – dok: ewidencja zabytków;
- zespół kościoła parafialnego p.w. Matki Boskiej Bolesnej w Cielu, dawny zbór ewangelicko-augsburski 1892-1893r. (zespół wpisany do rejestru zabytków nr a/1280/1-4 decyzją z dnia 25.04.2007);
- zespół zabudowy kościoła filialnego p.w. Najświętszej Marii Panny Wniebowziętej w Przyłękach, 1915r (dok: ewidencja zabytków).

W części C wyodrębniono rozdział 9 pn. „Obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej”, w którym wyodrębniono podrozdziały:

9.1 Cele ochrony dziedzictwa kulturowego;

9.2 Zasady ochrony konserwatorskiej;

9.3 Dobra kultury współczesnej.

Głównym celem ochrony dziedzictwa kulturowego gminy jest utrzymanie ciągłości jego rozwoju z zachowaniem różnorodności dziedzictwa historycznych przestrzeni oraz poprawa estetyki i wzbogacenie atrakcyjności fragmentów zdegradowanych i dysharmonizujących. Wyznaczono zasady ochrony konserwatorskiej w zależności od przydzielenia do danej strefy: A, B, W, WPIS do ewidencji. Wskazano także, że na terenie Gminy Białe Błota nie występują dobra kultury współczesnej

przewidziane do ochrony, poza dworcem lotniczym. Ponadto w granicach gminy nie wyznacza się obszarów pomników zagłady.

Strategia Rozwoju Gminy Białe Błota na lata 2013-2025

Uchwałą nr RGK.007.128.2013 z dnia 28 listopada 2013 roku Rada Gminy Białe Błota przyjęła Strategię Rozwoju Gminy Białe Błota na lata 2013-2025. Z kolei Uchwałą nr RGK.0007.17.2014 z dnia 27 lutego 2014 rok Rada Gminy Białe Błota po raz ostatni wprowadziła zmiany w Strategii, które dotyczyły budowy świetlicy w Zielonce.

Niniejszy dokument składa się z 10. rozdziałów, w tym rozdział 3., w którym opracowano wizję i misję gminy. Wizja Gminy Białe Błota jest następująca: Białe Błota to gmina:

- bezpieczna, zadbana i przyjazna środowisku naturalnemu
- o rozwiniętej infrastrukturze technicznej i społecznej na całym terenie
- zaspokajająca na miejscu większość potrzeb swoich mieszkańców
- zintegrowana wewnętrznie i współpracująca z sąsiadami w ramach aglomeracji bydgoskiej.

Opracowano także misję, która brzmi: Jesteśmy atrakcyjną, harmonijnie rozwijającą się gminą, graniczącą z miastem Bydgoszcz. Naszą misją jest zapewnienie wszystkim mieszkańcom dogodnych warunków rozwoju, pracy i wypoczynku poprzez:

- dbałość o ład przestrzenny, społeczny i środowisko naturalne
- wysoki poziom oferty oświatowej
- atrakcyjną ofertę spędzania wolnego czasu
- stwarzanie warunków do lokowania się nowych mieszkańców i inwestorów.

Sformułowane zostały 3 strategiczne cele rozwoju:

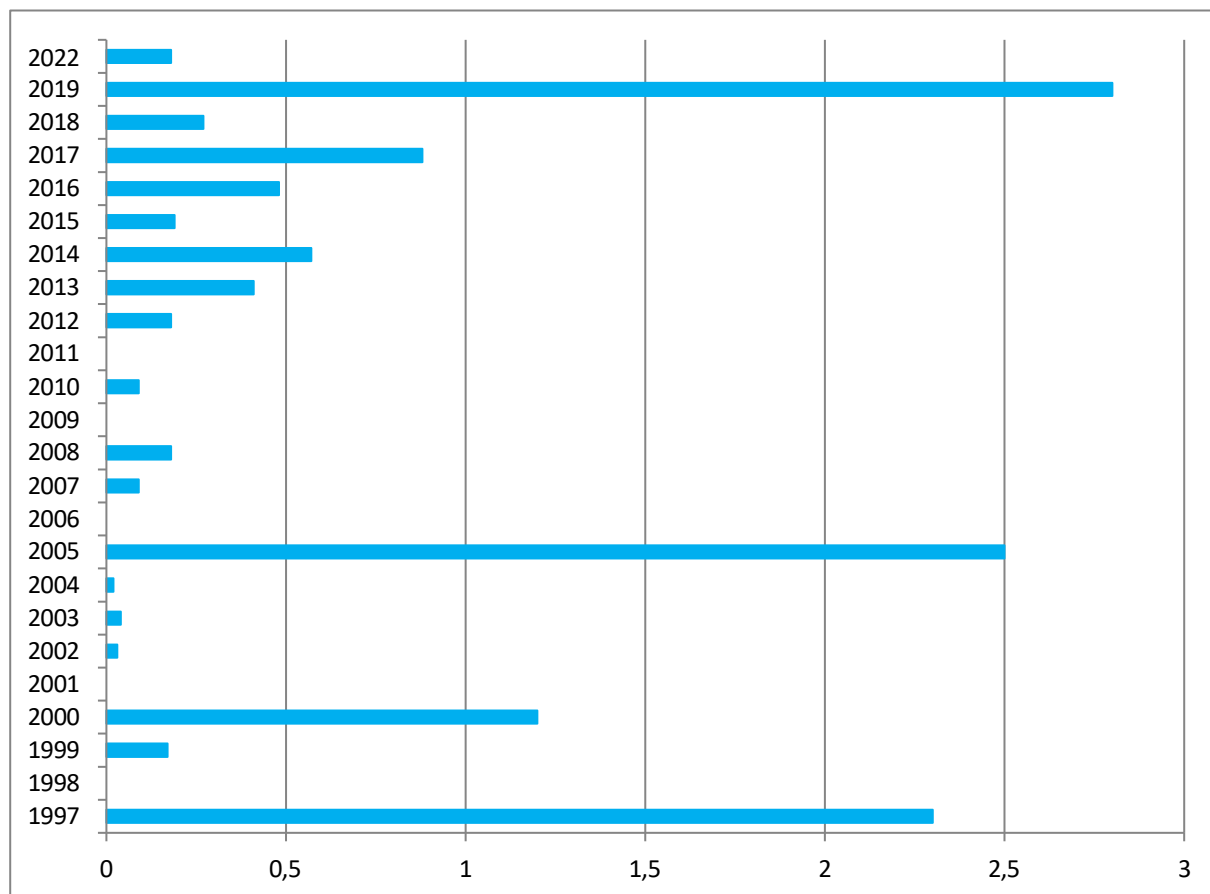
1. Rozwój infrastruktury technicznej – zapewnia dogodne warunki zamieszkania i inwestowania.
2. Rozwój infrastruktury i usług społecznych – zapewnia dogodne warunki rozwoju i wypoczynku.
3. Sprawne zarządzanie Gminą – zapewnia poczucie ładu i bezpieczeństwa oraz stwarza dobry klimat do prowadzenia działalności gospodarczej.

W ramach celu strategicznego nr 2 wskazano działania na potrzebę realizacji programu 3.1. Rozbudowa, remonty i doposażenie bazy lokalowej oświaty. Określono, że duża część placówek oświatowych ma potrzeby wydatkowania kwot na remonty i doposażenie szkół i przedszkoli w sposób ciągły. Zadania te nigdy się nie kończą. Podkreślono, że szkoła w Łochowie (w starej części) wymaga remontu w zakresie stropu i dachu, docieplenia elewacji, wymiany stolarki okiennej i drzwiowej, przebudowania części ścian wewnętrznych (obecnie, większość z powyższych zadań została zrealizowana). W miarę posiadanych środków finansowych, przy współudziale zewnętrznych źródeł wsparcia, planowana jest również rozbudowa Szkoły Podstawowej w Przyłękach. Budynek szkoły w Łochowie oraz szkoły w Przyłękach zostały ujęte w gminnej ewidencji zabytków.

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego z terenu Gminy Białe Błota

MPZP są jedną z prawnych form ochrony zabytków wymienionych w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Zapisy chroniące obiekty zabytkowe znajdują się zazwyczaj w części poświęconej dziedzictwu kulturowemu. W poniższych tabelach przedstawiono zapisy odnoszące się do ochrony dziedzictwa kulturowego w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego na terenie Gminy Białe Błota. Pierwsze trzy tabele zostały już przedstawione w poprzedniej wersji GPOnZ. Tabela 4 aktualizuje obecną sytuację. Ponadto na poniższym wykresie przedstawiono powierzchnię objęcia MPZP w poszczególnych latach. Z zestawienia wynika, że w roku 2019 uchwalono największy

powierzchniowo obszar pokryty MPZP. Łączna powierzchnia MPZP wynosi 12,6 km². W latach 2021-2025 uchwalono 15 nowych MPZP.

Wyk. 1. Powierzchnia obowiązujących MPZP

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.ongeo.pl

Tabela 1. Zapisy dotyczące MPZP w latach 1997-2005

Lp.	MPZP Nr Uchwały	Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej
1	XXV/183/97 Białe Błota Ciele Lisi Ogon Zielonka	w przypadku natrafienia na obiekt zabytkowy w trakcie prac ziemnych, prace należy wstrzymać do czasu wykonania dokumentacji przez WKZ;
2	VI/24/99 Lisi Ogon	w przypadku natrafienia na obiekt archeologiczny prace należy wstrzymać do czasu wykonania dokumentacji przez WKZ;
3	XXII/147/2000 Białe Błota	w przypadku natrafienia na obiekt zabytkowy w trakcie prac ziemnych, prace należy wstrzymać do czasu wykonania dokumentacji przez WKZ;
4	XXII/148/2000 Białe Błota	w przypadku natrafienia na obiekt zabytkowy w trakcie prac ziemnych, prace należy wstrzymać do czasu wykonania dokumentacji przez WKZ;
5	XXII/155/2000 Białe Błota	w przypadku natrafienia na obiekt zabytkowy w trakcie prac ziemnych, prace należy wstrzymać do czasu wykonania dokumentacji przez WKZ;
6	XXII/153/2000 Ciele	w przypadku natrafienia na obiekt zabytkowy w trakcie prac ziemnych, prace należy wstrzymać do czasu wykonania dokumentacji przez WKZ;
7	XXII/152/2000 Zielonka	w przypadku natrafienia na obiekt zabytkowy w trakcie prac ziemnych, prace należy wstrzymać do czasu wykonania dokumentacji przez WKZ;
8	XXII/159/2000 Zielonka	w przypadku natrafienia na obiekt zabytkowy w trakcie prac ziemnych, prace należy wstrzymać do czasu wykonania dokumentacji przez WKZ;

Lp.	MPZP Nr Uchwały	Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej
9	XXII/151/2000 Zielonka	w przypadku natrafienia na obiekt zabytkowy w trakcie prac ziemnych, prace należy wstrzymać do czasu wykonania dokumentacji przez WKZ;
10	XXII/156/2000 Kruszyn Krajeński Przyłęki Zielonka	w przypadku natrafienia na obiekt zabytkowy w trakcie prac ziemnych, prace należy wstrzymać do czasu wykonania dokumentacji przez WKZ;
11	XLII/448/2002 Białe Błota	w przypadku natrafienia na obiekt zabytkowy w trakcie prac ziemnych, prace należy wstrzymać do czasu wykonania dokumentacji przez WKZ;
12	XI/108/2003 Białe Błota	w przypadku natrafienia na obiekt zabytkowy w trakcie prac ziemnych, prace należy wstrzymać do czasu wykonania dokumentacji przez WKZ;
13	XXI/310/2004 Zielonka	nie ustala się zasad zabudowy i zagospodarowania terenu w zakresie dotyczącym granic i sposobów zagospodarowania terenów lub obiektów podlegających ochronie;
14	XXVI/352/2005 Ciele Drzewce Kruszyn Krajeński Przyłęki Prądkie Zielonka	w przypadku natrafienia na obiekt zabytkowy w trakcie prowadzenia prac ziemnych, prace należy wstrzymać do czasu wykonania dokumentacji przez służby konserwacji zabytków, dla terenów w granicach strefy W ochrony konserwatorskiej zobowiązuje się inwestora do zapewnienia nadzorów archeologicznych nad pracami ziemnymi i uzgodnieniu projektu zagospodarowania działki z WKZ;

Źródło: GPOnZ 2017-2020

Tabela 2. Zapisy dotyczące MPZP w latach 2014-2015

UCHWAŁA Nr RGK.0007.10.2014 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 30 stycznia 2014 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu położonego w rejonie ulicy Bukowej w miejscowości Łochowo, gmina Białe Błota.
W granicach obszaru objętego planem nie występują obiekty i tereny chronione
UCHWAŁA Nr RGK.0007.140.2014 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 30 października 2014 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu w rejonie ulic Myśliwskiej i Łowieckiej w miejscowości Ciele, gmina Białe Błota.
§ 6.1.p.5. W przypadku natrafienia podczas robót ziemnych lub budowlanych na obiekt, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem należy zastosować się do przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
UCHWAŁA Nr RGK.0007.142.2014 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 30 października 2014 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego „Białe Błota Północ” w miejscowości Białe Błota.
§ 6.1.p.5 W przypadku natrafienia podczas robót ziemnych lub budowlanych na obiekt, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem należy zastosować się do przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
UCHWAŁA Nr RGK.0007.7.2015 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 27 stycznia 2015 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu w rejonie ulic Rekreacyjnej oraz Jeździeckiej w miejscowości Lisi Ogon, gmina Białe Błota.
§ 6.1.p.5 W przypadku natrafienia podczas robót ziemnych lub budowlanych na obiekt, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem należy zastosować się do przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
UCHWAŁA Nr RGK.0007.54.2015 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 28 kwietnia 2015 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obejmującego teren w rejonie ulic Łochowskiej i Ptasiej w miejscowości Murowaniec, gmina Białe Błota.
§ 6.1.p.5 W przypadku natrafienia podczas robót ziemnych lub budowlanych na obiekt, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem należy zastosować się do przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
UCHWAŁA Nr RGK.0007.55.2015 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 28 kwietnia 2015 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obejmującego teren w rejonie ulic Szkolnej i Albatrosa w miejscowości Murowaniec, gmina Białe Błota.

§ 6.1.p.5 W przypadku natrafienia podczas robót ziemnych lub budowlanych na obiekt, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem należy zastosować się do przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
UCHWAŁA Nr RGK.0007.56.2015 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 28 kwietnia 2015 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu w rejonie ulicy Przyrodniczej w miejscowości Przyłęki, gmina Białe Błota.
USTALENIA OGÓLNE
§ 6.1.p.5 W przypadku natrafienia podczas robót ziemnych lub budowlanych na obiekt, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem należy zastosować się do przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
UCHWAŁA Nr RGK.0007.78.2015 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 30 czerwca 2015 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wraz ze zmianą obowiązującego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w rejonie ulicy Zielone Pola w miejscowości Przyłęki gmina Białe Błota.
USTALENIA OGÓLNE
§ 6.1.p.5 W przypadku natrafienia podczas robót ziemnych lub budowlanych na obiekt, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem należy zastosować się do przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
UCHWAŁA Nr RGK.0007.79.2015 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 30 czerwca 2015 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu położonego w rejonie ulic Białobłockiej i Osiedlowej w miejscowości Kruszyn Krajeński, gmina Białe Błota.
USTALENIA OGÓLNE
§ 9. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków i dóbr kultury współczesnej: nie ustala się.
UCHWAŁA Nr RGK.0007.115.2015 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 29 września 2015 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu w rejonie ulicy Gwiazdzistej w miejscowości Przyłęki, gmina Białe Błota.
USTALENIA OGÓLNE
§ 6.5. W przypadku natrafienia podczas robót ziemnych lub budowlanych na obiekt, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem należy zastosować się do przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Źródło: GPOnZ 2017-2020

Tabela 3. Zapisy dotyczące MPZP w latach 2016-2020

UCHWAŁA Nr RGK.0007.139.2016 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 27.12.2016 w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w rejonie ulic Ku Wiatrakom i Chabrowej w miejscowości Prądky, gmina Białe Błota.
§ 6.5. W przypadku natrafienia podczas robót ziemnych lub budowlanych na obiekt, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem należy zastosować się do przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
UCHWAŁA Nr RGK.0007.140.2016 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 27.12.2016 w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w rejonie ulic Biznesowej i Antoniego Przysieckiego w miejscowości Przyłęki, gmina Białe Błota.
§ 6.5. W przypadku natrafienia podczas robót ziemnych lub budowlanych na obiekt, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem należy zastosować się do przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
UCHWAŁA Nr RGK.0007.25.2017 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 28.02.2017 w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w rejonie ulicy Osiedle w miejscowości Ciele, gmina Białe Błota.
§ 6.5. W przypadku natrafienia podczas robót ziemnych lub budowlanych na obiekt, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem należy zastosować się do przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
UCHWAŁA Nr RGK.0007.41.2017 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 28.03.2017 w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w rejonie ulicy Toruńskiej w miejscowości Ciele, gmina Białe Błota.
§ 6.5. W przypadku natrafienia podczas robót ziemnych lub budowlanych na obiekt, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem należy zastosować się do przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

UCHWAŁA Nr RGK.0007.71.2017 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 30.05.2017 w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru obejmującego części sołectw Białe Błota i Murowaniec.
§ 7.5. W przypadku natrafienia podczas robót ziemnych lub budowlanych na obiekt, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem należy zastosować się do przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
UCHWAŁA Nr RGK.0007.89.2017 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 27.06.2017 w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego
§ 7.5. W przypadku natrafienia podczas robót ziemnych lub budowlanych na obiekt, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem należy zastosować się do przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
UCHWAŁA Nr RGK.0007.135.2017 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 31.10.2017 w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla inwestycji liniowej przebiegającej przez obręby: Murowaniec, Kruszyn Krajeński i Ciele w gminie Białe Błota.
§ 7.5. W przypadku natrafienia podczas robót ziemnych lub budowlanych na obiekt, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem należy zastosować się do przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
UCHWAŁA Nr RGK.0007.8.2018 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 11.09.2018 w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w rejonie ulicy Betonowej w miejscowości Białe Błota, gmina Białe Błota
§ 6.5. W przypadku natrafienia podczas robót ziemnych lub budowlanych na obiekt, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem należy zastosować się do przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
UCHWAŁA Nr RGK.0007.82.2018 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 11.09.2018 w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w rejonie ulicy Długiej w miejscowości Drzewce, gmina Białe Błota
§ 6.6. 1) w części obszaru objętego planem, zgodnie z rysunkiem planu, wyznacza się strefę „W” ochrony archeologicznej, na obszarze strefy wszelką działalność inwestycyjną należy prowadzić zgodnie z przepisami odrębnymi; 2) w przypadku natrafienia podczas robót ziemnych lub budowlanych na obiekt, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem należy zastosować się do przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
UCHWAŁA Nr RGK.0007.84.2018 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 11.09.2018 w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w rejonie ulicy Granitowej w miejscowości Murowaniec, gmina Białe Błota.
§ 6.6. W przypadku natrafienia podczas robót ziemnych lub budowlanych na obiekt, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem należy zastosować się do przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
UCHWAŁA Nr RGK.0007.85.2018 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 11.09.2018 w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w rejonie ulicy Leśnej w miejscowości Zielonka, gmina Białe Błota
§ 6.6. W przypadku natrafienia podczas robót ziemnych lub budowlanych na obiekt, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem należy zastosować się do przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
UCHWAŁA Nr RGK.0007.107.2019 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 25.06.2019 w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w rejonie ulicy Patrolowej i Bobrowej w miejscowości Murowaniec, gmina Białe Błota.
§ 6.6. W przypadku natrafienia podczas robót ziemnych lub budowlanych na obiekt, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem należy zastosować się do przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
UCHWAŁA Nr RGK.0007.129.2019 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 27.08.2019 w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w rejonie ulicy Jałowcowej i Antoniego Przysieckiego w miejscowości Przyłęki, gmina Białe Błota
§ 6.6. 1) w części obszaru objętego planem, zgodnie z rysunkiem planu, znajduje się strefa ochrony konserwatorskiej „B” teren czynnego cmentarza rzymsko-katolickiego; obowiązuje utrzymanie historycznego

rozplanowania i zasadniczych elementów istniejącej substancji o wartościach kulturowych (historyczne nagrobki) wraz z zachowaniem historycznej zieleni;
2) w przypadku natrafienia podczas robót ziemnych lub budowlanych na obiekt, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem należy zastosować się do przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

UCHWAŁA Nr RGK.0007.130.2019 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 27.08.2019 w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego „Ciele Południe” w miejscowości Ciele.

§ 6.6.

1) w części obszaru objętego planem, zgodnie z rysunkiem planu, wyznacza się strefę „W” ochrony archeologicznej, wszelką działalność inwestycyjną na obszarze strefy należy prowadzić zgodnie z przepisami o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

2) w przypadku natrafienia podczas robót ziemnych lub budowlanych na przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem należy zastosować się do przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

UCHWAŁA Nr RGK.0007.153.2019 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 29.10.2019 w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego „Lisi Ogon Południe” w miejscowości Lisi Ogon.

§ 6.6.

1) w części obszaru objętego planem, zgodnie z rysunkiem planu obowiązuje strefa „A” ścisłej ochrony konserwatorskiej dla Kanału Noteckiego wpisanego do ewidencji zabytków, wszelką działalność inwestycyjną na obszarze strefy należy prowadzić zgodnie z przepisami o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;

2) w części obszaru objętego planem, zgodnie z rysunkiem planu obowiązuje strefa „B” ochrony konserwatorskiej dla zespołów dworsko-parkowych z pozostałościami folwarków wpisanych do ewidencji zabytków, wszelką działalność inwestycyjną na obszarze strefy należy prowadzić zgodnie z przepisami o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;

3) w części obszaru objętego planem, zgodnie z rysunkiem planu, obowiązuje strefa ochrony archeologicznej „W”; wszelką działalność inwestycyjną na obszarze strefy należy prowadzić zgodnie z przepisami o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

4) w przypadku natrafienia podczas robót ziemnych lub budowlanych na przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem należy zastosować się do przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

UCHWAŁA Nr RGK.0007.184.2019 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 26.11.2019 w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w rejonie ulic Kościelnej i Bluszczowej w miejscowości Ciele, gmina Białe Błota.

§ 6.6. W przypadku natrafienia podczas robót ziemnych lub budowlanych przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem należy zastosować się do przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Źródło: GPOnZ 2021-2024

Tabela 4. Zapisy dotyczące MPZP w latach 2021-2025

UCHWAŁA NR RGK.0007.3.2022 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 25 stycznia 2022 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w rejonie ulic Wypoczynkowej i Wczasowej w miejscowości Ciele.

§ 6.6. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej:

1) na części obszaru objętego planem, zgodnie z rysunkiem planu, obowiązuje strefa „W” ochrony archeologicznej, wszelką działalność inwestycyjną na obszarze strefy należy prowadzić zgodnie z przepisami o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;

2) w przypadku natrafienia podczas robót ziemnych lub budowlanych na przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem należy zastosować się do przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

UCHWAŁA NR RGK.0007.55.2022 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 31 maja 2022 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu położonego w rejonie ulic Jasinieckiej i Jesionowej oraz ulic Słonecznej i Ceramicznej w miejscowości Kruszyn Krajeński, gmina Białe Błota.

§ 6.6. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej: w przypadku natrafienia podczas robót ziemnych lub budowlanych na przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem należy zastosować się do przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

UCHWAŁA NR RGK.0007.34.2023 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 29 marca 2023 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w rejonie ulic Modrej i Jantarowej w miejscowości Białe Błota.

§ 6.6. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej: w przypadku natrafienia podczas robót ziemnych lub budowlanych na przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem należy zastosować się do przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

UCHWAŁA NR RGK.0007.36.2023 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 29 marca 2023 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w rejonie ulic Wiejskiej i Zacisze w miejscowości Ciele, gmina Białe Błota.

§ 6.6. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej: w przypadku natrafienia podczas robót ziemnych lub budowlanych na przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem należy zastosować się do przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

UCHWAŁA NR RGK.0007.37.2023 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 29 marca 2023 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego „Białe Błota Północny-Zachód” w miejscowości Białe Błota, gmina Białe Błota.

§ 6.6. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej: w przypadku natrafienia podczas robót ziemnych lub budowlanych na przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem należy zastosować się do przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

UCHWAŁA Nr RGK.0007.131.2023 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 7 listopada 2023 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego osiedla „Murowaniec”.

§ 6. 5. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:
1) w części obszaru objętego planem, zgodnie z rysunkiem planu, wyznacza się strefę „A” ścisłej ochrony konserwatorskiej, obowiązują przepisy odrębne;
2) w przypadku natrafienia podczas robót ziemnych lub budowlanych na przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, należy zastosować się do przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

UCHWAŁA Nr RGK.0007.132.2023 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 7 listopada 2023 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenów w rejonie ulic Drzewnej, Cedrowej i Sosnowej w miejscowości Białe Błota, gmina Białe Błota

§ 6. 6. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej: w przypadku natrafienia podczas robót ziemnych lub budowlanych na przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, należy zastosować się do przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

UCHWAŁA NR RGK.0007.25.2024 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 27 lutego 2024 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu położonego w rejonie ulic Leśnej i Hiacyntowej w miejscowości Kruszyn Krajeński, gmina Białe Błota

§ 6. 7. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej: w przypadku natrafienia podczas robót ziemnych lub budowlanych na przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem należy zastosować się do przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

UCHWAŁA NR RGK.0007.26.2024 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 27 lutego 2024 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wraz ze zmianą miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu położonego w rejonie ulic Wczasowej, Osiedle i Przylesie w miejscowości Ciele, gmina Białe Błota.

§ 6. 6. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej:
1) w części obszaru objętego planem, zgodnie z rysunkiem planu, wyznacza się strefę ochrony archeologicznej „W”; wszelką działalność inwestycyjną na obszarze strefy należy prowadzić zgodnie z przepisami o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
2) w przypadku natrafienia podczas robót ziemnych lub budowlanych na przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem należy zastosować się do przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

UCHWAŁA NR RGK.0007.28.2024 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 27 lutego 2024 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w rejonie ulicy Przemysłowej w miejscowości Białe Błota.

§ 6. 6. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej: w przypadku natrafienia podczas robót ziemnych lub budowlanych na przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem należy zastosować się do przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

UCHWAŁA NR V/49/2024 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 27 sierpnia 2024 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego „Kruszyn Krajeński Północ” miejscowość Kruszyn Krajeński, gmina Białe Błota.

§ 6. 6. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej:

- 1) na części obszaru objętego planem, zgodnie z rysunkiem planu, obowiązuje strefa „W” ochrony archeologicznej, wszelką działalność inwestycyjną na obszarze strefy należy prowadzić zgodnie z przepisami o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
- 2) w przypadku natrafienia podczas robót ziemnych lub budowlanych na przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, należy zastosować się do przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

UCHWAŁA NR IX/78/2024 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 29 października 2024 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu położonego w rejonie ulic Osiedle i Ogrody w miejscowości Ciele, gmina Białe Błota.

§ 6. 6. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej:

- 1) w części obszaru objętego planem, zgodnie z rysunkiem planu, wyznacza się strefę ochrony archeologicznej „W”; wszelką działalność inwestycyjną na obszarze strefy należy prowadzić zgodnie z przepisami o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
- 2) w części obszaru objętego planem, zgodnie z rysunkiem planu, wyznacza się strefę ochrony konserwatorskiej „B”; obowiązują następujące ustalenia:
 - a) zachowanie proporcji wysokościowych zabudowy kształtujących sylwetę zespołu (maksymalna wysokość zabudowy 12,0 m),
 - b) dostosowanie nowej, wprowadzanej w obszarze zabudowy do historycznej kompozycji folwarcznej,
 - c) dostosowanie współczesnych funkcji do wartości zespołu zabytkowego,
 - d) zachowanie istniejącej historycznej zieleni i jej rewaloryzacja.

UCHWAŁA NR XII/116/2024 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 19 grudnia 2024 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w części obrębów Kruszyn Krajeński, Prądk i Przyłęki, gmina Białe Błota.

§ 6. 6. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej:

- 1) na części obszaru objętego planem, zgodnie z rysunkiem planu, obowiązuje strefa „W” ochrony archeologicznej, wszelką działalność inwestycyjną na obszarze strefy należy prowadzić zgodnie z przepisami o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
- 2) na części obszaru objętego planem, zgodnie z rysunkiem planu, obowiązuje strefa „A” ochrony konserwatorskiej dla Kanału Noteckiego w granicach której wymagane jest:
 - a) utrzymanie istniejącego pasa zieleni wzdłuż Kanału,
 - b) przeprowadzenie rewitalizacji zieleni w ramach programu obejmującego całą przestrzeń nad Kanałem,
 - c) zakaz wprowadzania zabudowy kubaturowej i innych urządzeń wpływających negatywnie na wygląd kanału, z wyłączeniem obiektów służących obsłudze i utrzymaniu kanału Górnonoteckiego;
- 3) w przypadku natrafienia podczas robót ziemnych lub budowlanych na przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, należy zastosować się do przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

UCHWAŁA NR XIII/9/2025 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 11 lutego 2025 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu położonego w rejonie ulic Granitowej, Marmurowej i Opalowej w miejscowości Murowaniec, gmina Białe Błota.

§ 6. 6. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej: w przypadku natrafienia podczas robót ziemnych lub budowlanych na przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, należy zastosować się do przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

UCHWAŁA NR XIII/11/2025 RADY GMINY BIAŁE BŁOTA z dnia 11 lutego 2025 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego „Łochowo Zachód”.

§ 6. 6. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej:

- 1) w części obszaru objętego planem, zgodnie z rysunkiem planu, obowiązuje strefa ochrony archeologicznej „W”; wszelką działalność inwestycyjną na obszarze strefy należy prowadzić zgodnie z przepisami o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
- 2) w części obszaru objętego planem, zgodnie z rysunkiem planu, znajdują się obiekty wpisane do ewidencji zabytków, dla których ustala się:
 - a) obowiązek renowacji zniszczonych fragmentów budynku w formie uzupełnień brakujących detali architektonicznych mający na celu przywrócenie budynku do stanu pierwotnego,
 - b) zakaz ocieplania zewnętrznego niszczącego historyczną elewację,
 - c) zakaz zmiany podziałów i wielkości otworów okiennych i drzwiowych,
 - d) w przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej obowiązek zachowania historycznych podziałów, a dla otworów okiennych zakończonych łukiem zakaz stosowania uproszczeń w postaci prostego zakończenia stolarki,
 - e) zakaz uproszczeń historycznych podziałów i eliminacji detalu stolarki okiennej,
 - f) obowiązek stosowania materiałów historycznych stolarki oraz jednakowego koloru w ramach jednego budynku,
 - g) dopuszcza się stosowanie współczesnej stolarki otworowej z obowiązkiem odtworzenia historycznego detalu istniejącej stolarki okiennej ze szczegółowym uwzględnieniem szerokości ram, słupów i pozostałych elementów odtwarzanego okna,
 - h) jako pokrycie dachu wymagane stosowanie materiałów historycznych: ceramiczna dachówka;
- 3) w części obszaru objętego planem, zgodnie z rysunkiem planu, znajduje się cmentarz ujęty w ewidencji zabytków, dla którego ustala się:
 - a) zakaz wprowadzenia zabudowy kubaturowej,
 - b) zakaz wtórnych podziałów geodezyjnych niezgodnych z historyczną parcelacją,
 - c) nakaz zachowania i konserwacji ewentualnie zachowanych historycznych obiektów małej architektury np. bram, ogrodzeń, nagrobków, krzyży itp.,
 - d) nakaz zachowania i ucytlnienia historycznej kompozycji cmentarza,
 - e) nakaz zachowania i pielęgnacji starodrzewu cmentarnego; w przypadku natrafienia podczas robót ziemnych lub budowlanych na przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, należy zastosować się do przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

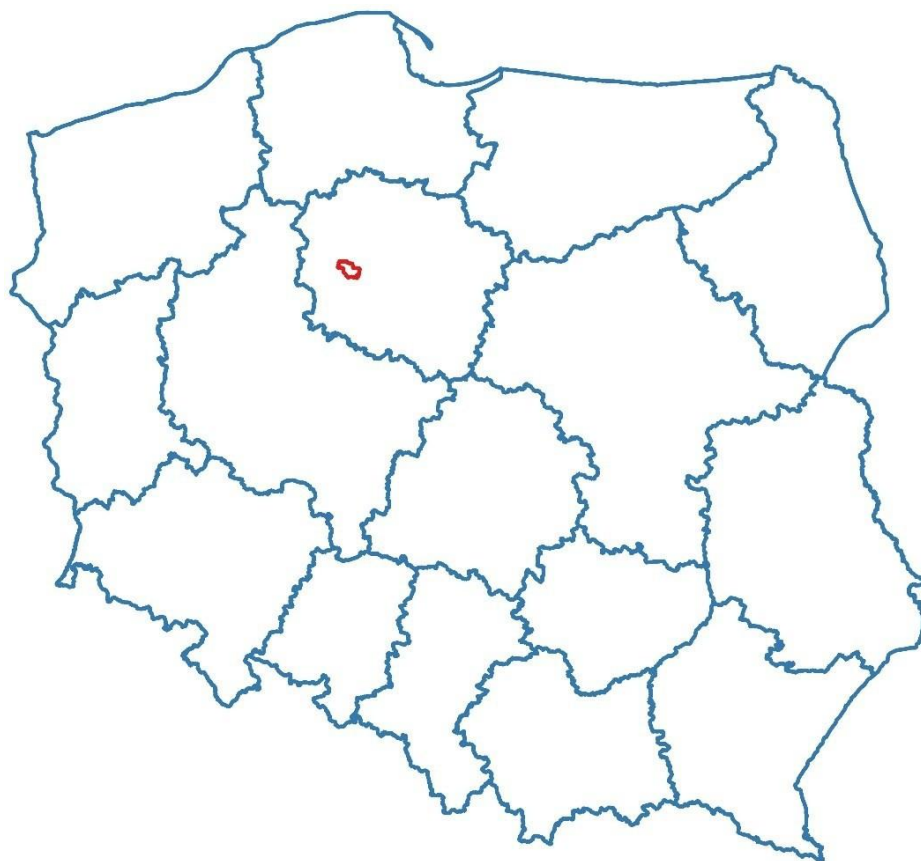
Źródło: opracowanie własne

Ponadto Gmina Białe Błota jest w trakcie przyjmowania kolejnych MPZP, o czym świadczą przyjęte uchwały w sprawie przystąpienia do opracowań MPZP.

5.2. Charakterystyka gminy i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1. Położenie gminy

w zachodniej części województwa kujawsko – pomorskiego, w południowo-zachodniej części powiatu bydgoskiego. Znajduje się w historycznych granicach Kujaw, jednakże pod względem etnograficznym już do nich nie należy. Zajmuje obszar 12242 ha, co stanowi ok. 8,8% powierzchni powiatu.

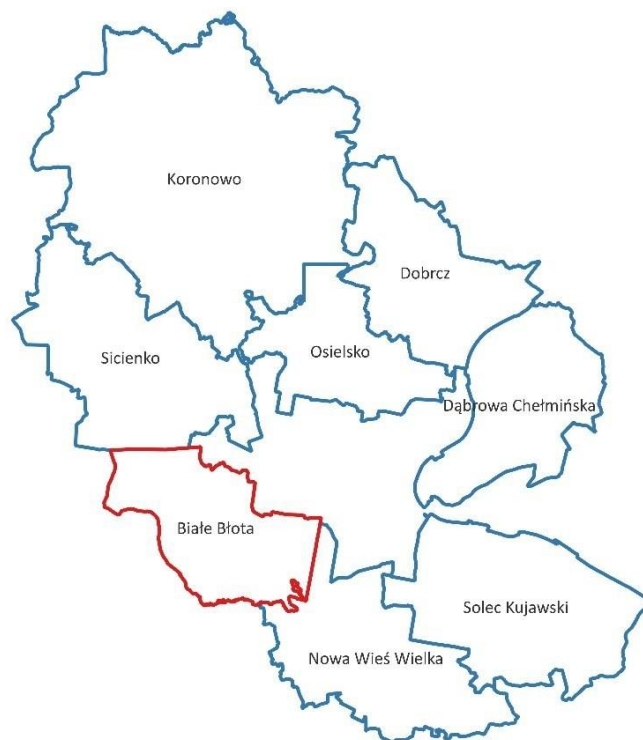

Ryc. 1. Gmina Białe Błota na tle kraju

Źródło: opracowanie własne

Jednostka graniczy:

- na północy – z Gminą Sicienko (powiat bydgoski),
- na północnym-wschodzie – z Bydgoszczą,
- na południowym-wschodzie – z Gminą Nowa Wieś Wielka (powiat bydgoski),
- na południu – z Gminą Łabiszyn (powiat żniński),
- na południowym-zachodzie – z Gminą Szubin (powiat nakielski),
- na zachodzie – z Gminą Nakło (powiat nakielski).

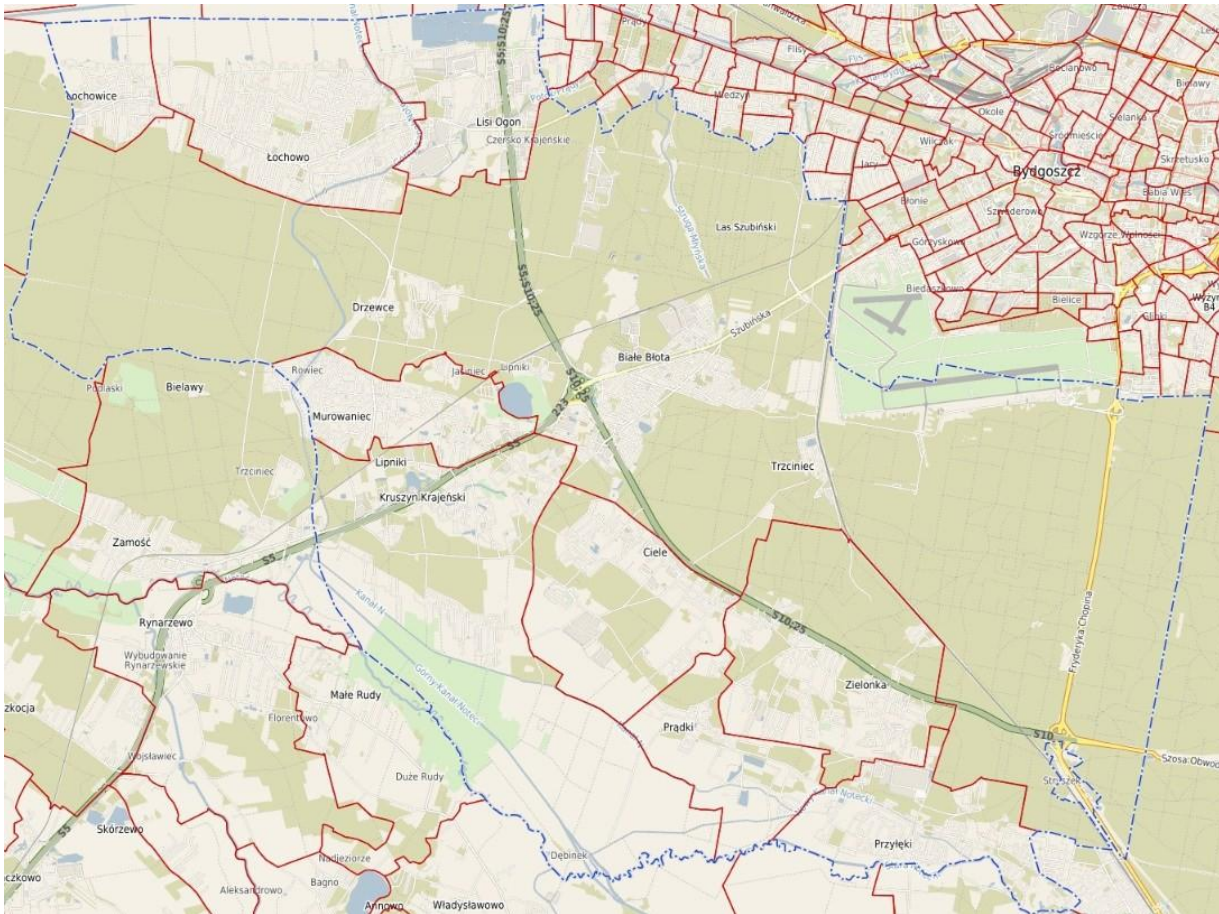
Ryc. 2. Gmina Białe Błota na tle powiatu

Źródło: opracowanie własne

Wieś Białe Błota o współrzędnych geograficznych: 52.89522 (szerokość geograficzna), 18.7071 (długość geograficzna) stanowi centralne miejsce gminy, będąc jednocześnie największą miejscowością i zarazem siedzibą samorządu (www.wspolrzedne-gps.pl). Białe Błota położone są w odległości ok. 7 km na południowy-zachód od centrum Bydgoszczy. Gmina Białe Błota jest największą gminą wiejską na terenie województwa, jednocześnie jedną z ośmiu gmin powiatu oraz jedną z sześciu gmin wiejskich w powiecie bydgoskim.

Według podziału fizyczno-geograficznego opracowanego przez Jerzego Kondrackiego Gmina Białe Błota znajduje się w prowincji Niżu Środkowopolskiego, podprowincji Pojezierza Południowobałtyckiego, makroregionu Pradolina Toruńsko-Eberswaldzka oraz w końcowej klasyfikacji do mezoregionu Kotlina Toruńska.

Strukturę osadniczą Gminy Białe Błota 11 sołectw, na które składa się 14 miejscowości: Białe Błota, Ciele, Dębinek, Drzewce, Kruszyn Krajeński, Lipinki, Lisi Ogon, Łochowice, Łochowo, Murowaniec, Prądky, Przytęki, Trzciniec oraz Zielonka.

Ryc. 3. Przestrzenne rozmieszczenie miejscowości w Gminie Białe Błota

Źródło: www.bialeblota.e-mapa.net

5.2.2. Charakterystyka społeczno-gospodarcza

Gmina Białe Błota przynależy do metropolii bydgoskiej, zamieszkiwana jest przez 26 528 osób, co stanowi 20,7% mieszkańców powiatu bydgoskiego (miejsce zamieszkania) wg danych GUS na 31.12.2024 r. Wg bazy danych ewidencyjnych Urzędu Gminy Białe Błota liczba ludności Gminy Białe Błota wyniosła na koniec 2024 r. - 24 016 osób. Największymi miejscowościami pod względem liczby ludności są: Białe Błota – 5 978 os. oraz Łochowo – 5 150 os. W poniższej tabeli przedstawiono liczbę osób z terenu analizowanej gminy z podziałem na miejscowości na przestrzeni lat 2009-2024. Analizując poniższe dane należy stwierdzić, że liczba mieszkańców gminy na przestrzeni ostatnich 15 lat wzrosła o ponad 8 tys. osób. Największy wzrost liczby mieszkańców odnotowano w Łochowie – wzrost o 2 tys. osób.

Tabela 5. Liczba mieszkańców Gminy Białe Błota z podziałem na jednostki

Lp.	Jednostka	Liczba mieszkańców			
		2009	2014	2019	2024
1	Białe Błota	5 976	6 150	6 316	5 978
2	Ciele	1 027	1 275	1 504	1 801
3	Drzewce	136	162	212	266
4	Kruszyn Krajeński	888	1 114	1 304	1520
5	Lipinki	362	429	455	473
6	Lisi Ogon	688	777	855	908

Lp.	Jednostka	Liczba mieszkańców			
		2009	2014	2019	2024
7	Łochowice	517	676	782	983
8	Łochowo	3 116	3 822	4 421	5 150
9	Murowaniec	836	1 191	1 623	2 053
10	Prądkie	135	259	349	509
11	Przytęki	903	1 161	1 345	1 581
12	Trzciniec	473	480	449	420
13	Zielonka	899	1 257	1 762	2 375
Razem		15 956	18 753	21 377	24 016

Źródło: dane własne UG Białe Błota

Wskaźnik gęstości zaludnienia analizowanej jednostki wynosi 217 os./km² i jest większy niż w powiecie bydgoskim (91,8 os./km²) oraz w województwie kujawsko-pomorskim (111,1 os./km²), jak i na terenie kraju – 119,4 os./km² (dane GUS na 2024 r.). Oznacza to, że gęstość zaludnienia w Gminie Białe Błota jest wysoka, co jest ściśle związane z sąsiedztwem Bydgoszczy.

W latach 2015-2024 odnotowuje się systematyczny, duży wzrost liczby ludności gminy. W porównaniu do 2015 r. liczba mieszkańców Gminy Białe Błota zwiększyła się o 6 367 osób (wg danych GUS). Oznacza to, że nastąpił wzrost liczby mieszkańców o około 31,6%. Na taki stan rzeczy wpływ miało dodatnie, bardzo duże saldo migracji w latach: 2015-2024, jak i dodatnie wartości przyrostu naturalnego w latach 2015-2023. W roku 2024 po raz pierwszy odnotowano ujemne wartości wskaźnika dot. przyrostu naturalnego. W analizowanym przedziale najwięcej osób odnotowano w 2024 r. – 26 528, zaś najmniej w 2015 r. – 20 161.

Strukturę demograficzną Gminy Białe Błota tworzą osoby w wieku przedprodukcyjnym (23,0%), produkcyjnym (61,9%) oraz poprodukcyjnym (15,1%), (GUS, 2024). Liczba osób w wieku przedprodukcyjnym jest większa od liczby osób w wieku poprodukcyjnym, co jest korzystnym zjawiskiem ekonomicznym. W ostatnich latach procentowy udział osób w wieku przedprodukcyjnym kształtował się na poziomie od 22,2% w 2019 r. do 24,2% w 2021 r. i nie obserwuje się wyraźnego trendu w tej grupie wiekowej (oprócz spadku ostatnich 4 lat). W analizowanych latach wskaźnik dotyczący udziału osób w wieku poprodukcyjnym w gminie kształtował się od 12,4% w 2015 r. do 15,1% i obserwuje się procentowy wzrost liczby osób w wieku poprodukcyjnym. Trend spadkowy odnotowuje się w przypadku osób w wieku produkcyjnym – od 64,9% w 2015 r. do 61,9% w 2023 r. Analizując przedstawione dane należy stwierdzić, iż zjawisko starzenia się społeczeństwa jest dostrzegalne na terenie gminy, w najbliższych latach przewidywać można dalszy wzrost liczby mieszkańców.

W ostatnich 10 latach odnotowuje się praktyczny brak bezrobocia na terenie gminy, który kształtuje się w granicach błędu statystycznego. Na terenie gminy udział osób bezrobotnych wyniósł z końcem 2024 r. 1,5%. W 2015 r. poziom bezrobocia był najwyższym i wyniósł 3,4%. Jedyny, niewielki wzrost bezrobocia odnotowano w 2020 r. (o 0,3% w porównaniu do 2019 r.), co było zapewne związane z ogólnoswiatową pandemią Covid-19.

Na terenie Gminy Białe Błota z końcem 2024 r. wg danych GUS odnotowano bardzo dużą liczbę podmiotów gospodarczych w liczbie 4 688, w tym 4 621 które należą do sektora prywatnego. Struktura sektora prywatnego składa się na osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą – 3 650, spółki handlowe – 536, stowarzyszenia i organizacje społeczne – 56, spółki handlowe z udziałem kapitału zagranicznego – 26 oraz fundacje – 27, spółdzielnie – 2 i fundacje rodzinne – 2. Wg sekcji i działów PKD 2007 najwięcej podmiotów odnotowano w sektorze G – 923 oraz F – 622. Równie dużo

zaobserwowano w sekcji M – 522 oraz C – 520. Sekcja G to handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, sekcja F to budownictwo, sekcja M to działalność profesjonalna, naukowa i techniczna, a sekcja C to przetwórstwo przemysłowe. Dodatkowo należy zaznaczyć, że liczba podmiotów gospodarczych sukcesywnie rośnie, np. jeszcze w 2011 r. odnotowano 2 603 podmiotów, a w 2015 r. – 3 057. Pod względem klas wielkości przedsiębiorstw na terenie gminy występują 2 bardzo duże przedsiębiorstwa zatrudniające od 250 do 999 osób, 22 firmy zatrudniające od 50 do 249 osób oraz 111 mniejszych podmiotów zatrudniających od 10 do 49 osób. Przeważają małe działalności, w których pracuje nie więcej jak 9 osób – 4 553.

Gmina nie posiada charakteru rolniczego. Jako jednostka sąsiadująca z Bydgoszczą, stanowi jej zaplecze zarówno pod względem mieszkalnictwa, jak i usług. Produkcję rolną prowadzą pojedyncze gospodarstwa. Z roku na rok gmina coraz bardziej przypomina dzielnicę Bydgoszczy.

Na terenie gminy w 2024 r. znajdowały się 2 turystyczne obiekty noclegowe, w tym 2 całoroczne dysponujące 116 miejscami noclegowymi (GUS, 2024). W ostatnich 10 latach najwięcej obiektów noclegowych odnotowano w 2017 r. – 4. W 2024 r. liczba cudzoziemców nocujących w ww. obiektach wyniosła 590 i wartość ta jest drugą najwyższą w okresie 2015-2024. W 2024 r. – udzielono 1 384 noclegi turystom zagranicznym. W największym stopniu dotyczyły one osób z Niemiec – 414, Ukrainy – 263 oraz USA – 154.

Przez obszar gminy przebiega droga krajowa nr 25 i 10 (południowa i zachodnia obwodnica Bydgoszczy), drogi wojewódzkie nr 239 i 223 oraz pozostałe drogi powiatowe i gminne. Przez teren Gminy Białe Błota przebiegają również dwie trasy kolejowe: Chorzów Batory – Tczew, Bydgoszcz – Wągrowiec. W granicach gminy znajduje się Port Lotniczy Bydgoszcz im. Ignacego Paderewskiego, który obsługuje połączenia krajowe i międzynarodowe.

5.2.3. Charakterystyka przyrodnicza

Potencjał środowiska przyrodniczego wyrazić można m.in. poprzez obszary prawnie chronione, których powierzchnia na terenie Gminy Białe Błota z końcem 2024 r. wyniosła 3 798,33 ha (31,1 % powierzchni gminy). Zgodnie z Centralnym Rejestrem Form Ochrony Przyrody na terenie gminy występuje:

- obszar Natura 2000 – „Dolina Noteci” - kod PLH300004, utworzenie: 2008-01-15;
- obszar Natura 2000 – „Równina Szubińsko-Łabiszyńska” – kod PLH040029, utworzenie: 2011-02-08;
- obszar Natura 2000 – „Dolina Środkowej Noteci i Kanału Bydgoskiego” – kod PLB300001, utworzenie: 2004-11-05;
- obszar chronionego krajobrazu „Wydm Kotliny Toruńsko-Bydgoskiej część wschodnia i zachodnia” – kod PL.ZIPOP.1393.OCHK.50, utworzenie: 1991-09-25;
- rezerwat przyrody – „Rosiczka” – kod PL.ZIPOP.1393.RP.1694, utworzenie: 2025-01-08;
- 31 pomników przyrody - w tym występujące w zabytkowym parku w Lisim Ogonie;
- 8 użytków ekologicznych.

Lesistość gminy jest bardzo duża i wynosi 52,2% powierzchni gminy, jest to ogółem 6 564,78 ha. Grunty leśne publiczne to 6 445,58 ha, zaś grunty leśne prywatne to 119,20 ha. W latach 2015-2024 powierzchnia gruntów leśnych zmniejszyła się o ok. 18,1 ha. Zardzewienia nie są widoczne jedynie w północnej części gminy w okolicach Łochowa i Łochowic, również w części południowej gdzie występują liczne ciek wodne i rowy, a także we wschodniej części gminy gdzie występuje lotnisko.

Sieć hydrograficzną gminy tworzą liczne rowy melioracyjne zarówno w północnej, jak i południowej części gminy. Południową granicę Gminy Białe Błota wyznacza rzeka Noteć. W północnej części występuje Kanał Bydgoski biegnący wzdłuż granicy gminy. Jest to bardzo ważna droga wodna o skali ponadkrajowej. Do Kanału wpływa Struga Młyńska. Ważnym ciekim wodnym jest Kanał Notecki łączący Noteć z Kanałem Bydgoskim, przebiegający przez Łochowo, Białe Błota, Murowaniec, Kruszyn Krajeński. Na nim znajdują się 4 stopnie wodne, w tym 2 z terenu Gminy Białe Błota: „Łochowo” i „Lisi Ogon” ujęte w gminnej ewidencji zabytków. Na terenie gminy znajdują się także niewielkie jeziora: Jezuićkie Małe o pow. 17,5 ha znajdujące się w pobliżu miejscowości Jasiniec oraz dwa mniejsze zbiorniki wodne.

W południowo-wschodniej części Gminy Białe Błota znajdują się najwyższe wzniesienia sięgające wysokości 105 m n.p.m. Średnia wysokość terenu na terenie całej gminy kształtuje się w granicach ok. 70 m n.p.m. Znaczna część gminy położona jest na terenach płasko-równinnych. Najniższe rzędne występują wzdłuż koryta Kanału Bydgoskiego – ok. 60 m n.p.m. Same Białe Błota leżą na wysokości 70 m n.p.m.

5.2.4. Zarys historii gminy

W czasach historycznych tereny dzisiejszej gminy Białe Błota pierwotnie wchodziły w skład kasztelanii nakielskiej. Na początku XIII wieku znalazły się w granicach świeżo wydzielonej kasztelanii bydgoskiej. Od momentu lokowania miasta i erygowania starostwa bydgoskiego przez Kazimierza Wielkiego, tereny gminy zabezpieczały głównie uposażenie starostów oraz stanowiły patrymonium miejskie. Silne zalesienie terenu, będącego fragmentem Puszczy Bydgoskiej, oraz mało urodzajne gleby znacząco hamowały aktywność osadniczą. Najwcześniejsze wzmianki o miejscowościach lokowanych w granicach dzisiejszej gminy pochodzą z końca XV wieku i zapewne na ten okres datować należy kształtowanie się pierwszych jednostek osadniczych. Jedną z najstarszych miejscowości na terenie gminy jest Kruszyn Krajeński, który w 1489 roku wymieniony został jako własność parafii w Ślesinie, a w następnym stuleciu uposażenie kościoła farnego w Bydgoszczy. Pod koniec XV wieku mógł również funkcjonować młyn w Łochowie, obok którego na początku XVI w. założono wzmiankowany w 1520 roku folwark. Metrykę XVI-wieczną mają również Przyłęki (1539 r.), które z biegiem czasu wchłonęły sąsiedni Dziwanów (Drzewianowo), zniszczony w czasie wojen szwedzkich i wojny północnej. Z okresu przed potopem szwedzkim znane są jeszcze miejscowości: Prądkie oraz Drzewce - własność jezuitów bydgoskich. Możliwe, że również wieś Ciele została założona w 1 połowie XVII wieku, chociaż pierwsza zachowana informacja o niej pochodzi z 1673 roku.

Potop szwedzki (1655-1660) spowodował na omawianym terenie, podobnie jak na przeważających obszarach Korony, znaczne zniszczenia i wyludnienie. Odbudowa struktur gospodarczych trwała nieprzerwanie do przełomu XVII i XVIII w. Wtedy też do Zielonki sprowadzono pierwsze cztery rodziny osadników olęderskich, z którymi kontrakt dzierżawny zawarł wójt bydgoski. Szczególnie niekorzystny wpływ na omawiany teren miała wojna północna, podczas której, jak podają powojenne lustracje, nastąpiło niemal całkowite wyludnienie ośrodków osadniczych. Po wojnie główni właściciele gruntów - bydgoska Rada Miejska i Starostwo - postanowili złagodzić powstały kryzys demograficzny i gospodarczy poprzez wzmożoną akcję osadzania na zniszczonych terenach kolejnych gospodarzy olęderskich. Prawo olęderskie gwarantowało dzierżawcom wolność osobistą nakładając na nich jedynie obowiązek uiszczania czynszu, płacenia hiberny i pogłównego, a niekiedy również odpracowywania szarwarku. Na skutek podjętych działań powstały nowe ośrodki, formujące strukturę osadniczą czytelną w dużym stopniu do chwili obecnej. W pierwszych latach po wojnie Starostwo utworzyło dwa folwarki: Chwałę Bogu i Nową Erekcję, które przed połową XIX wieku połączyły się

tworząc wieś Lisi Ogon. Całkowicie opuszczona wieś Drzewianowo, granicząca z Przyłękami, została wydzierżawiona w 1731 roku Jakubowi Braunowi. Również na majątku Starostwa erygowano wieś olęderską Łochowice, w których w 1742 roku osadzono dwóch dzierżawców: Petera Schmita i Mathiasa Hagen. Także Zielonka otrzymała w 1744 roku kontrakt osadniczy, dzięki któremu osiadło w niej czworo gospodarzy: Krystian Firchau, Jerzy Reme, Stanisław Robek, Jan Zimke. Natomiast w 1766 roku mieszkało tu trzech Holendrów: Chrystian Fermu, Piotr Breck i Gotfryd Glim. Z kolei już w 1723 roku Rada Miejska Bydgoszczy wydzierżawiła zrujnowany folwark Cielę trzem rodzinom osadniczym: Leydgierom, Breytkojom i Wegnerom. Folwark powiększono w 1743 roku o ziemie należące do folwarku Budy.

W 1730 roku ten sam właściciel wydzierżawił folwark Biały Smug dwóm rodzinom olęderskim - Dreyfom oraz Dausom. W niedalekiej odległości osadzono około 1752 roku kolejną rodzinę tworząc folwark Białe Błota a następnie, w 1772 roku, folwark Czajki. W późniejszym czasie tereny folwarków zostały połączone dając początek wsi Białe błota.

Dzisiejszy Trzciniec powstał z połączenia terenów dwóch osad wydzierżawionych olędom przez Radę Miejską: Trzcińca Starego, na który w 1764 roku zawarto kontrakt z Marianną i Hertmanem Dreyft, oraz Trzcińca Nowego, w którym osadzono w 1772 roku Katarzynę i Jędrzeja Ryjz.

Z kontraktów olęderskich korzystali również gospodarze polscy. W Prądkach na prawie olęderskim osiedlili się w 1746 roku Stanisław Buszkowicz i Ignacy Rocikowski.

W drugiej połowie XVIII wieku struktura osadnicza terenów gminy wyglądała następująco:

wsie należące do starostwa bydgoskiego: Chwała Bogu, Drzewianowo, Łochowice, Łochowo, Nowa Erekcja, Prądky, Zielonka;

wsie należące do miasta Bydgoszczy: Białe Błota, Ciele, Czajcze Błota, Trzciniec; wsie szlacheckie: Kruszyn, Murowaniec, Przyłęki.

Największym ośrodkiem w tym czasie było Łochowo, którego powojenną odbudowę zaczęto w latach dwudziestych XVIII w. W 1765 roku we wsi mieszkało 13 rodzin olęderskich związanych kontraktem z wójtem bydgoskim Maurycym Brühlem.

Pomimo regeneracji i zagęszczenia sieci osadniczej u schyłku epoki nowożytnej tereny gminy zamieszkiwała niewielka ilość osób. Na jedną miejscowość przypadały najczęściej pojedyncze rodziny głównych dzierżawców oraz związani z nimi komornicy.

Intensywny rozwój terenów wiejskich przypada na okres preindustrialny i wiąże się z budową, ukończonego w 1774 roku, Kanału Bydgoskiego – ważnego szlaku komunikacyjnego i transportowego łączącego Berlin z Królewcem.

W pierwszym etapie wzrost gęstości zaludnienia spowodowany był napływem robotników zatrudnionych przy pracach ziemnych i hydrotechnicznych. W drugim, przypadającym na pierwszą połowę XIX w., dominującą rolę odegrała sterowana centralnie pruska akcja kolonizacyjna, jak również charakterystyczna dla okresu industrializacji migracja ludności z odległych terenów wiejskich ku ośrodkom miejskim.

Wśród mieszkańców dominowali obywatele narodowości niemieckiej wyznania ewangelickiego (ponad 80%), drugą grupę pod względem liczebności stanowili Polacy, następnie Żydzi i potomkowie osadników holenderskich. Struktura ta uległa zmianie dopiero w okresie 20-lecia międzywojennego, w wyniku zastępowania emigrującej ludności niemieckiej Polakami. Proporcje wyznaniowe były przyczyną nieutworzenia na omawianym obszarze parafii katolickiej. Katolicy obsługiwani byli przez

farę bydgoską. Na terenie gminy funkcjonowały parafie ewangelickie: powołana już w 1 połowie XIX w. w Łochowie - filia parafii ewangelickiej w Bydgoszczy i utworzona w 1867 gmina ewangelicka w Cielu, obejmująca wsie: Ciele, Białe Błota, Kruszyn, Lipniki, Murowaniec, Prądk i Zielonkę. Prócz tego w latach 80. XIX w. w Kruszynie otwarto ewangelicką salę modlitwy, a w 1915 roku w Przyłękach wzniesiono kolejny budynek zboru. Także tutaj w latach 1915-16 staraniem ks. Edwarda Beckera wzniesiono kaplicę katolicką.

W poszczególnych miejscowościach uruchamiano szkoły elementarne: w 1850 roku jednoizbową szkołę w Łochowie (rozbudowaną w 1906 r.), przed 1860 r. w Cielu i Przyłękach, a na początku XX w. w Białych Błotach i Łochowicach.

W ostatniej ćwierci XIX wieku rozbudowie uległa infrastruktura komunikacyjna. W latach 1878-82 przekształcono dotychczasowy rów zasilający wody Kanału Bydgoskiego w żeglowny Kanał Górnonotecki prowadzący do Jeziora Gopło. Pierwszą linią kolejową poprowadzoną przez teren gminy była oddana w 1872 trasa Bydgoszcz-Inowrocław (odcinek późniejszej magistrali węglowej) ze stacją w Trzcińcu. Komunikację ze Żninem, i dalej z Poznaniem, umożliwiła oddana w 1895 r. (rozbudowana w 1906 r.) linia Bydgoszcz-Żnin ze stacją w Jasieńcu Białych Błót.

Koniec XIX wieku był również początkiem uprzemysłowienia terenów podmiejskich. Nieopodal Kanału Bydgoskiego, w roku 1877, uruchomiono fabrykę cementu wapniowego Bromberger Cementkalkfabrik Waldemar Jenisch KG. Natomiast w 1897 roku w Białych Błotach, przy nowododanej linii kolejowej, otwarto fabrykę wyrobów betonowych, będącą filią zakładów Windschild & Langelott.

U zarania niepodległości, zimą 1919 roku, przez tereny gminy przeszły kierujące się ku Bydgoszczy oddziały powstańców wielkopolskich. W okolicach Przyłęk i Murowańca doszło wówczas do licznych potyczek z oddziałami Grenzschtutzu.

Po odzyskaniu niepodległości, 20 stycznia 1920 roku, tereny gminy, obok innych tzw. obszarów dworskich, zostały włączone do powiatu bydgoskiego, następnie zaś jako jedna z gmin zbiorowych weszły w skład gminy Bydgoszcz-Wieś. Po reformie 1934 roku weszły w skład zbiorczej gminy Bydgoszcz.

W okresie II Rzeczypospolitej duże grupy mieszkańców narodowości niemieckiej opuściła granice Polski. Na opuszczonych terenach stopniowo zaczęła osiadać ludność polska. Proces ten w znacznym stopniu zmienił stosunki narodowościowe, chociaż w dalszym ciągu ilość mieszkańców pochodzenia niemieckiego przekraczała 50%. Silnymi ośrodkami osadnictwa niemieckiego było zwłaszcza Łochowo i Ciele, w których funkcjonowały niemieckojęzyczne szkoły oraz parafie ewangelickie. Z uwagi na zwiększony odsetek katolików w roku 1924 erygowana została parafia Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Brzozie-Przyłękach, wydzielona z bydgoskiej parafii farnej. W skład parafii weszły miejscowości leżące na terenie obecnej gminy Białe Błota: Ciele, Prądy, Przyłęki i Zielonka.

W okresie mobilizacji poprzedzającym wybuch II wojny światowej w lasach pod Białymi Błotami stacjonował sztab 15 Dywizji Piechoty oraz formacje 16 Pułku Ułanów Wielkopolskich.

W okresie okupacji obszar gminy znalazł się w powiecie bydgoskim (niem. Landkreis Bromberg) w obwodzie urzędowym Bydgoszcz-Wieś (niem. Amtsbezirk Bromberg-Land), w skład którego wchodziły miejscowości: Białe Błota, Brzoza, Ciele Jachcice, Kruszyn, Lisi Ogon, Łochowice, Łochowo, Murowaniec, Opławiec, Osowa Góra, Prądk, Prądy, Przyłęki i Zielonka.

Po II wojnie światowej w znacznym stopniu utrzymano wcześniejszy podział administracyjny. Dopiero reforma w 1954 roku powołała do życia duże gromady wiejskie. Wsie z terenu gminy znalazły się w

gromadzie Białe Błota, gromadzie Łochowo oraz częściowo w gromadzie Brzoza. Po likwidacji dwóch ostatnich (1959 i 1962 r.) Gromada Białe Błota otrzymała zasięg odpowiadający dzisiejszej gminie, której korzenie sięgają 1973 roku.¹

Ryc. 4. Granice dawnej gminy wiejskiej Bydgoszcz w 1937 r. (obszar dzisiejszej Gminy Białe Błota)

źródło: www.maps.mapywig.org

Poniżej krótkiej charakterystyce poddano najważniejsze miejscowości, które odznaczają się zachowanym dziedzictwem materialnym. Dołączono również ryciny, które przedstawiają dane jednostki w 1940 r.

Białe Błota

niem. *Weißfelde*

W źródłach pisanych Białe Błota odnotowuje się już w 1520 r. gdzie miejscowość zapisano jako Bialle Błota. W 1583 r. już jako Bialo Błoto stanowiła własność Kasztelanii Kruszwickiej. XVI – wieczne datowania mogą świadczyć o powiązaniach z bydgoskim Zamkiem, Kasztelanią, Radą Miejską oraz zakonami. W latach 80. XIX w. w Białych Błotach znajdował się folwark we własności Marie Klenitz. Majątek liczył w 1884 r. 226 ha, administrował nim Wilhelm Miller. W 1910 r. właścicielem założenia był Wilhelm Dilgera. Dwa lata później zaczęła się parcelacja dóbr na rzecz osadników niemieckich. Po I wojnie światowej własność została przekazana Skarbowi Państwa i sprzedana osadnikom z Małopolski. Po II wojnie światowej pierwotne założenie uległo wielokrotnym przebudowom.

W Słowniku Geograficznym Królestwa Polskiego z 1880 roku widnieje adnotacja, iż Białebłoto znajduje się w powiecie bydgoskim i liczy 27 domów, 187 mieszkańców, w tym 185 ewangelików i 2 katolików. Odnotowano również 51 analfabetów. Obecnie Białe Błota wykazują dużą dynamikę rozwoju.

¹ Niniejsza charakterystyka stanowi fragment opracowania pn. „Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Białe Błota na lata 2017-2020”

Miejscowość wykazuje charakter osady miejskiej. Znajdują się tu duże zakłady pracy, szkoła podstawowa, ośrodek zdrowia, dobrze rozwinięta sieć handlowa i usługowa.

Inne nazwy miejscowości: *Bialoblott*, *Weißfelde*. We wsi znajdują się 3 zabytki architektury i budownictwa ujętych w GEZ oraz 7 stanowisk archeologicznych.

Ryc. 5. Białe Błota w 1940 r.

źródło: Messtischblatt, godło 2973

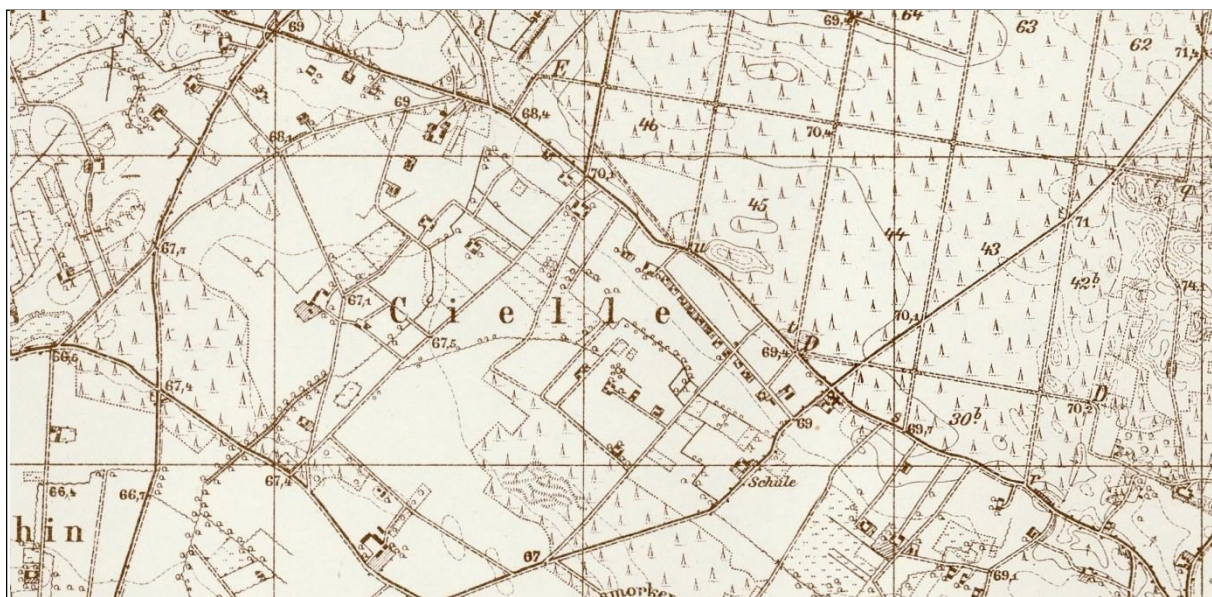
Ciele

niem. Cielle

Pierwsze wzmianki o miejscowości Ciele sięgają XVIII wieku roku, kiedy to ludność napływowa wyznania ewangelickiego zasiedliła te tereny. W tym okresie ludność wyznania ewangelickiego stanowiła blisko 95 proc. mieszkańców obszaru obecnego sołectwa Ciele. W 1867 roku ze względu na dużą liczbę ludności wyznania ewangelickiego w Cielu utworzono nową gminę ewangelicko-augsburską. Swoim zasięgiem objęła następujące wsie: Ciele, Białe Błota, Kruszyn, Lipniki, Murowaniec, Prądk i Zielonkę. W latach 1880-1881 wybudowano w Cielu pastorówkę wraz z przyległymi budynkami gospodarczymi. Obecnie mieści się w niej plebania. W roku 1892 przystąpiono do budowy zboru. Budowę świątyni ukończono w 1893 roku, dnia 20 grudnia 1893 roku, pod przewodnictwem generalnego superintendenta Johanna Hesekeila z Poznania, odbyła się uroczystość oddania ukończonej świątyni. Zakończenie II wojny światowej, a co za tym idzie zmiana układu narodowościowo-wyznaniowego, spowodowało opustoszenie zboru w Cielu. Opuszczone przez Niemców wyznania ewangelickiego ziemie zostały zamieszkane przez Polaków. Dekretem księdza kardynała, Augusta Hlonda, z 24 sierpnia 1946 roku erygowano nową parafię. W październiku tegoż roku dawny zbor w Cielu zaczął pełnić funkcję rzymskokatolickiego kościoła parafialnego pod wezwaniem Matki Boskiej Bolesnej.²

Inne nazwy miejscowości: *Cielle*, *Schellen*. We wsi znajduje się 6 zabytków architektury i budownictwa ujętych w GEZ oraz 34 stanowiska archeologiczne.

² Niniejsza charakterystyka stanowi fragment opracowania pn. „Plan Odnowy Miejscowości Ciele na lata 2010-2017”

Ryc. 6. Cieles w 1940 r.

źródło: Messtischblatt, godło 2973

Lisi Ogon

niem. Fuchsschwanz

W skład obecnej wsi Lisi Ogon wchodziło aż 5 dawnych jednostek osadniczych: Chwała Bogu, Nowa Erekcja (Żalsięboże), Gronów (Czersko Kraińskie), Lisiogon i Karolewo. Najstarszymi były Chwała Bogu i Nowa Erekcja przemianowana potem na Żal się Boże, które wymienione zostały w inwentarzu wójtostwa bydgoskiego z 1744. Dla Chwały Bogu w 1750, a dla Nowej Erekcji w 1752 wójt bydgoski Henryk Bruhl założył powtórne kontrakty osadnicze. Na mapie z 1774 na miejscu gdzie istniał późniejszy Lisiogon zaznaczono wieś o nazwie Töflerd. Najprawdopodobniej u jego genezy leżała budowa kanału bydgoskiego. Na przełomie XVIII i XIX w. pojawia się po raz pierwszy Karolewo, a nazwa Nowej Erekcji zostaje zmieniona na Żalsięboże choć pierwotne określenie stosowane jest jeszcze w spisie z 1885 r. O folwarku Gronów, którego właścicielem było miasto Bydgoszcz dowiadujemy się po raz pierwszy ze spisu miejscowości z 1833 r. Według spisu z 1860 r. osada Chwała Bogu stworzona jest z 3 folwarków (Chwała Bogu, Karolewo, Gronów), Nowa Erekcja posiada status wsi. W 1892 r. powstała nowa wieś o nazwie Lisiogon (Fuchsschwanz), utworzona z połączenia Lisiegoogona, Chwały Bogu, Karolewa, Gronowa i Nowej Erekcji. Kolejna zmiana nazwy następuje w 1911 r. na Steinholtz. Z uwagi na to, że Gronów od przynajmniej 1907 r. jest gospodarstwem liczącym 91 ha to jego właściciel notowany jest w księdze majątków ziemskich. A był nim Georg von Ziehlberg. W 1913 r. pojawia się jeszcze jeden właściciel Emil Schmidt. Kolejnym musiał być Willi Stempel, który w 1919 odsprzedał majątek Henrykowi Sienkiewiczowi, kuzynowi słynnego pisarza. W okresie międzywojennym Gronów nazywany jest Czerskiem Kraińskim (na Czersko Krajeńskie przemianowany zostanie w 1955). Pomijając okres okupacji ostatnia zmiany nazwy na współczesną Lisi Ogon nastąpiła w 1972. Do 1895 ewangelicy z Lisiegoogona podlegali pod parafię w Bydgoszczy, a od 1895 przeniesiono ich do nowo utworzonej parafii ewangelickiej w Łochowie. W 1921 ewangelicy liczyli 59% mieszkańców. Pierwotny Lisiogon rozciągał się wzdłuż ulicy Łowiskowej. Chwała Bogu i Karolewo to zabudowania ulicy Wyczynowej, Gminnej i Polnej, Gronów to sadyba przy Dworskiej, a Nowa Erekcja zlokalizowana była tam gdzie Spacerowa zakręca ku Przyjaznej.³

³ Niniejsza charakterystyka stanowi fragment opracowania znajdujący się pod adresem: <http://lapidaria.wikidot.com/cmentarz-ewangelicki-lisi-ogon-i>

Jednym z zachowanych częściowo folwarków jest folwark wybudowany w 1928 r. Jego właścicielem był Heinrich Schmidt – niemiecki kolonista. Folwark pozostawał w rękach niemieckich do 1945 r. Następnie został upaństwowiony i oddany w zarząd PGR. Obecnie jest to miejsce opustoszałe, bez stałej opieki. W wyniku licznych remontów i przybudów – część przedwojennych budynków gospodarczych zatraciła swoje pierwotne walory. W 1880 r. w północno-zachodniej części wsi wybudowano śluzę na Kanale Noteckim.

Inne nazwy miejscowości: *Fuchsschwanz*, *Steinholz*. We wsi znajduje się 9 zabytków architektury i budownictwa ujętych w GEZ oraz 18 stanowisk archeologicznych.

Ryc. 7. Lisi Ogon w 1940 r.

źródło: Messtischblatt, godło 2873

Łochowo

niem. *Lochowo*

Nazwa miejscowości może pochodzić od słowa „locha”, co oznaczałoby hodowlę trzody chlewnej w przeszłości lub słowa „lochynia”, tj. nazwa ludowa borówki bagiennej.

Pierwsze wzmianki o Łochowie pochodzą z 1713 roku. W 1717 r. mieszka tu pięciu chałupników, którzy zajmują się rolnictwem i stryżeniem owiec. Za prace otrzymują beczkę piwa i wiertel żyta. W 1753 roku Łochowo ma folwark i karczmę, do której należy siedem włók żyta. W roku 1765 mieszka tu już trzynastu gospodarzy. W latach 1766 - 1767 pojawiają się pierwsze notatki z nazwiskami gospodarzy, którzy prawem przywilejów otrzymali ziemie w użytkowanie na 50 lat. Pierwsze wzmianki o Wojciechu Łochowskim od którego wieś wzięta imię pochodzą z około 1625 r. Był on rajcą Bydgoszczy, a w 1640 r. został jej burmistrzem. Pośmiertne szczątki Łochowskiego spoczywają w bydgoskiej Farze, a wybudowany w 1651 roku nagrobek wskazuje datę śmierci wielkiego Bydgoszczanina, dobrego włodarza miasta i jego pierwszego kronikarza. W 1901 r. w Łochowie zaczęła funkcjonować szkoła, która istnieje i funkcjonuje nadal jako Zespół Szkół im. Jana Pawła II. W maju 1924 roku powstała Ochotnicza Straż Pożarna, którą w czasie okupacji prowadzili Niemcy, natomiast w akcjach gaśniczych brali udział Polacy. OSP po wyzwoleniu wznowiła swoją działalność. W dniu 1 stycznia 1955 roku, w

Łochowie powstała Gminna Rada Narodowa. W tym samym roku powstało Kółko Rolnicze i Biblioteka Publiczna. 2 grudnia 1981 roku założono, istniejący do dziś, Klub Seniora im. Marii Konopnickiej.⁴

Inne nazwy miejscowości: *Lochau*, *Lochowo*. We wsi znajduje się 18 zabytków architektury i budownictwa ujętych w GEZ oraz 10 stanowisk archeologicznych.

Ryc. 8. Łochowo w 1940 r.

źródło: Messtischblatt, godło 2873

Murowaniec

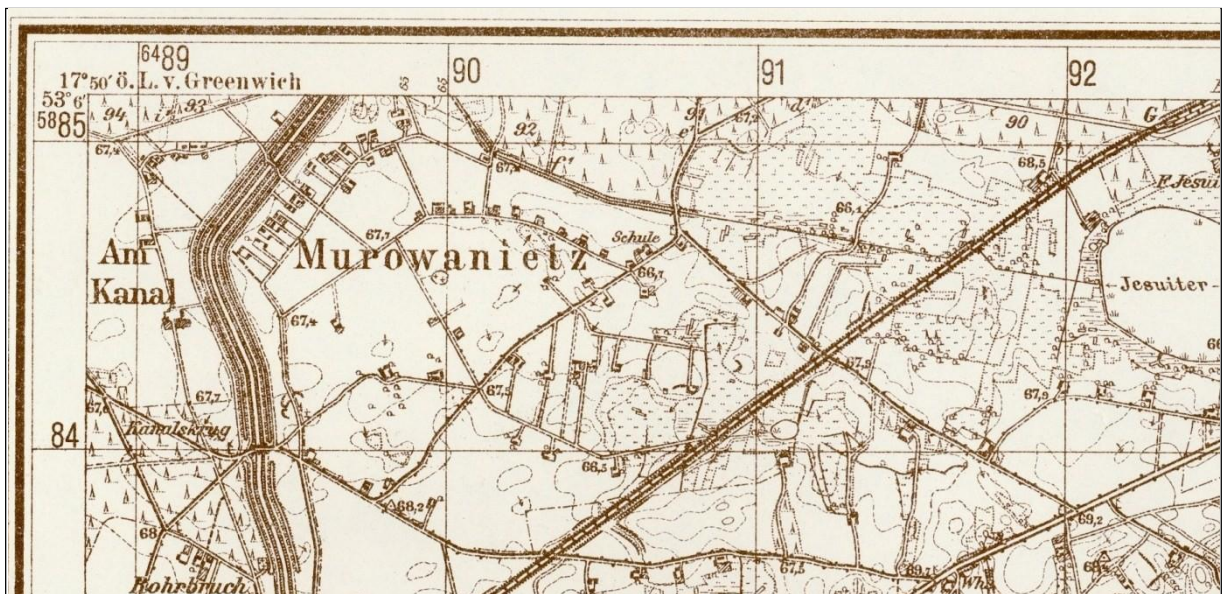
niem. Murowanietz

Najstarsze informacje o istnieniu Murowańca (w świetle opracowań historycznych) znaleźć można w fotokopii dokumentów Archiwum Głównego Ojców Jezuitów w Rzymie przechowywanych w Archiwum Ojców Jezuitów w Krakowie. Na ich podstawie wiadomo, że w końcu XVII wieku (po 1682 r.) Murowaniec został nabyty przez Jezuitów. Niestety w artykule o dziejach bydgoskiego kolegium jezuickiego nie podano, od kogo zakonnicy kupili istniejący już wówczas Murowaniec. Najprawdopodobniej transakcję zawięzowano z miastem Bydgoszcz. Folwark Murowaniec produkował żywność na potrzeby zakonników. Zaraza z 1708 roku, a przede wszystkim III wojna północna i wojna o sukcesję 1733-1736 nie oszczędziły Murowańca ani innych folwarków wchodzących w skład uposażenia Jezuitów. Murowaniec (Moxwance wg mapy z 1774 r.) pozostał dobrem kościelnym aż do kasaty zakonu w 1780 roku. Co prawda zakon został rozwiązany przez papieża Klemensa XIV już w 1773 roku, ale król Prus Fryderyk II Wielki nie uznał papieskiego brewe i kasata nastąpiła z woli tego króla kilka lat później. Oznaczało to, że Murowaniec stał się królewską zarządaną przez bydgoski urząd domenalny. Według spisu z 1789 roku (Morowaniec) była to wieś emfiteutyczna składająca się z zaledwie 3 domów. Późniejsze spisy statystyczne z I połowy XIX wieku wymieniają Murowaniec jako trój-domowy folwark. W 1833 roku mieszkało tu 43 ewangelików i 7 katolików. Dzierżawcą, a później

⁴ Niniejsza charakterystyka stanowi fragment opracowania pn. „Plan Odnowy Miejscowości Łochowo na lata 2010-2017”

właścicielem folwarku był niejaki Johann Gottlieb Radke (Radtke) związany z Murowańcem przynajmniej od 1834 roku. Zasiadał w poznańskim sejmiku prowincjonalnym reprezentując stan nieszlachecki i znał zarówno prezydenta Rejencji Bydgoskiej, Carla von Wissmanna, jak również samego nadprezydenta Prowincji Poznańskiej, Eduarda von Flottwella. Nie uchroniło go to jednak przed przymusową licytacją najwyraźniej zadłużonego folwarku w 1854 roku. Spis z 1860 roku informuje, że oprócz folwarku, którego właścicielem był wówczas niejaki Wachter, istnieje także osada wiejska Kolonia Murowaniec Colonie Murowaniec (wraz z Rowcem (Kanalgarten). Folwark nadal liczy 3 domy i mieszkało w nim 32 mieszkańców. Tymczasem kolonia liczyła 19 domów i 281 mieszkańców (169 ewangelików i 112 katolików). Trudno określić na podstawie dostępnych opracowań, w którym roku nastąpiło powstanie osady wiejskiej. Musiało się to stać w latach 1846-1860. Ostatnia natrafiona wzmianka o folwarku pochodzi z 1865 roku. Spis z 1871 roku wymienia wyłącznie wieś Murowaniec (Murowanitz wraz z Rowcem) z 409 mieszkańcami, zatem folwark musiał zostać w latach 1865-1871 rozparcelowany. Ewangelicy liczą w 1871 roku 44% wszystkich mieszkańców i nigdy już nie będą stanowić większości. Począwszy od 1866 roku należeli do parafii ewangelickiej w Cielu, przedtem do parafii ewangelickiej w Bydgoszczy. Szkoła dla ewangelików i katolików z Murowańca znajdowała się w 1860 roku w Kruszynie Krajeńskim.⁵

Inne nazwy miejscowości: *Murnitz, Murowanietz*. We wsi znajdują się 3 zabytki architektury i budownictwa ujęte w GEZ oraz 13 stanowisk archeologicznych.

Ryc. 9. Murowaniec w 1940 r.

źródło: Messtischblatt, godło 2873

Przyłęki

niem. Netzort

Nazwa miejscowości pochodzi od słów „przy łęku”, tj. skrócie niziny nadrzecznej, moczarowej. Najstarsza wzmianka o Przyłękach pochodzi z 1539 roku. Był to majątek prywatny. Właścicielami Przyłęk od przynajmniej 1789 r. do co najmniej 1807 r. byli Przysieccy. W XVII w. wspomina się Antoniego Przysieckiego. Spis statystyczny z 1819 r. określa Przyłęki jako majątek i wieś, do którego należał również folwark Ostrów i folwark Górki. O ile w Przyłękach jeszcze w pierwszej połowie XIX

⁵ Niniejsza charakterystyka stanowi fragment opracowania znajdujący się pod adresem: <http://lapidaria.wikidot.com/cmentarz-ewangelicki-murowaniec>

wieku większość mieszkańców była wyznania katolickiego, o tyle w Górkach i Ostrowiu dominowali ewangelicy. Ilość katolickich mieszkańców stopniowo spada z 57% w 1833 r. do 35% w 1910 r. Co ciekawe ten ostatni spis podaje dość spory odsetek katolików niemieckich - 30% z 35% w ogóle. Najprawdopodobniej byli to ziemni Polacy. Do 1924 r. właściwą parafią dla katolików z Przyłęk była bydgoska fara. Wg doniesień prasowych, pierwsze nabożeństwa miały miejsce już w marcu 1914 r. w miejscowej szkole. Proboszcz fary, ks. Becker prowadził liturgię po niemiecku i polsku, kazania zaś głosił po niemiecku. W 1937 oddano do użytku kościół w Brzozie, a kaplica w Przyłękach stała się filialem. Dopiero w 2009 r. kaplica została wyniesiona do rangi samodzielnej parafii p.w. Wniebowzięcia NMP.⁶

W 1865 roku wieś zamieszkiwało 365 osób w 45 domach. Na terenie wsi odkryto liczne znaleziska archeologiczne z czasu neolitu.⁷

Inne nazwy miejscowości: *Netzort*. We wsi znajduje się 9 zabytków architektury i budownictwa ujętych w GEZ oraz 16 stanowisk archeologicznych.

Ryc. 10. Przyłęki w 1940 r.

źródło: Messtischblatt, godło 2973

Trzciniec

niem. Rohnbrach

Nazwa miejscowości związana jest z podmokłymi terenami okalanymi trzcinami. Trzciniec składał się z dwóch odrębnych miejscowości Trzciniec Stary i Nowy. Początek istnienia Trzcińca Starego przypada na rok 1764, gdy bydgoska rada miejska wydzierżawiła na prawie olęderskim na okres 40 lat grunt Mariannie i Hertmanowi Dreyftom. Trzciniec Nowy powstał kilka lat później, gdy w 1772 bydgoska rada miejska wydzierżawiła Katarzynie i Jędrzejowi Ryjom na okres 40 lat na prawie olęderskim rolę pustą z zaroślami. Dziewiętnastowieczne spisy określają oba folwarczki Alt Rohrbruch i Neu Rohrbruch mianem *etablissement*, a więc siedlisk nie posiadających niezależnej administracyjnej osobowości prawnej choć posiadających własną nazwę (nie mylić z prywatnymi przedsiębiorstwami rozrywkowo-rekreacyjnymi). W świetle dostępnych spisów statystycznych i map oby dwie osady funkcjonują jako oddzielne jeszcze w 1885 r., na mapie z 1896 r. nazwy jeszcze zostają zachowane, lecz przynajmniej

⁶ Niniejsza charakterystyka stanowi fragment opracowania znajdujący się pod adresem: <http://lapidaria.wikidot.com/cmentarz-rzymskokatolicki-przyleki-gorki>

⁷ Niniejsza charakterystyka stanowi fragment opracowania pn. „Plan Odnowy Sołectwa Przyłęki na lata 2004-2014”

Stary Trzciniec włączono w obszar Białych Błót. Na mapie z 1911 r. nie ma już Starego Trzcińca wymienionego nawet z nazwy, a Nowy Trzciniec nazwany jako Rohrbruch to stacja kolejowa i leśniczówka. Zarówno Stary, jak i Nowy Trzciniec zamieszkane były w znakomitej większości przez ewangelików - najstarsze dane z 1818 r., najnowsze z 1885 r. (łącznie 40 ewangelików na 41 mieszkańców). Po odzyskaniu niepodległości, a może jeszcze szybciej doszło do radykalnej zmiany. Według spisu z 1921 r., Trzciniec - na obszarze tego dzisiejszego - zamieszkiwało jedynie 9 ewangelików na 85 mieszkańców. Od 1866 r. macierzysta parafia mieściła się w Cielu, a szkoła ewangelicka w Zielonce (przynajmniej od 1860 r.).⁸

Inne nazwy miejscowości: *Rohbrach* We wsi znajduje się 14 zabytków architektury i budownictwa ujętych w GEZ, brak stanowisk archeologicznych.

Ryc. 11. Trzciniec w 1940 r.

źródło: Messtischblatt, godło 2973

Zielonka

niem. Zielonke

Pochodzenie miejscowości związane jest z roślinnością rosnącą na łąkach. Pierwsze wzmianki o Zielonce pochodzą z 1712 roku. Według ówczesnej wizji starostwa i wójtostwa bydgoskiego w Zielonce mieszkało 4 olęderskich gospodarzy jednak nie byli oni w stanie siać, a tym samym zapłacić czynsz. O tym, że sytuacja spowodowana wojną północną była dramatyczna przekonano się rok później. W 1713 r. Zielonka zapisana była jako deserta, a więc wieś opuszczona. Następne dekady zmieniły sytuację. Według lustracji z 1744 r. znów mieszkało tu 4 gospodarzy na podstawie kontraktu olęderskiego zawartego na 10 lat z wójtem bydgoskim Henrykiem Baudissonem. Następny kontrakt spisano w 1756 r. z wójtem Henrykiem Bruhlem. Wtedy to trójka olędrów (Breck, Ferau i Glim) podpisała go na 50 lat. W 1818 wieś liczyła 9 domów i 66 mieszkańców, a w 1846 już 15 domów i 105 mieszkańców. Zdecydowana większość była wyznania ewangelickiego. Według danych z 1860 r. aż 93% to protestanci. Istniała już wtedy szkoła ewangelicka. Zgodnie z podziałem parafialnym ewangelicy podlegali od 1866 r. pod parafię ewangelicką w Cielu, a przedtem pod Bydgoszcz. Jeszcze w 1921 r. roku mieszkało tu 86% protestantów. Odtąd jednak sytuacja wyznaniowo-narodowościowa zaczęła się

⁸ Niniejsza charakterystyka stanowi fragment opracowania znajdujący się pod adresem: <http://lapidaria.wikidot.com/cmentarz-ewangelicki-trzciniac-trzciniac-stary>

zmieniać i według danych z 1938 r. Niemcy stanowili 57% wszystkich mieszkańców. W okresie okupacji nazwę wsi zmieniono na Wolfshals nawiązując tym samym do nazwy sąsiedniej osady Wilcze Gardło, która przestała istnieć w I połowie lat 90. XIX wieku. Małe Wilcze Gardło wcielono do Zielonki. Po 1945 r. przyłączono także północną część Wielkiego Wilczego Gardła.

Inne nazwy miejscowości: *Zielonke*, *Wolfshals*. We wsi znajduje się 6 zabytków architektury i budownictwa ujętych w GEZ oraz 15 stanowisk archeologicznych.

Ryc. 12. Zielonka w 1940 r.

źródło: Messtischblatt, godło 2973

5.2.5. Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy to inaczej krajobraz, w którym ogół cech naturalnych (przyrodniczych) został zdominowany przez dzieła rąk ludzkich (definicja NID). Z kolei w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wskazano, że jest to postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka.

Wszelkie przekształcenia, zmieniające wygląd krajobrazu kulturowego przez likwidowanie lub zniekształcenie cech stanowiących o jego wartościach stanowią zagrożenie jego zachowania. W celu jego ochrony Gminy mogą go chronić poprzez utworzenie parku kulturowego lub ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Gmina Białe Błota posiada miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, w których wskazuje się na ochronę dziedzictwa kulturowego. Na terenie Gminy Białe Błota nie odnotowuje się parku kulturowego.

Osadnictwo i układy przestrzenne

Miejscowości Gminy Białe Błota reprezentują różne typy układów przestrzennych. Zdecydowana większość wsi na skutek intensyfikacji budownictwa w XXI w. wygląda inaczej, niż jeszcze kilkadziesiąt lat temu. Wsie posiadają swoje historyczne układy w centralnych częściach. Przekształcenia układów zabudowy wiejskiej są wyraźne, pierwsze nastąpiły zapewne w samych Białych Błotach z racji sąsiedztwa z Bydgoszczą. Obecnie w wyniku rozwoju budownictwa, głównie mieszkalnego charakter zabudowy został zmieniony.

Gmina Białe Błota wg. podziału M. Kiełczewskiej-Zalewskiej na typy sieci osadnictwa wiejskiego, należy do typu osadnictwa rozproszonego, sieć o najmniejszym stopniu koncentracji – wybitna przewaga osiedli rozproszonych (rozproszenie pierwotne w pradolinach i dolinie Wisły, na obszarach sandrowych, bagnistych oraz rozproszenie wtórne powstałe w wyniku parcelacji i komasacji).

Z kolei wg H. Szulc na terenie gminy znajdują się wsie nieregularne – drogowe, ślepe drogowe, małe owalnice, rozdrożne, okrągłe i okolnice.

Na terenie Gminy Białe Błota kształtowanie się wiejskich układów przestrzennych związane było z warunkami naturalnymi jak przebieg rzeki Noteci, czy mniejszych cieków wodnych oraz późniejszych uregulowań rzecznych (Kanał Bydgoski), ukształtowaniem terenu, przebiegiem szlaków i dróg, występowaniem jezior oraz umiejscowieniem folwarków. Te ostatnie na terenie gminy nie zostały dobrze zachowane. Jedyne pozostałości tych założeń znajdują się w Lisim Ogonie (2 zespoły). Założenie przy ul. Dworskiej reprezentuje budynek dworu, park oraz ceglane słupki bramne. Z kolei przy ul. Wiejskiej znajduje się dwór, który obecnie nie jest użytkowany i popada w powolną degradację. Przy nim znajdują się budynki gospodarcze bez wyraźnych cech stylowych. Rozwój folwarków generował wzrost znaczenia miejscowości, ich rozwój i intensyfikację budownictwa.

Na terenie Gminy Białe Błota występują zróżnicowane typy układów przestrzennych, które na przestrzeni lat uległy modyfikacjom. Intensyfikacja budownictwa mieszkalnego w ostatnich latach przyczyniła się do trwałego zatarcia pierwotnych układów. Pewne cechy pierwotnych założeń można rozpoznać w Łochowie wzdłuż ul. Nakielskiej i Bydgoskiej oraz w Przyłękach przy ul. Zabytkowej. Na podstawie obecnych kształtów wsi, w zdecydowanej większości niezwykle trudno rozpoznać założenia, które wcześniej występowały we wsiach na terenie Gminy Białe Błota. Obecnie większość miejscowości przyjmuje charakter wielodrożnicy lub zabudowy rozproszonej, jednorodzinnej z niewielkim budynkiem gospodarczym (lub bez). Trzciniec, jako jedna z nielicznych wsi na terenie gminy zachowała swój pierwotny, zwarty układ, wyodrębniony z końcem XIX w., kiedy powstała zabudowa kolejowa. Poniżej przedstawiono wsie Gminy Białe Błota, do których dopasowano podstawowe typy układów przestrzennych odnosząc się do roku 1940:

Białe Błota – zabudowa rozproszona wraz z niewielkim folwarkiem;

Ciele – główna część wsi w formie rzędówki. W części południowej folwark, zaś pozostała część wsi z zabudową rozproszoną;

Drzewce – zabudowa rozproszona;

Jasiniec – niewielka miejscowość ze zwartą zabudową skoncentrowaną wokół zabudowań kolejowych;

Kruszyn Krajeński – w 1940 r. jako Kruszyn Niemiecki oraz w północnej części Lindendorf. Obie wsie z zabudową rozproszoną.

Lisi Ogon – wieś folwarczna;

Łochowice – rzędówka w części południowej oraz rzędówka w części północnej;

Łochowo – widlica w części południowej z rzędówką w części północnej; Murowaniec

- zabudowa rozproszona;

Prądkie – zabudowa rozproszona;

Przyłęki – obecnie składa się z kilku mniejszych miejscowości wyodrębnionych w 1940 r. (Grunwerder oraz Netzort – zabudowa zwarta, Górki oraz Neuholz – łańcuchówka).

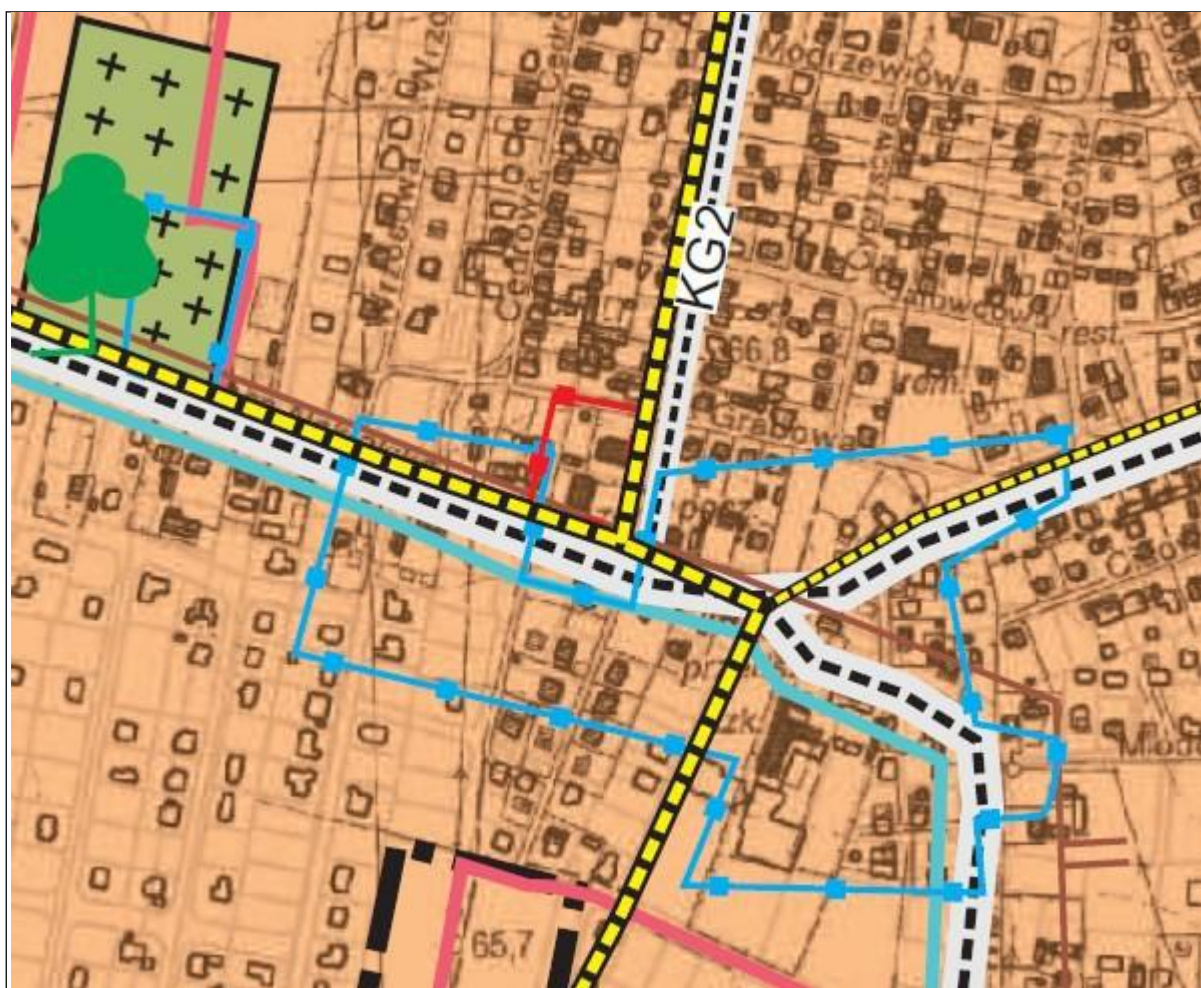
Trzciniec – zabudowa zwarta, wraz z zabudową kolejową;

Zielonka – zabudowa rozproszona.

Układy ruralistyczne i urbanistyczne

W gminnej ewidencji zabytków nie znajdują się układy ruralistyczne lub urbanistyczne.

Zgodnie ze Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego, rdzeń wsi Łochowa stanowi układ ruralistyczny objęty ochroną konserwatorską. Poniżej przedstawiono wyrzys ze Studium z zaznaczoną granicą układu. Linia niebieską zaznaczono strefę ochrony konserwatorskiej „B”, zaś linią czerwoną – strefę ochrony konserwatorskiej „A”. W granicach układu znajduje się kościół parafialny wraz z budynkiem dawnej pastorałki, stara szkoła, poczta wraz z budynkiem gospodarczym, budynek mieszkalno-usługowy, piętrowy o charakterze małomiasteczkowej kamienicy, pozostałe budynki mieszkalne (Szosa Nakielska 9 i 14), a także część cmentarza (w zaznaczonych granicach dawny cmentarz ewangelicki) oraz droga brukowana przy ul. Wierzbowej. Dla wyżej wymienionych obiektów opracowano karty adresowe gminnej ewidencji zabytków.

Ryc. 13. Ruralistyczny układ Łochowa – wyrzys ze Studium

Źródło: załącznik Nr 2 do Uchwały Nr RGK.0007.56.2016 Rady Gminy Białe Błota z dnia 23 maja 2016r.

Dla historycznych założeń ruralistycznych zaleca się:

- zachowanie historycznej panoramy miejscowości;
- zachowanie historycznego przebiegu i parametrów ulic i placów;
- zachowanie historycznych linii zabudowy ulic i placów;
- wprowadzanie nowej zabudowy głównie jako uzupełnienie zabudowy istniejącej, w gabarytach i formach architektonicznych zharmonizowanych z zabudową historyczną;
- podjęcie działań zmierzających do zaktywizowania właścicieli obiektów zabytkowych do dbałości o stan posiadanych zabytków;

- nie dopuszczenie do wprowadzania w obszar objęty ochroną obiektów współczesnych zakłócających historyczną strukturę i klimat zabudowy.

Do najpoważniejszych zagrożeń dla zachowania układów ruralistycznych należy zaliczyć:

- wyludnianie wsi, opuszczanie siedlisk,
- urbanizacja,
- wymiana substancji budowlanej na inną, o innej funkcji, innych gabarytach i formie,
- wprowadzanie zabudowy wielorodzinnej i wielkogabarytowej (np. magazyny wysokiego składowania),
- zmiana charakteru użytkowania terenów rolnych i zabudowanych,
- likwidacja nieużytkowanych elementów zagospodarowania,
- likwidacja historycznych folwarków (części dawnych układów rezydencjonalnych),
- zmiana funkcji rolniczej i leśnej na nierolniczą i nieleśną,
- wyznaczanie nowych tras komunikacyjnych i linii przesyłowych.

Dominanty

Należy wykorzystywać i eksponować w adaptowanych lub projektowanych układach przestrzennych dominanty architektoniczne i krajobrazowe, a także dążyć do odtwarzania dominant zniszczonych. Za historyczne dominanty wysokościowe danych miejscowości należy uznać następujące obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków:

Ciele – wieża kościelna;

Łochowo – wieża kościelna.

Powyższe dominanty tworzą czytelną spójną formę krajobrazową uwzględniając przy tym ukształtowanie terenu. Są ważnym elementem całej miejscowości nadające im charakter miejsca, czasu i przestrzeni.

5.2.6. Zabytki nieruchome

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w myśl art. 6 ust. 1 pkt. 1, ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Na terenie Gminy Białe Błota znajdują się następujące zabytki nieruchome, które znalazły się w gminnej ewidencji zabytków, będące:

- a) dziełami architektury i budownictwa,
- b) obiektami techniki,
- c) cmentarzami,

d) parkami.

Obiekty architektury i budownictwa są licznie reprezentowane. Zaliczyć można do nich dwory, kościoły, budynki mieszkalne, budynki gospodarcze. Obiekty techniki na terenie gminy utożsamiać można z budynkami kolejowymi oraz z zespołem śluzy Łochowo i Lisi Ogon. Ich uzupełnieniem są nowo dodane do gminnej ewidencji zabytków obiekty historyczne w postaci prowadzących do nich dróg brukowanych. W gminnej ewidencji zabytków znajdują się również cmentarze, w tym liczne cmentarze ewangelickie, a także rzymsko-katolickie. W gminnej ewidencji zabytków znajduje się również park przydworowy w Lisim Ogonie. Powyższe formy zabytków zostały szczegółowo omówione w podrozdziale 5.4., a także 5.2.5 oraz 5.5.

5.2.7. Zabytki ruchome

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w myśl art. 6 ust. 1 pkt. 2, ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania, zabytki ruchome będące w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej;
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje;
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami;
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego;
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach;
- instrumentami muzycznymi;
- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi;
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Wśród zabytków ruchomych znajdujących się na terenie gminy na uwagę zasługują elementy stanowiące wyposażenie świątyń:

Ciele - wyposażenie kościoła p.w. Matki Boskiej Bolesnej:

- witraże z 1893 r. sygnowane Ferdynand Müller, Glasmalerai, Quedlinburg;
- prospekt organowy z emporą muzyczną;
- zespół ławek dla wiernych;
- trzy dzwony żeliwne z 1927 roku.

Łochowo – wyposażenie kościoła p.w. Św. Kazimierza:

- prospekt organowy z pierwotnego wyposażenia świątyni, dotowany ok. 1900 r., sygnowany W. Sauer, Frankfur a/Oder, wraz z emporą muzyczną;
- ławki dla wiernych zachowane na i pod emporą muzyczną;
- krucyfiks z początku XX w.

Fot. 1. Wnętrze kościoła pw. św. Kazimierza w Łochowie

Źródło: fotografia własna

Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej (art. 10 ust 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

5.2.8. Zabytki archeologiczne

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w myśl art. 6 ust. 1 pkt. 3, ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania zabytki archeologiczne, będące w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa;
- cmentarzyskami;
- kurhanami;
- reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Narodowy Instytut Dziedzictwa w następujący sposób definiuje pojęcie stanowiska archeologicznego: „Nieruchomy zabytek archeologiczny, zwany także stanowiskiem archeologicznym, to zwarty przestrzennie obszar w obrębie którego występują źródła archeologiczne (zabytki nieruchome i ruchome oraz inne ślady wykorzystania terenu przez człowieka) wraz z otaczającym je kontekstem – tzw. nawarstwieniami kulturowymi, czyli warstwami ziemi, które powstały na stanowisku (np. osadzie pradziejowej) w trakcie jego funkcjonowania w przeszłości.”

Ochrona stanowisk archeologicznych jest niezwykle trudna ze względu na ich specyfikę. Są one nieodnawialne, zatem każda ingerencja, np. podczas prowadzonych badań archeologicznych przyczynia się do nieodwracalnych zmian w układzie nawarstwień. Dziedzictwo zabytków archeologicznych obejmuje zarówno zabytki nieruchome, jak i ruchome. Dlatego też należy stosować zróżnicowaną strategię ochrony. Zabytki archeologiczne, to zabytki na pierwszy pozór niewidoczne, znajdujące się pod ziemią lub pod wodą. Dopiero przebadanie takiego stanowiska daje możliwość zdobycia wiedzy o nim, np. informacje o funkcji stanowiska, jego datowanie. Ochrona zabytków archeologicznych prowadzona jest zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju. Zaś zrównoważony rozwój to taki rozwój, który zaspokajając potrzeby współczesnych społeczeństw, nie będzie jednocześnie ograniczał możliwości rozwojowych przyszłych pokoleń. Zakłada równoległy rozwój gospodarki, społeczeństwa i środowiska. W przypadku nieodnawialnych zasobów dziedzictwa archeologicznego oznacza to ochronę zabytków archeologicznych in situ, czyli w miejscu ich

pierwotnego występowania, przez zachowanie ich dla przyszłych pokoleń w stanie możliwie nienaruszonym.

W przypadku prowadzenia robót budowlanych w sytuacji, gdy miejsce prowadzenia prac znajduje się w strefie ochrony archeologicznej, obowiązujące są ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wskazującego na ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków. W sytuacji, gdy na danym obszarze nie występuje miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, wiążące są zapisy zawarte w decyzji o warunkach zabudowy.

W przypadku prowadzenia robót budowlanych, gdy miejsce prowadzenia prac nie znajduje się w strefie ochrony archeologicznej ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami obowiązuje wykonawcę (inwestora) do konkretnych zachowań w myśl art. 32. ust. 1.: Kto, w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest obowiązany:

- 1) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot;
- 2) zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia;
- 3) niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

Dalej, zgodnie z ust. 5.: Po dokonaniu oględzin odkrytego przedmiotu wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję:

- 1) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot nie jest zabytkiem;
- 2) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot jest zabytkiem, a kontynuacja robót nie doprowadzi do jego zniszczenia lub uszkodzenia;
- 3) nakazującą dalsze wstrzymanie robót i przeprowadzenie, na koszt osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej finansującej te roboty, badań archeologicznych w niezbędnym zakresie.

W sytuacji gdy wykonawca nie dostosuje się do zaleceń zawartych w art. 32. ust. 1., art. 115. ust. 1 mówi o dalszych konsekwencjach: Kto niezwłocznie nie powiadomił wojewódzkiego konserwatora zabytków lub wójta (burmistrza, prezydenta miasta) albo dyrektora urzędu morskiego o odkryciu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, a także nie wstrzymał wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć znaleziony przedmiot i nie zabezpieczył, przy użyciu dostępnych środków, tego przedmiotu i miejsca jego znalezienia, podlega karze grzywny. W ustępie 2. mowa jest o grzywnie w wysokości dwudziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia na wskazany cel społeczny związany z opieką nad zabytkami.

W przypadku znalezienia zabytku archeologicznego ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami obowiązuje w takiej sytuacji do konkretnego zachowania. W artykule 33. ust. 1 czytamy: Kto przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezieniu tego przedmiotu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

Art. 35. ust. 1. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jasno rozstrzyga: Przedmioty będące zabytkami archeologicznymi odkrytymi, przypadkowo znalezionymi albo pozyskanymi w wyniku badań archeologicznych, stanowią własność Skarbu Państwa.

Osobom, które odkryły bądź przypadkowo znalazły zabytek archeologiczny, przysługuje nagroda, jeżeli dopełniły one obowiązków wymienionych w ustawie (art. 34. ust. 1.).

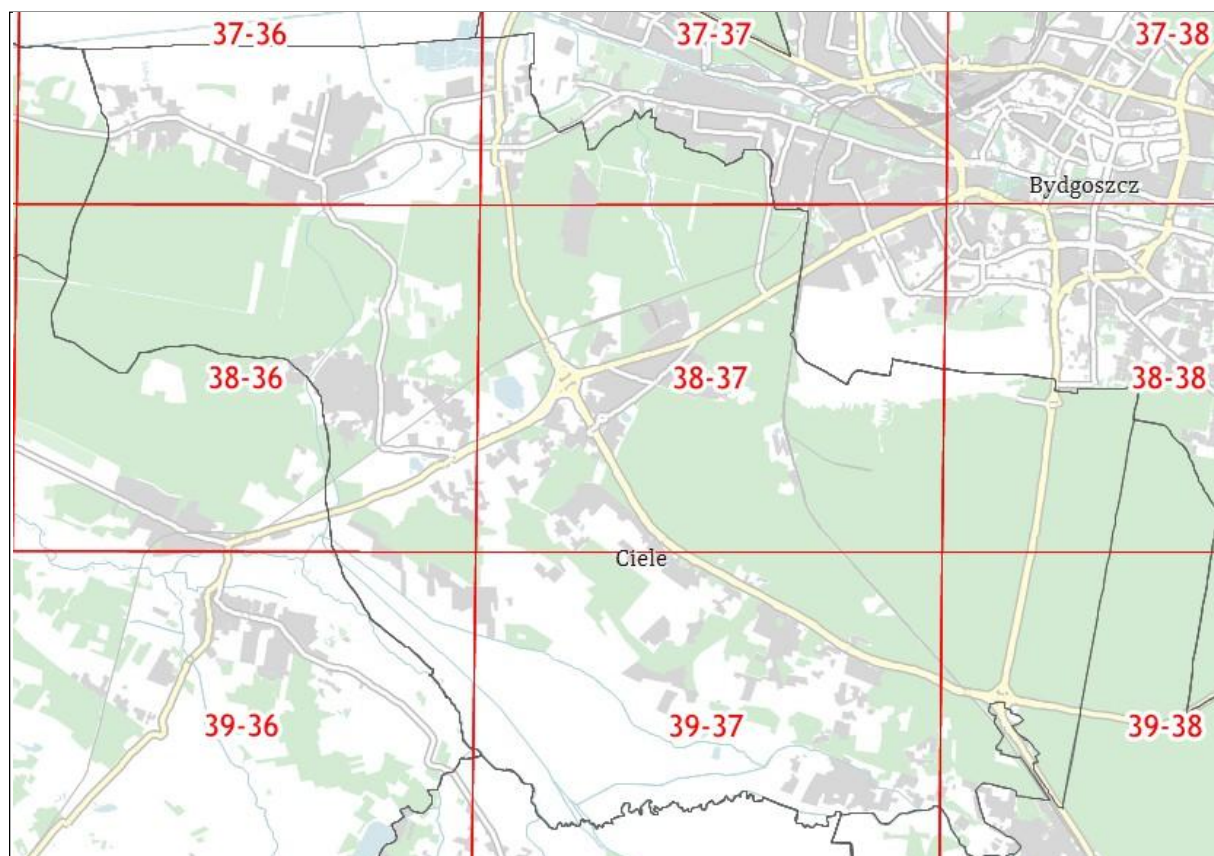
Art. 116 określa konsekwencje finansowe z niewywiązania się z art. 33. ust. 1.: Kto niezwłocznie nie powiadomił wojewódzkiego konserwatora zabytków lub wójta (burmistrza, prezydenta miasta) albo dyrektora urzędu morskiego o przypadkowym odkryciu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, a także nie zabezpieczył, przy użyciu dostępnych środków, tego przedmiotu i miejsca jego znalezienia, podlega karze grzywny. W ustępie 2. mowa jest o grzywnie w wysokości dwudziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia na wskazany cel społeczny związany z opieką nad zabytkami.

Prowadzenie badań archeologicznych zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt. 5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wymaga wcześniejszego uzyskania pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Obowiązek ten, w odróżnieniu do zabytków nieruchomych i zabytków ruchomych, obejmuje nie tylko prowadzenie badań przy zabytkach archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków, lecz przy wszystkich obiektach spełniających definicję zabytku archeologicznego.

Niezwykle ważną regulacją dotyczącą zabytków archeologicznych są przepisy art. 31 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Zgodnie z ww. art. osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza realizować roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru lub objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków albo roboty ziemne lub dokonać zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego – jest obowiązana pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków. Wyjątek stanowi art. 82a ust. 1 ww. ustawy.

Zgodnie ze Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Białe Błota, strefa „W” obejmuje tereny o rozpoznanej, na podstawie badań, zawartości ważnych reliktyw archeologicznych. Na obszarze strefy dopuszcza się działalność inwestycyjną pod warunkiem przeprowadzenia wyprzedzających badań archeologicznych, których zakres określi się przy uzgadnianiu projektu budowlanego.

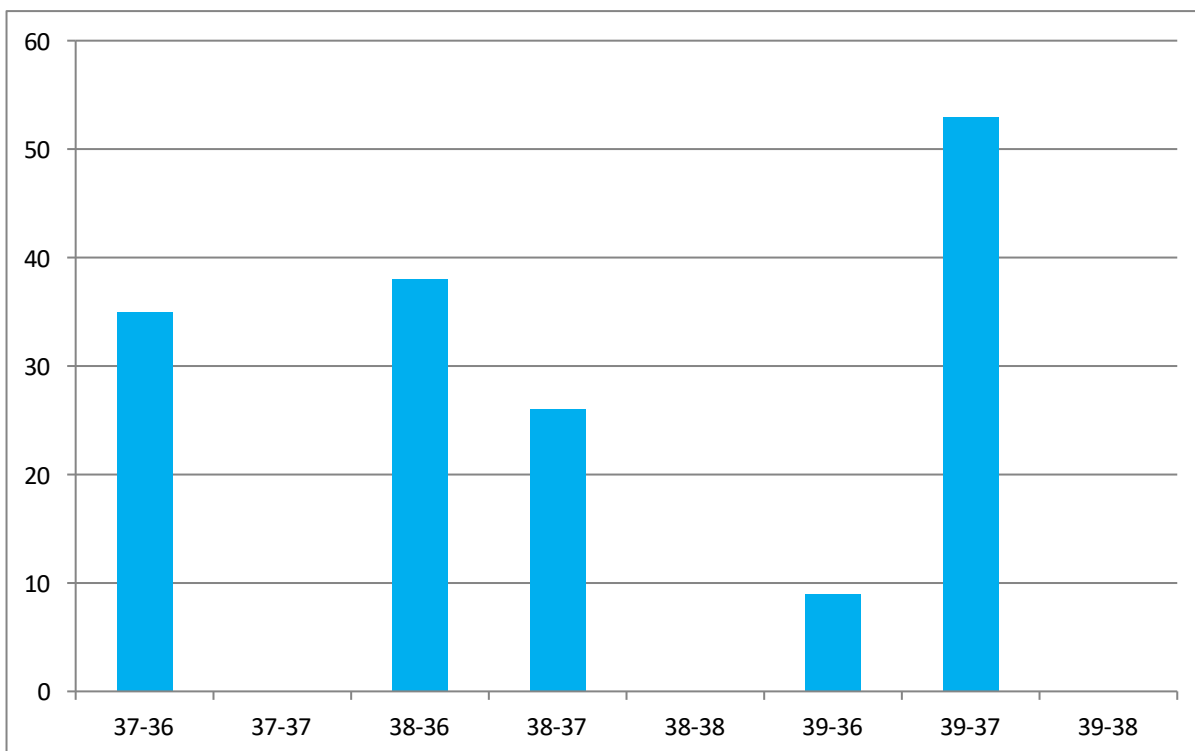
Na terenie Gminy Białe Błota zlokalizowano 161 stanowisk archeologicznych. Żaden nie został wpisany do rejestru zabytków. Powyższy zasób nie uległ zmianom w ostatnich 4 latach. Wszystkie stanowiska ujęte zostały w wojewódzkiej ewidencji zabytków. Poniżej przedstawiono na rycinie obszary AZP, które znajdują się na terenie gminy. Wynika z niej, że 8 obszarów AZP nachodzi na teren Gminy Białe Błota: 37-36, 37-37, 38-36, 38-37, 38-38, 39-36, 39-37, 39-38. Należy zaznaczyć, że obszar AZP 39-36 tylko w marginalnym stopniu wkracza na teren gminy i obejmuje część Kruszyna Krajeńskiego. Stanowisk archeologicznych nie odnotowano na 3 obszarach AZP znajdujących się na terenie gminy: 37-37, 38-38 oraz 39-38. Wobec powyższego, na 5 pozostałych obszarach AZP odnotowuje się stanowiska archeologiczne. Obszar AZP 38-37 w największym stopniu pokrywa obszar gminy.

Ryc. 14. Obszary AZP na terenie Gminy Białe Błota

Źródło: www.mapy.zabytek.gov.pl

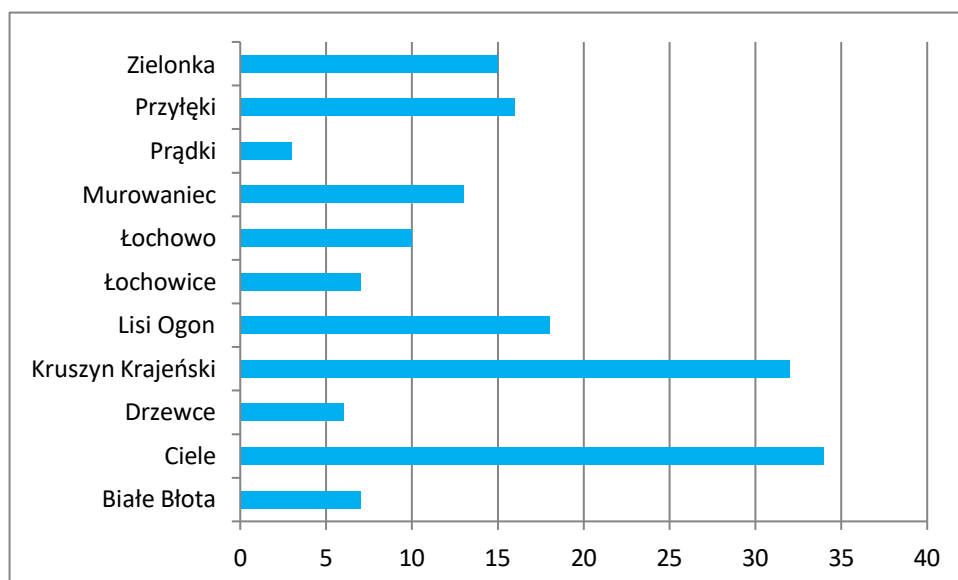
Poniżej przedstawiono obszary AZP, które znajdują się na terenie gminy. Najwięcej stanowisk archeologicznych odnotowano na obszarze 39-37 (53), jest to prawie 1/3 wszystkich zaewidencjonowanych zabytków archeologicznych z terenu gminy. Na obszarze tym znajdują się takie wsie jak: Zielonka, Prądky, większa część Przyłęk oraz część Kruszyna Krajeńskiego. Przez omawiany teren przepływają niewielkie ciek wodne, w tym Górny Kanał Noteci. Dużą liczbę zabytków archeologicznych obserwuje się również na obszarach 38-36 (38) oraz 37-36 (35) i 38-37 (26). Ich najmniejsza ilość występuje na obszarze 39-36 (9). W tym miejscu należy wspomnieć, iż lokalizacje osad wiązały się z dobrą ekspozycją terenu, klimatem, dostępnością wody, żyznością gleby, czyli elementami pozwalającym na zaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych

Wyk. 2. Liczba stanowisk archeologicznych z podziałem na sektory AZP

Źródło: opracowanie własne

Na terenie 11 miejscowości znajduje się 161 stanowisk archeologicznych, w tym 14 stanowisk archiwalnych o nieustalonej lokalizacji. Najwięcej stanowisk archeologicznych na terenie Gminy Białe Błota odnotowuje się w miejscowościach Ciele (34) oraz Kruszyn Krajeński (32). Powyżej 15 stanowisk znajduje się także w: Lisim Ogonie (18) oraz Przyłękach (16). Z kolei najmniej odnotowano w miejscowości Prądkie (3). W Trzcińcu nie odnotowano stanowisk archeologicznych. W załączniku nr 2 przedstawiono wszystkie stanowiska archeologiczne z terenu gminy.

Wyk. 3. Liczba stanowisk archeologicznych z podziałem na miejscowości

Źródło: opracowanie własne

Pradawna historia terenu Gminy Białe Błota związana jest z przybyciem pierwszych ludzi w te strony ok. 13-12 tys. lat p.n.e. Przybyli oni najprawdopodobniej z zachodu w ślad za reniferami wędrującymi wzdłuż czoła lodowca. Prowadzili oni koczowniczy tryb życia, przez co ślady ich działalności są bardzo

trudno uchwytne. Ludy zbieracko-łowieckie pozostawiły ślady swojej działalności w postaci obozowisk myśliwskich w okolicach Lisiego Ogona, Łochowa, Łochowic oraz na południowym skraju Pradoliny Toruńsko-Eberswaldzkiej, a także w rejonie starego koryta Noteci z terenu Kruszyna Krajeńskiego i Murowańca. Na terenach tych odnaleziono m.in. narzędzia łowieckie, groty strzał i oszczepów datowane na paleolit schyłkowy oraz mezolit. Ludność mezołityczna zamieszkiwała okolice Łochowa, Łochowic i Lisiego Ogona. Były to tereny o zróżnicowanej rzeźbie oraz dobrze rozwiniętej sieci wodnej.

Z początkiem kolejnej epoki zwanej neolitem ludność zaczęła przechodzić na osiadły tryb życia. Zasiadali oni obszary żyznych gleb m.in. na Kujawach, skąd najprawdopodobniej przybyli na teren Gminy Białe Błota. Ludność zamieszkująca tereny dzisiejszych Łochowic, Łochowa, Kruszyna Krajeńskiego, Prądek i Przyłek współtworzyła pierwszą lokalną, w skali Europy Północnej, neolityczną wspólnotę kulturową, obejmującą swym zasięgiem znaczny obszar Niżu Europejskiego.

Od połowy VIII w. p.n.e ludność kultury łużyckiej zaczęła wznosić obronne grody. Na terenie Gminy Białe Błota nie zaobserwowano grodzisk, natomiast na podmokłym terenie na wschód od ul. Toruńskiej w Lisim Ogonie zaewidencjonowano osadę otwartą tejże kultury. Świadczą o tym znaleziska w postaci fragmentów charakterystycznej ceramiki oraz żaren. W Lisim Ogonie odnaleziono także fragmenty ceramiki kultury pomorskiej w postaci ułamków urn twarzowych. Z kolei w Jasieńcu odkryto groby skrzynkowe z tego czasu.

W związku z migracją ludności w połowie 1 tysiąclecia, obecny obszar gminy nie był długo zasiedlony. Ożywienie osadnicze nastąpiło w średniowieczu, ze szczególnym uwzględnieniem Łochowa, jako siedziby Łochowskich, zasłużonego rodu dla historii okolic Bydgoszczy.

Na terenie gminy występują stanowiska archeologiczne z okresu od epoki kamienia do okresu nowożytnego. Znajdują się tu fakty osadnicze datowane niemal na cały przekrój chronologii archeologicznej. Oprócz wyżej wymienionych okresów, znajdują się tu stanowiska z mezolitu, neolitu, epoki brązu, epoki żelaza, czy średniowiecza. Pod względem przynależności określonej i sprecyzowanej przynależności kulturowej (okresowej) najstarsze stanowiska z terenu gminy pochodzą z paleolitu schyłkowego i znajdują się głównie w: Kruszynie Krajeńskim, Lisim Ogonie i Łochowie. Pradawni mieszkańcy z terenów obecnej gminy zasiedlali nierównomiernie obszar gminy, na co wskazują dotychczasowe badania w ramach AZP. W części wschodniej gminy praktycznie nie odnotowuje się żadnych stanowisk. Ich największe natężenie występuje w pasie z północnego-zachodu ku południowemu wschodowi. Na jego obszarze znajdują się takie miejscowości jak: Murowaniec, Kruszyn Krajeński, Ciele, Prądkie, Zielonka i Przyłeki. Dawni mieszkańcy tych ziem przynależeli do różnych kultur: ceramiki wstęgowej, ceramiki wstęgowej rytej, pucharów lejkowatych, amfor kulistych, ceramiki sznurowej, iwieńskiej, trzcinieckiej, łużyckiej, pomorskiej, czy przeworskiej. Najczęściej występująca kultura na terenie Gminy Białe Błota to kultura pucharów lejkowatych z epoki żelaza datowana na 3700-1900 r. p.n.e. Obraz osadnictwa wydaje się niepełny ze względu na możliwe utrudnienie prowadzenia badań na terenach leśnych – wschodnia i północna część gminy. Co nie oznacza, że mogą tam znajdować się nowe obiekty.

Zdecydowana większość stanowisk archeologicznych nie posiada własnej formy krajobrazowej, tj. są to stanowiska ziemne. Wszelkie prace inwestycyjne prowadzone przez Gminę Białe Błota, które związane były z pracami ziemnymi stanowiącymi potencjalne zagrożenie dla zabytków archeologicznych uzgadniane były z WKZ. Należy pamiętać, że do istotnych zagrożeń dla stanowisk archeologicznych należy zaliczyć czynniki naturalne, np. działalność rzek, czy czynniki ludzkie związane z pracami ziemnymi, jak np.:

- kanalizacja;

- wodociągi;
- inwestycje mieszkaniowe, usługowe i przemysłowe;
- budowa dróg, obwodnic;
- lokalizacje żwirowni, kopalni kruszywa;
- planowane zalesienia;
- melioracje;
- regulacje cieków wodnych i budowa zbiorników retencyjnych;
- głęboka orka;
- gwałtowne zjawiska atmosferyczne.

Do innego typu zagrożeń należy zaliczyć działalność nielegalnych poszukiwaczy zabytków, którzy mogą na trwałe uszkodzić historyczne nawarstwienia zabytku.

W przypadku zadań inwestycyjnych prowadzonych przez Gminę Białe Błota, które mogłyby występować w kolizji ze stanowiskami archeologicznymi, a także pracami polegającymi na pracach ziemnych, np. budowa, czy modernizacja dróg, wszelkie prace uzgadniane będą z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Wszelkie prace przy stanowiskach archeologicznych należy uzgodnić z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Wszystkie stanowiska archeologiczne podlegają ochronie.

Baza danych o stanowiskach archeologicznych nie jest bazą zamkniętą i ma charakter zbioru otwartego.

5.2.9. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Na terenie Gminy Białe Błota nie funkcjonują muzea, w których znajdowałyby się zabytki. Nie odnotowuje się również izb pamięci. Jednakże w Łochowicach na prywatnej posesji znajduje się kilkadziesiąt maszyn i urządzeń rolniczych, a także stare traktory, w tym niemiecki traktor Bautz z 1956 roku – jedyny taki egzemplarz w Polsce. Znajduje się tu także czerwony ciągnik marki Porche czy zielony ze stajni Ursusa. W skansenie można podziwiać również zbiory maszyn rolniczych z wielu innych miejscowości regionu. Poszczególne egzemplarze zbierane są od 2010 r., remontowane, odmalowywane, przywracana jest im dawna świetność. Wszystko organizowane jest z oddolnej inicjatywny w czynach społecznych.

W Łochowicach odbywa się ważne wydarzenie wśród mieszkańców społeczności lokalnej pn „Spotkania Pojazdów Zabytkowych u Sołtysa”. W 2022 r. odbył się jubileuszowy 10 rajd. W Łochowicach mieści się także Klub Miłośników Starej Techniki Skansen Łochowice zrzeszający ok. 50 osób, w tym 10 z samych Łochowic, jak również członków z sąsiednich powiatów. Skansen i stowarzyszenie powstało oficjalnie w 2017 r. Klub posiada swoją flagę oraz logo w gminnych, zielono-żółtych kolorach.

Fot. 2. Skansen zabytkowych pojazdów w Łochowicach

Źródło: fotografia własna

5.2.10. Dziedzictwo niematerialne

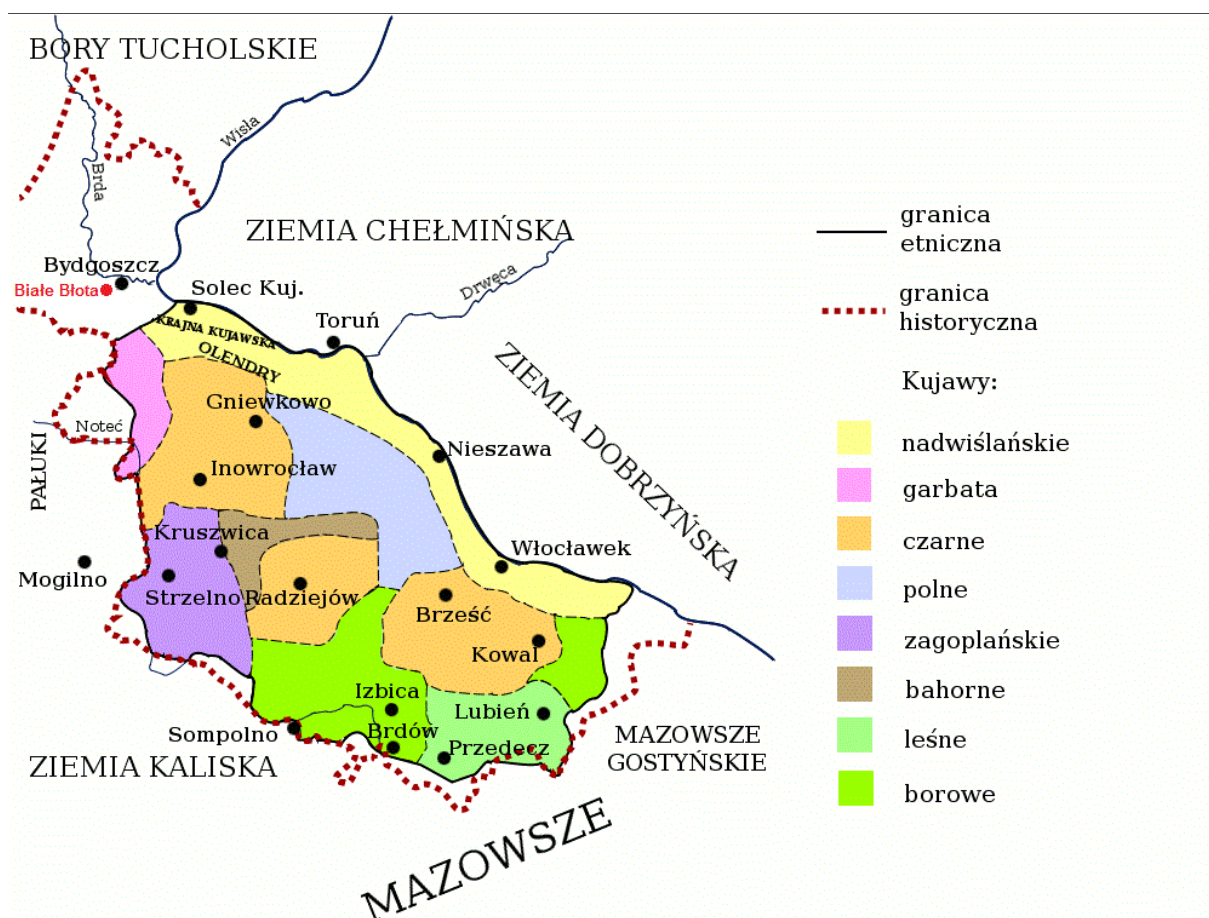
Narodowy Instytut Dziedzictwa definiuje dziedzictwo niematerialne jako tradycję, żywe niematerialne przejawy kultury odziedziczone po przodkach i przekazywane kolejnym pokoleniom, takie jak:

- tradycje i przekazy ustne między innymi bajki, przysłowia, pieśni, oracje, opowieści wspomnieniowe i wierzeniowe, historie, przemowy, lamenty pogrzebowe, zawołania pasterskie i handlowe, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne w tym tradycje muzyczne wokalne, instrumentalne i taneczne, widowiska religijne, karnawałowe i doroczne;
- praktyki społeczno-kulturowe takie jak zwyczaje, rytuały i obrzędy doroczne, sytuacyjne i rodzinne, chrzciny, wesela, pogrzeby, ceremoniały lokalne i środowiskowe, zwyczaje odpustowe i pielgrzymki, gry i zabawy, folklor dziecięcy, sposoby świętowania, praktyki służące nawiązywaniu kontaktów międzyludzkich, sposoby składania życzeń, tradycyjne wyobrażenia o wszechświecie na przykład meteorologia ludowa;
- wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata; tradycyjne sposoby leczenia; zamawiania miłosne i medyczne;
- wiedza i umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Zgodnie z Konwencją UNESCO w sprawie dziedzictwa niematerialnego jego definicja brzmi następująco: „Niematerialne dziedzictwo kulturowe” oznacza praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności. Dla celów niniejszej Konwencji, uwaga będzie skierowana wyłącznie na takie niematerialne dziedzictwo kulturowe, które jest zgodne z istniejącymi instrumentami międzynarodowymi w dziedzinie praw człowieka, jak również odpowiada wymogom wzajemnego poszanowania między wspólnotami, grupami i jednostkami oraz zasadom zrównoważonego rozwoju.”

Również w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w art. 6 ust. 2 przywoływane są zapisy dotyczące pośrednio dziedzictwa materialnego: „ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

Pomimo faktu, iż Gmina Białe Błota nie znajduje się w etnicznych granicach Kujaw, region ten należy utożsamiać jako najbliższy historycznie i zwyczajowo w kontekście przynależności etnograficznej. Zgodnie z poniższą mapą teren Gminy Białe Błota znajduje się w historycznej granicy Kujaw, lecz ze względu na burzliwą historię tradycje kujawskie zostały częściowo zapomniane. Całkowicie wyeliminowana została z mowy potocznej gwara kujawska, czego głównym powodem jest bardzo liczny napływ nowych osób osiedlających się na terenie gminy. Obecnie poprzez różne sposoby zostają odtwarzane i przypominane dawne zwyczaje.

Ryc. 15. Etnograficzny podział Kujaw

Źródło: www.dialektologia.uw.edu.pl

Zespoły

Swoją aktywność estradową reprezentuje z terenu gminy zespół ludowy „Łochowanie”. Zespół regionalny Łochowanie powstał w 1982 roku z inicjatywy p. Bożeny Kühn – popularyzatorki kultury, sztuki ludowej, obrzędowości oraz zwyczajów ludowych woj. Kujawsko – pomorskiego. Siedzibą zespołu jest budynek Biblioteki Publicznej w Łochowie, będący obecnie filią Gminnego Centrum Kultury w Białych Błotach. Zespół rozpoczął działalność koncertową w 1983 roku uświetniając imprezy o charakterze wojewódzkim i ogólnopolskim, a także imprezy lokalne takie jak dożynki, prezentując opracowania sceniczne obrzędów ludowych oraz pieśni. Powstają liczne widowiska artystyczne nawiązujące do tradycji kujaw i pomorza m.in.: „Wigilia” (reż. Bożena Kühn), „Kolędnicy” (reż. Bożena Kühn), „Plon niesiemy plon” (opr. Bożena Kühn), „Wiejskie zaloty” (reż. Bożena Kühn, słowa Józefa

Rutkowska), „Swaty (reż. Bożena Kühn), „Popieliny – Chrzyciny” (reż. Bożena Kühn), inscenizacje obrzędów: „Frycowe”, „Plon niesiemy plon”, przedstawienia: „Andrzejki” (reż. Bożena Kühn), „Żeniaczka”, „Pieczenie chleba” (reż. Bożena Kühn) „Błogosławiony” (reż. Bożena Kühn). Zespół zdobywa liczne nagrody.

W roku 1998 do życia powołany został zespół instrumentalny pod kierownictwem Mirosława Marksa będący integralną częścią zespołu Łochowianie. W repertuarze zespołu znajduje się ponad 140 utworów ludowych oraz blisko 50 kompozycji autorskich nawiązujących charakterem do lokalnej muzyki tradycyjnej, a także liczne spektakle, widowiska sceniczne, programy artystyczne, przedstawienia. Zespół realizuje nagrania utworów tradycyjnych oraz autorskich kompozycji. Ostatnio obchodził 40 – letnią rocznicę powstania upamiętniając pracę Łochowian na rzecz popularyzacji kultury tradycyjnej.

Przy Gminnym Centrum Kultury funkcjonują także:

- zespół wokalny „Srebrny dzwon”;
- żeński chór „Cantare”.

Koła Gospodyń Wiejskich

Na terenie Gminy Białe Błota działają Koła Gospodyń Wiejskich, które poprzez swoją działalność przyczyniają się do propagowania i promocji dziedzictwa niematerialnego gminy. To dobrowolne i niezależne organizacje, których celem jest m.in. kontynuacja oraz przekazywanie kolejnym pokoleniom tradycji lokalnych. Dbają o dorobek kulturowy, promują „Małą Ojczyznę” poprzez występy i wystawy na piknikach, festynach, dożynkach i innych imprezach. Koła Gospodyń Wiejskich dbają o tradycję, tożsamość i historię gminy, wspierają lokalne dziedzictwo kulturowe. Jednym z ich zadań jest kultywowanie tradycji ludowych. Należy do nich zaliczyć następujące KGW zarejestrowane w Krajowym Rejestrze Kół Gospodyń Wiejskich:

- Koło Gospodyń Wiejskich "Lisiczki I Lisy"- Lisi Ogon;
- Koło Gospodyń Wiejskich w Łochowie”;
- Koło Gospodyń Wiejskich Białe Błota Słoneczniki”;
- Koło Gospodyń Wiejskich "Murowaniec Razem" w Murowańcu;
- Koło Gospodyń Wiejskich w Cielu: Przyjaciele;
- Koło Gospodyń Wiejskich Kwiat Kruszyny w Kruszyń Krajeńskim;
- Koło Gospodyń Wiejskich Lipniki Murowianki;
- Koło Gospodyń Wiejskich Drzewce Forest;
- Koło Gospodyń Wiejskich Promyki Łochowice;
- Koło Gospodyń Wiejskich Zielono Nam w Zielonce.

Pozostałe organizacje związane z dziedzictwem

Na terenie Gminy Białe Błota występują również stowarzyszenia i organizacje, które w swojej działalności statutowej realizują zadania związane z dziedzictwem kulturowym, należy do nich zaliczyć:

- Stowarzyszenie „Nasze Drzewce”, zarejestrowane 17 grudnia 2024 r. Celem stowarzyszenia jest m.in. organizacja imprez sportowych i kulturalnych na terenie wsi;
- Stowarzyszenie „Nasz Murowaniec”, zarejestrowane 08.02.2018 r. Celem stowarzyszenia jest m.in. promocja kultury jako czynnika rozwoju społecznego, organizowanie działań mających na celu ochronę dóbr kultury i dziedzictwa narodowego;

- Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Wsi Łochowice „Łochowice z Przyszłością” z siedzibą w Łochowicach, ul. Kurkowa 2, zarejestrowane 21 czerwca 2010 r. Celem stowarzyszenia jest m.in. propagowanie zdrowego stylu życia poprzez organizowanie współzawodnictwa w sferze nauki, sportu i kultury oraz szeroko rozumianego działania na rzecz upiększania miejsca zamieszkania;
- Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Gminy Białe Błota z siedzibą w Białych Błotach, ul. Chlebowa 30, zarejestrowane 20 czerwca 2001 r. Celem stowarzyszenia jest m.in. podejmowanie działań przyczyniających się do gospodarczego i kulturalnego rozwoju gminy;
- Stowarzyszenie Kulturalno-Naukowe "Awangarda" z siedzibą w Drzewcach, zarejestrowane 25 lipca 2001 r. Celem stowarzyszenia jest m.in. popieranie i realizowanie działań w zakresie kultury, i sztuki oraz rozwoju turystyki;
- Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Przyłęk z siedzibą w Przyłękach, ul. Zabytkowa 5, zarejestrowane 22 grudnia 2003 r. Celem stowarzyszenia jest m.in. upowszechnianie kultury i sztuki, a także podtrzymywanie tradycji narodowej i regionalnej oraz rozwój świadomości obywatelskiej i kulturowej, ze szczególnym uwzględnieniem dziedzictwa narodowego;
- Stowarzyszenie Inicjatyw Lokalnych Parasolka z siedzibą w Łochowie, ul. Cisowa 5, zarejestrowane 11 maja 2004 r. Celem fundacji jest m.in. prowadzenie działalności kulturalnej, promocja dziedzictwa kulturowego.
- Fundacja na Rzecz Europejskiego Dziedzictwa Kulturowego "Patrimonium Europae" z siedzibą w Trzcińcu, ul. Sowia 6, zarejestrowana 22 maja 2012 r. Celem fundacji jest m.in. działalność naukowa na rzecz badania kultury i tradycji europejskiej, działalność na rzecz popularyzacji kultury i tradycji europejskiej, działalność na rzecz rozwoju oraz ochrony dziedzictwa europy, działalność na rzecz integracji europejskiej, rozwijania kontaktów oraz współpracy między społecznościami;
- Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Kruszyna Krajeńskiego z siedzibą w Kruszynie Krajeńskim, ul. Akacyjowa 3, zarejestrowane 10 listopada 2011 r. Celem stowarzyszenia jest wsparcie oraz realizacja działań mających na celu rozwój miejscowości Kruszyn Krajeński;
- Stowarzyszenie Klub Miłośników Starej Techniki Skansen Łochowice z siedzibą w Łochowicach, ul. Rodzinna 1, zarejestrowane 11 października 2017 r. Celem stowarzyszenia jest m.in. ochrona zabytków techniki oraz dokumentacji ich dotyczącej, integracja środowiska kolekcjonerów i miłośników starej techniki, wymiana doświadczeń, wiedzy oraz sprzętu pomiędzy kolekcjonerami, odrestaurowywanie obiektów zabytkowej techniki w celu odzyskania ich pierwotnych cech i walorów, krzewienie wśród społeczeństwa wiedzy technicznej i historycznej, promowanie pojazdów zabytkowych jako elementów historii, kultury i dziedzictwa narodowego, edukacja społeczeństwa, a w szczególności dzieci i młodzieży w poszanowaniu dziedzictwa kulturowego, popularyzowanie wiedzy o historii rozwoju rolnictwa i mechanizacji rolnictwa, działalność kulturalna i edukacyjna, promowanie Gminy Białe Błota na terenie kraju oraz poza jego granicami, współpraca międzynarodowa w dziedzinie popularyzacji kolekcjonerstwa obiektów starej techniki;
- Stowarzyszenie Unum Principium z siedzibą w Łochowie, ul. Dębowa 31, zarejestrowane 10 grudnia 2009 r. Celem Stowarzyszenia jest m.in. opieka nad miejscami kultu religijnego.

Strój ludowy

Strój damski

Nakryciem głowy panny jest szlarka, czyli paski materiału ułożone w harmonijkę i ozdobione sztucznymi kwiatami. Mężatka nosi biały tiulowy czepek zwany kopką, wyszywany białym haftem, otoczony dla ozdoby zrolowaną jedwabną chustą. Na białą koszulę zakłada ściśle opinającą kibić sznurówkę, po czym przywdziewa kabat, czyli sukienny kaftanik podszyty wełną, z ozdobną pelerynką, dopasowany w talii. Kujawianka nosi jednocześnie trzy spódnice. Spódnice spodnie, szyte z barchanu i płótna, pełnią rolę halek. Suto marszczona spódnica wierzchnia, latem szyta z jedwabiu, a zimą z wełny, opasana jest fartuszkiem zwanym zapaską. Boki atłasowej lub jedwabnej zapaski, najczęściej pąsowej lub niebieskiej, zdobi biały haft. Stroju dopełniają białe pończochy, odświętne sznurowane trzewiki i czerwone, prawdziwe korale.

Strój męski

Bogatsi mężczyźni nosili na głowach czarne filcowe kapelusze, biedniejsi i kawalerowie obszytą barankiem czapkę rogatywkę. Na białą lnianą koszulę, związaną przy szyi ozdobną wstążeczką, zakłada krótki kaftan z długimi rękawami zwany jaką, uszyty z czerwonego sukna. Na jace nosi katanek - kamizelkę bez rękawów, długą do bioder, szytą z granatowej tkaniny, ozdobioną na piersiach pętlcami, czyli pasmanteryjnymi naszytami. Katanę zdobi ponadto czerwony wełniany pas, związany w misterny węzeł. Sukienne niebieskie spodnie, wpuszczone w wysokie skórzane buty iskrzoki podbite podkówkami, z cholewą karbowaną w okolicy kostki.⁹

Warto odnotować, że na terenie Gminy Białe Błota, zespół ludowy Łochowianie podczas swoich występów prezentuje się w regionalnym stroju kujawskim.

Fot. 3. Kujawski strój ludowy

Źródło: www.kronikiinowroclawskie.blogspot.com

⁹Niniejsza charakterystyka stanowi opis znajdujący się pod adresem: <https://polalech.pl/stroj-kujawski-nauka-opis.html>

Dziedzictwo kulinarne

Tradycyjną, charakterystyczną, kujawską potrawą jedzoną współcześnie jest żurek kujawski, przygotowywany na zakwasie z żytniej, razowej mąki. Wykorzystywanym do dzisiaj składnikiem wielu tradycyjnych potraw jest kapusta kiszona, z której gotuje się zupy i potrawy gęste, często z dodatkiem grochu i fasoli. Kapusta z grochem to również obecnie jedna z najważniejszych potraw na wigilijnym, kujawskim stole. Częstym dodatkiem w kuchni tego regionu był, i jest również obecnie, sok z kiszonej kapusty. Na bazie tego produktu sporządza się zupy, służy też do zakwaszania potraw. We współczesnej kuchni kujawskiej, w odróżnieniu od innych regionów, zachowało się wiele dawnych potraw, np. czernina – zupa z kaczey krwi, zwana też czarną polewką, na Kujawach przyrządzana na słodko-kwaśno, z wyraźnym aromatem ziół i suszu owocowego, żurek kujawski, czy chruściki.¹⁰

Legendy

Jedna z legend z terenu Gminy Białe Błota związana jest z tzw. linią francuską pod Łochowem. W latach 1812 i 1813 wojska francuskie cofały się z terów Rosji ku zachodowi. Przechodzili oni tutaj już wcześniej „bezczelnie i złodziejsko”. Zagłodzeni wracali do swojego kraju m.in. przez Bydgoszcz, dalej przez okolice Łochowa. Pewnego dnia oprócz wracających wojsk podjechał pod wieczór powóz generała francuskiego wraz z żoną i córkami. Nie posiadali oni już znacznej ilości eskorty, która nocą odpoczywając przy kielichu dopytywała się o drogę. Podczas rozmów, miejscowi dowiedzieli się, że generał wiezie skarb. Postanowili go zrabować, co uczynili, gdy powóz generała skręcił w wielką drogę łączącą, jednocześnie nie oszczędzając nikogo. Przez kilka lat złoczyńcy nie zostali odkryci pozostając anonimowymi zbrodniarzami. We wsi miejscowa ludność przekazywała liczne wiadomości, że kilka osób nieznanym sposobem znacznie się wzbogaciła. Kiedy jeden z morderców był na łożu śmierci, wyznał całą prawdę. Klęczał on pod drzewem w swoim ogrodzie, gdzie zakopał część łupów, płakał i modlił się żarliwie. Na końcu popadł w szaleństwo i umarł bolesną śmiercią. Francuzi zapamiętali to miejsce poprzysięgając krwawą zemstę. W 1870 r. mieszkańcy bali się, że w odwecie stracą życie. Do dnia dzisiejszego nie jest bezpiecznie na linii francuskiej. Podobno o godz. 12 i 9 na miejscu zbrodni pojawia się staromodny powóz z końmi bez głów. Również ludzie w powozie i ich towarzysze byli bez głów.

Ponadto większość miejscowości posiada swoje własne legendy:

Drzewce – o dzielnym, słowiańskim woju Mściwoju, który walczył z Niemcami;

Lipinki – o starych, wiekowych lipach, pod którymi w noc świętojańską gromadzili się mieszkańcy;

Łochowice – o kawalerze i dwóch córkach bogatego właściciela wsi;

Łochowo – o niemoralnych mieszkańcach, którzy zostali skarceni przez Boga;

Murowaniec – o samotnym wędrowcu;

Przyłęki – o kupcu, który w podzięce wybudował kapliczkę;

Ciele- o pijanych wojskowych i cudownym obrazie;

Trzciniec – o wodniku;

Lisi Ogon – o czarownicy, która zmieniała się w rudego lisa;

Zielonka - o komesie Ziemowicie i gościnnym bartniku;

Białe Błota – o złych Krzyżakach – właścicielach oraz bohaterskich mieszkańcach, którzy ich wygnali.

Kruszyn Krajeński - o szlachcicu Macieju Gutowskim i cudzie jaki spotkał jego córkę.

¹⁰Niniejsza charakterystyka stanowi fragment opracowania pn. Kronika Łochowska 2011, K.Niciejewska

Pieśni i piosenki

Na cześć Łochowa położonego na terenie Gminy Białe Błota została napisana pieśń, słowa: M. Sikora, muzyka: M. Marks. Poniżej tekst pieśni.

1. Łochowo, Łochowo

ni miasto, ni wioska

wszystkiego po trosze

można tutaj spotkać.

I laszek zielony

i woda co płynie

i chłopak wpatrzony w oczy swej dziewczynie.

2. Tu konik tu krówka

tam się domy wznoszą

tu dzieci gromadka

co radość przynoszą

Łochowo, Łochowo

piękna okolica

roзраsta się co dzień

i wszystkich zachwyca.

Rękodzieło i ceramika

W Gminnym Centrum Kultury w Białych Błotach oraz Murowańcu prowadzone są warsztaty z rękodzieła ludowego. Dodatkowo w Białych Błotach mają miejsce zajęcia z haftu. W Cielu, Murowańcu i Łochowie organizowane są zajęcia z ceramiki.

Wydarzenia kulturalne i imprezy

Celem zachowanie lokalnego dziedzictwa kulturowego, na terenie Gminy Białe Błota organizowane są różne wydarzenia integracyjne. Odbývają się tu różne wydarzenia i imprezy, podczas których nawiązuje się do dziedzictwa kulturowego regionu. Największym jest „Święto Gminy” organizowane w sierpniu na terenie Białych Błót, które od ok. 15 lat zastąpiło dożynki gminne, z racji malejącej z roku na rok liczby rolników zamieszkujących teren gminy. Podczas imprezy można podziwiać zabytkowe traktory sołtysa z Łochowic ze „Skansenu u Sołtysa”. Swoje wystąpienie artystyczne przedstawia zespół ludowy Łochowianie, zaś uczestnicy święta mogą zaopatrzyć się w regionalne lub rękodzielnicze produkty znajdujące się na kilku stoiskach.

Wspomnieć należy również o zjeździe pojazdów zabytkowych u Sołtysa w Łochowicach. Jest to impreza cykliczna o skali regionalnej, na którą przybywają pojazdy zabytkowe z najbliższych okolic, takie jak: autobusy, ciągniki, samochody, rowery, motory, czy inne maszyny rolnicze. Impreza organizowana jest od 2011 r. i odbywa się zazwyczaj w październiku. Podczas jej trwania, rajd pojazdów zabytkowych przejeżdża po wybranych miejscowościach z terenu Gminy Białe Błota.

Do innych ważnych wydarzeń integrujących społeczność lokalną, odbywających się na terenie gminy należy zaliczyć:

- święto latawca w Przyłękach odbywające się we wrześniu;
- święto pieczonego ziemniaka w Białych Błotach odbywające się we wrześniu lub październiku;
- dni Łochowa odbywające się w czerwcu;
- wianki – festyn rodzinny w Lisim Ogonie odbywający się w czerwcu;

- inne festyny rodzinne organizowane w różnych miejscowościach w zależności od możliwości finansowych.

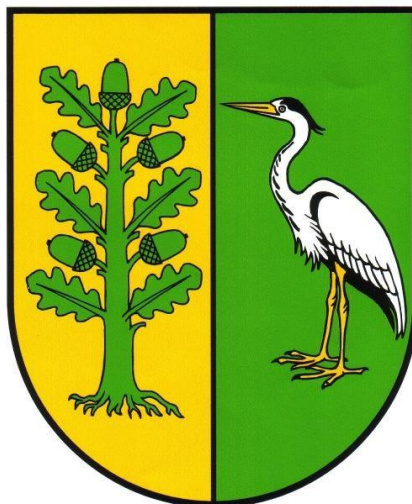
Ponadto organizowane są wydarzenia upamiętniające ważne zdarzenia historyczne:

- samochodowy rajd pamięci odbywający się we wrześniu, organizowany od 2013 r.;
- Bieg Dąbrowskiego oraz Przemarsz, upamiętniający rocznicę wkroczenia Wojsk Powstania Kościuszkowskiego na Kujawy i Pomorze w Łabiszynie i Zielonce. Organizowany od 2015 r. w miesiącu wrzesień lub październik, trasa biegnie przez Zielonkę i Prądkę.

Herb Gminy

Transformacja ustrojowa na przełomie lat 80. i 90. XX w. spowodowała wśród mieszkańców Polski chęć przemian i poczucie wolności. Z biegiem czasu poszczególne regiony kraju mając na uwadze odrębną historię, tradycje, zwyczaje zaczęły zwracać uwagę na tożsamość lokalną. Jednostki samorządowe mogły dokonać ponownej oceny faktycznego stanu historii regionu i związanych z nią symboli. Herby gmin w sposób pośredni nawiązują do dziedzictwa niematerialnego, ukształtowanego historycznie, na terytorium danej gminy. Od 8 marca 1990 r. gminy uzyskały możliwość powołania herbów na mocy ustawy o samorządzie terytorialnym. Są cennym dziedzictwem kulturowym, ukazują zasób dziedzictwa materialnego, jak i niematerialnego, który należy identyfikować z daną jednostką terytorialną. Herb powinien się wyróżniać i być łatwo rozpoznawalny. Ukazanie dziedzictwa kulturowego w herbie Jan Pruszyński definiuje następująco: to zasób rzeczy nieruchomych i ruchomych wraz ze związanymi z nim wartościami duchowymi, zjawiskami historycznymi i obyczajowymi, uznawany za godny ochrony prawnej dla dobra społeczeństwa i jego rozwoju, oraz przekazania następnym pokoleniom, z uwagi na zrozumiałe akceptowane wartości historyczne, patriotyczne, religijne, naukowe i artystyczne, mające znaczenie dla tożsamości i ciągłości rozwoju politycznego, społecznego i kulturalnego, dowodzenia prawd i upamiętniania wydarzeń historycznych, kultywowania poczucia piękna i wspólnoty cywilizacyjnej. Ponadto herby powinny spełniać szereg określonych kryteriów. Zasady tworzenia herbów, flag, sztandarów i pieczęci jednostek samorządu terytorialnego w Polsce określa Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji.

Herb Gminy Białe Błota przedstawia na tarczy dwudzielnej w słup (pionowo) w polu lewym dąb zielony na złotym tle, w polu prawym czapkę srebrną na tle zielonym. Dąb symbolizuje siłę, sławę oraz szlachetność. Odwołuje się także do dużej lesistości, która wynosi ponad 50% powierzchni gminy. Z kolei czapka posiada liczne siedliska na terenie gminy. Uchwalony w 2003 r. przez Radę Gminy Białe Błota herb, nawiązuje do miejscowej przyrody, stanowiąc symbol lokalnego patriotyzmu.

Ryc. 16. Herb Gminy Białe Błota

Źródło: www.bip.bialeblota.pl

W związku z przytoczonymi powyżej przykładami należy stwierdzić, że na terenie gminy występują pewne elementy dziedzictwa niematerialnego. Powyżej wymienione elementy niematerialne należy zachować i pielęgnować dla obecnych mieszkańców oraz kolejnych pokoleń.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje w art. 7 następujące formy ochrony:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na terenie Gminy Białe Błota nie odnotowuje się:

- wpisu na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznania za pomnik historii;
- utworzenia parku kulturowego, który może być utworzony na podstawie uchwały Rady Gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków w myśl art. 16, ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Większość miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego odnosi się do ochrony obiektów zabytkowych znajdujących się w Gminie Białe Błota.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami precyzuje zapisy dotyczące rejestru zabytków w art. 9 oraz art. 10. Poniżej przytoczono najważniejsze zapisy odnoszące się do zabytków rejestrowych.

Art. 9 ust. 1: Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy.

Art. 10 ust. 1: Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku.

W Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Toruniu prowadzone są trzy rejestry zabytków: Rejestr zabytków nieruchomych (księga A).

Rejestr zabytków ruchomych (księga B).

Rejestr zabytków archeologicznych (księga C).

Na terenie Gminy Białe Błota znajduje się 1 wpis do rejestru zabytków obejmujący 4 pojedyncze obiekty znajdujące się w Cielu, w ramach zespołu kościoła poewangelickiego. Obiekty te datowane są na lata 1880-1893.

Tabela 6. Obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Adres/Lokalizacja	Nr ewid. działki	Datowanie	Wpis do rejestru zabytków
1	Ciele	kościół ewangelicki, ob. kościół rzymsko-katolicki, parafialny, p.w. MB Bolesnej	ul. Kościelna	102/1	1892-1893 r.	A/1280/1 z 25.04.2007 r.
2	Ciele	pastorówka, ob. plebania	ul. Kościelna 1	102/1	1880-1882 r.	A/1280/2 z 25.04.2007 r.
3	Ciele	budynek gospodarczy 1	ul. Kościelna 1	102/1	1880-1882 r.	A/1280/3 z 25.04.2007 r.
4	Ciele	budynek gospodarczy 2	ul. Kościelna 1	102/1	1880-1882 r.	A/1280/4 z 25.04.2007 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie rejestru zabytków

Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków znajdują się we własności parafii p.w. MB Bolesnej w Cielu. Ich stan ocenić należy jako bardzo dobry. Jedynie budynek gospodarczy 1 (dwuklepisowa stodoła) jest w gorszym stanie z racji niewielkich ubytków szkła w małych okienkach. Całość założenia powinna pozostać w niezmienionym kształcie. Teren, na którym znajdują się omawiane zabytki nie jest pokryty miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego. W tabeli poniżej krótko scharakteryzowano obiekty rejestrowe.

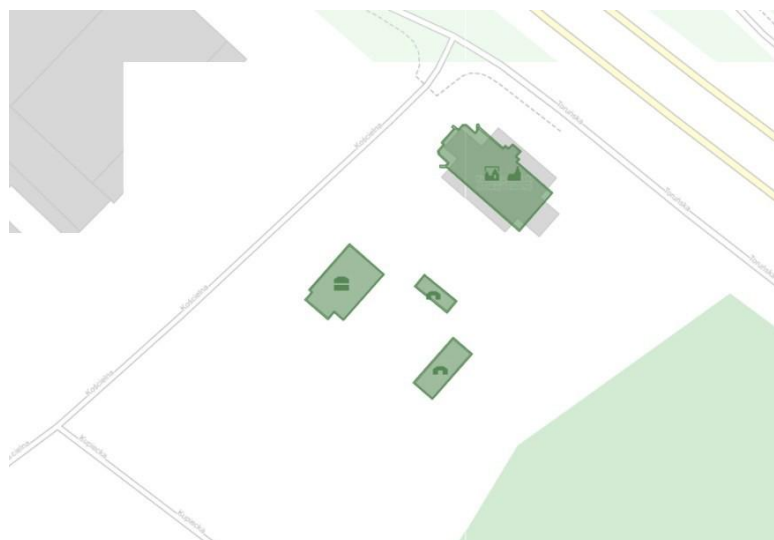
Tabela 7. Charakterystyka obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków

Lp.	Miejscowość	Obiekt-funkcja pierwotna	Własność	Stan zachowania	MPZP
1	Ciele	kościół ewangelicki, ob. kościół rzymsko-katolicki, parafialny, p.w. MB Bolesnej	bardzo dobry	parafia p.w. MB Bolesnej w Cielu	nie
2	Ciele	pastorówka, ob. plebania	bardzo dobry	parafia p.w. MB Bolesnej w Cielu	nie
3	Ciele	budynek gospodarczy 1	dobry	parafia p.w. MB Bolesnej w Cielu	nie
4	Ciele	budynek gospodarczy 2	bardzo dobry	parafia p.w. MB Bolesnej w Cielu	nie

Źródło: opracowanie własne

W ostatnich 4 latach stan zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru nie uległ większym zmianom. Na budynku gospodarczym nr 1 przeprowadzono prace uzupełniające na niewielkim fragmencie pokrycia dachu, podwórze plebańskie ogrodzono nowym, współczesnym murkiem. Wykaz wszystkich obiektów znajdujących się w rejestrze z ich podstawowymi informacjami zamieszczono w załączniku 1.

Liczba pojedynczych obiektów wpisanych do rejestru zabytków z terenu gminy nie jest duża i wynosi 4. W porównaniu do innych jednostek gminnych powiatu bydgoskiego jest to najmniejsza liczba zabytków wpisanych do rejestru.

Ryc. 17. Rozmieszczenie zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru

Źródło: www.mapy.zabytek.gov.pl

W ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami znajdują się przepisy odwołujące się do ochrony zabytków rejestrowych: art. 118. ust. 1.: Kto bez pozwolenia umieszcza na zabytku wpisanym do rejestru: urządzenie techniczne, tablicę reklamową lub urządzenie reklamowe lub napis, podlega karze ograniczenia wolności albo grzywny.

Ponadto w ww. ustawie określono, iż w kompetencji Starostów jest umieszczenie na zabytku wpisanym do rejestru zabytków znaku informującego o tym, iż zabytek ten podlega ochronie. Znak ten umieszczony został przy wejściu głównym kościoła w Cielu.

Każdy zabytek rejestrowy powinien być w odpowiedni sposób oznaczony. W tym zakresie regulują to przepisy zawarte w Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków.

Znak ten ma kształt pięciokątnej tarczy skierowanej ostrzem w dół, w górnej części napis: „ZABYTEK CHRONIONY PRAWEM” poniżej błękitna tarcza herbowa złożona z kwadratu i umieszczonego nad nim trójkąta. Błękitna Tarcza (Blue Shield) jest kulturowym odpowiednikiem Czerwonego Krzyża. Jest to symbol ochrony określony w Konwencji haskiej z 1954 r. (Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisana w Hadze dnia 14 maja 1954 r.). Zgodnie z zapisami Konwencji, znak Błękitnej Tarczy służy dla oznakowania obiektów kultury, aby zapewnić im ochronę przed atakiem w razie konfliktu zbrojnego. Autorem emblematu jest Polak, profesor Jan Zachwatowicz, w tamtym okresie Generalny Konserwator Zabytków, uczestnik Konferencji międzyrządowej w sprawie ochrony dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podczas której została uchwalona Konwencja haska z 1954 r.¹¹

¹¹ <http://www.mkidn.gov.pl/pages/blekitna-tarcza/pl/program-blekitnej-tarczy/znak-blekitnej-tarczy.php>

Ryc. 18. Wzór znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków

Źródło: Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawą do sporządzania gminnego programu opieki nad zabytkami opieki jest gminna ewidencja zabytków.

W art. 22 ww. ustawy określono kto jest odpowiedzialny za prowadzenie gminnej ewidencji zabytków i jakie obiekty powinny się w niej znaleźć. W związku z powyższym, to Wójt Gminy Białe Błota prowadzi Gminną Ewidencję Zabytków Gminy Białe Błota w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Gminna ewidencja zabytków Gminy Białe Błota została zaktualizowana, nowe karty adresowe opracowano w październiku 2024 r. Ewidencja została opracowana zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniono rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.

W gminnej ewidencji zabytków znajduje się liczne zabytki, w tym obiekty wpisane do rejestru zabytków. Figurują w niej również zabytki ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków. Gmina Białe Błota posiadała do tej pory gminną ewidencję zabytków architektury i budownictwa z 2021 r., która została uzgodniona z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Nowa GEZ stanowi podstawową wiedzę na temat zachowanego dziedzictwa materialnego gminy i zarazem jest najpełniejszym udokumentowanym katalogiem obiektów zabytkowych występujących w Gminie Białe Błota. Wszystkie nieruchome zabytki ujęte w ewidencji przedstawione zostały w załączniku nr 1.

Najważniejsze zmiany jakie zaszły od opracowania ostatniej wersji ewidencji:

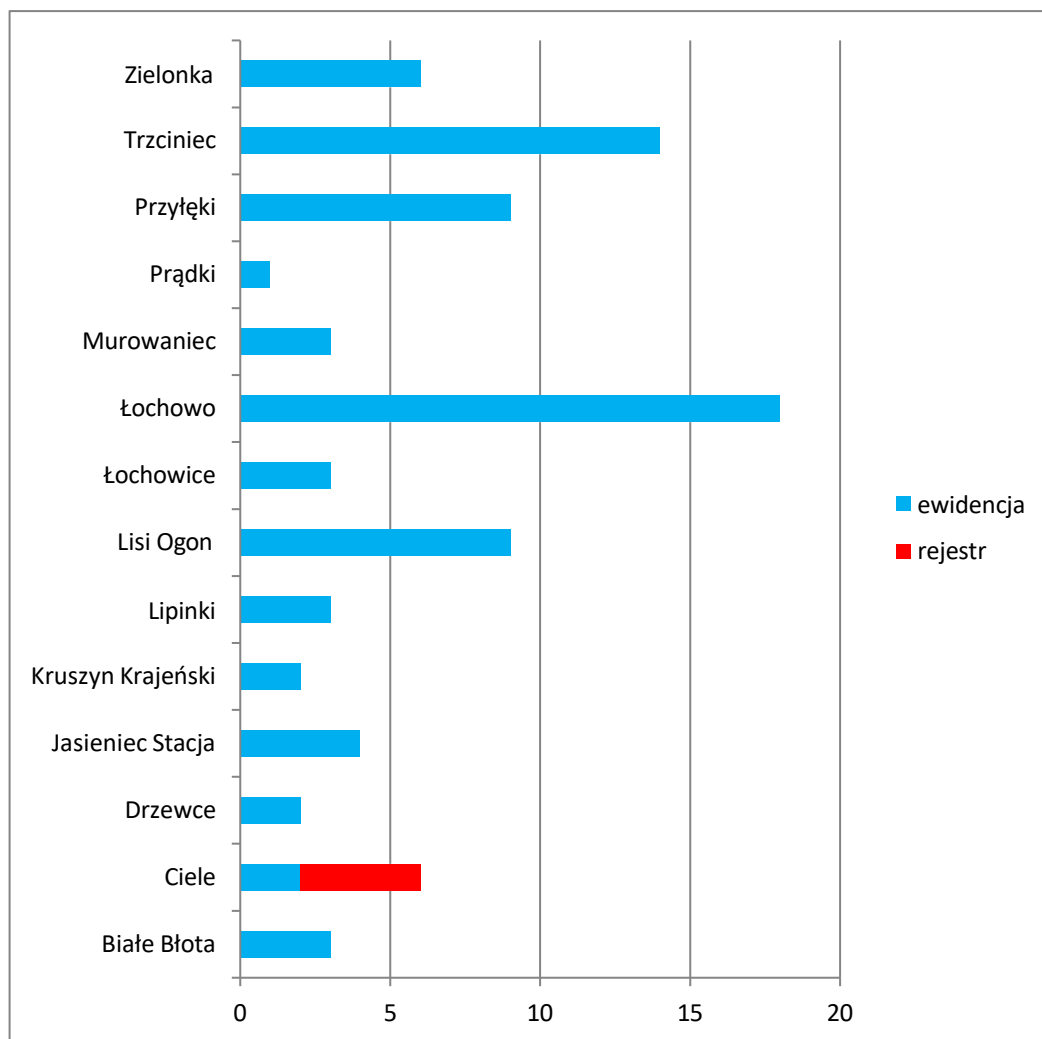
- z GEZ wyłączono 2 obiekty (nie istniejące, bez historycznych cech stylowych):
 - Przyłęki, ul. Zabytkowa 5, budynek gospodarczy przy szkole;

- Lisi Ogon, ul. Starowiejska 3, dom;
- do GEZ włączono 3 dodatkowe obiekty wskazane przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków datowane na pocz. XX w.:
 - Jasiniec, ul. Kolejowa, droga brukowana;
 - Łochowo, ul. Wierzbowa, droga brukowana;
 - Trzciniec, ul. Gminna, droga brukowana w zespole stacji;
- stan części obiektów na skutek postępującej degradacji i braku działań remontowo-konserwatorskich uległ pogorszeniu:
 - Lisi Ogon, ul. Wiejska 1, dwór, ob. pustostan;
 - Łochowo, ul. Nakielska 22, szkoła, ob. dom;
 - Łochowo, ul. Bartkowiaka 33 (Nakielska 33), dom;
 - Trzciniec, ul. Gminna, dworzec.
- stan części obiektów na skutek prowadzonych prac remontowo-konserwatorskich uległ poprawie:
 - Łochowo, ul. Dębowa 1, kościół p.w. św. Kazimierza;
 - Łochowo, ul. Szosa Bydgoska 2, dom, ob. budynek mieszkalno-usługowy;
 - Łochowo, ul. Szosa Nakielska 9, dom;
 - Przyłęki, ul. Zabytkowa 5, szkoła;
 - Przyłęki, ul. Zabytkowa 5, budynek gospodarczy;
 - Przyłęki, ul. Cmentarna, cmentarz rzymsko-katolicki;
 - Trzciniec, ul. Gminna 16, dom.
- części obiektów została poddana nieumiejętnym pracom remontowym, niezgodnym z historycznym wzorcem, np. wymiana okien na jednopolowe, stolarek drzwiowych na współczesne, ocieplenia elewacji zakrywające historyczną cegłę i detal architektoniczny.

Na terenie gminy, w 14 miejscowościach, w GEZ ujęte zostały 83 zabytki architektury i budownictwa, w tym 4 zabytki z rejestru zabytków. Figurują w niej również zabytki ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Na wykresie poniżej zilustrowano zewidencjonowane zabytki w GEZ z podziałem na miejscowości. Wynika z niego, że najwięcej znajduje się ich w Łochowie – 18 oraz Trzcińcu – 14. O ważności tych ośrodków świadczy fakt, że Łochowo to stara wieś z zabudowaniami o charakterze małomiasteczkowym, z kolei Trzciniec to miejscowość, w której znajduje się wiele obiektów związanych z dziedzictwem kolejowym. W związku z powyższym znaczna ilość zabytków na terenach tych wsi nie może dziwić. Po 9 zabytków odnotowano w Przyłękach i Lisim Ogonie. Na terenie pozostałych miejscowości liczba zabytków nie jest duża. 83 zabytki ujęte w GEZ znajdują się na terenie 14 jednostek osadniczych, co świadczy o bogatym dziedzictwie materialnym na terenie gminy. Obiekty będące w GEZ charakteryzują się wartością historyczną ze względu na fakt, iż są to obiekty wybudowane w dawnych, historycznych technikach budowlanych, których już się nie stosuje. Są to również miejsca upamiętniające przodków tych ziem. Zabytki będące w GEZ posiadają także wartość artystyczną ze względu na liczne detale architektoniczne, co świadczy o ich wyjątkowości na tle pozostałego wiejskiego budownictwa gminy. Większość obiektów znajdująca się w ewidencji powstała w XIX w. bądź z początkiem XX w. Niewiele występuje starszych obiektów, są to:

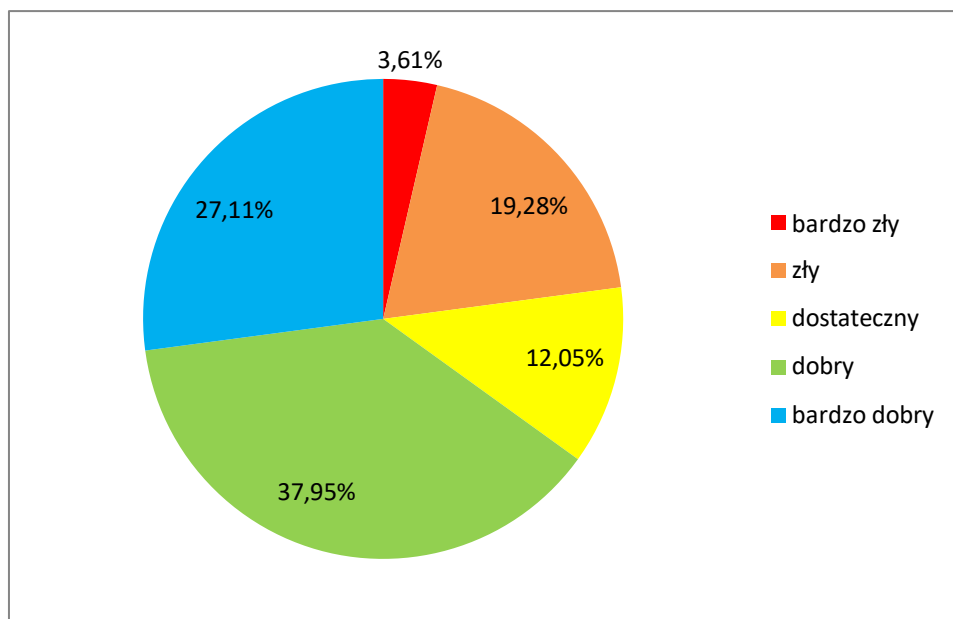
- cmentarz ewangelicki w Przyłękach przy ul. Zabytkowej, datowany na k. XVIII w.;
- cmentarz ewangelicki w Zielonce przy ul. Zielonej z XVIII w.

Wyk. 4. Liczba obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków z podziałem na miejscowości

Źródło: opracowanie własne

Stan zachowania poszczególnych obiektów jest zróżnicowany. Na poniższym wykresie przedstawiono rozróżnienie stanu zachowania zasobu zabytkowego na terenie gminy w skali pięciostopniowej. Wynika z niej, że najwięcej zabytków reprezentuje stan dobry. Obiekty reprezentujące stan dobry i bardzo dobry stanowią ponad połowę wszystkich zabytków.

Wyk. 5. Stan zachowania zabytków

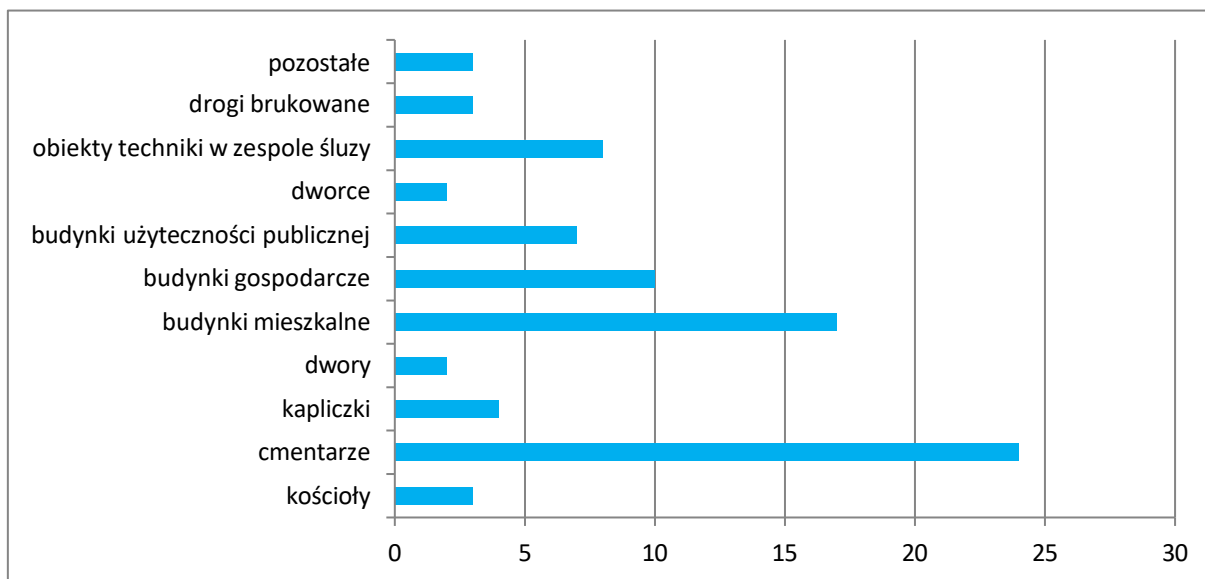
Źródło: opracowanie własne

W GEZ znajdują się obiekty o różnych funkcjach:

- kościoły;
- cmentarze;
- kapliczki;
- dwory;
- parki;
- budynki mieszkalne;
- budynki gospodarcze;
- budynki użyteczności publicznej: szkoły, poczta;
- dworce;
- obiekty techniki związane z zespołem śluzu w Łochowie i Lisim Ogonie;
- drogi brukowane;
- pozostałe niesklasyfikowane.

Na poniższym wykresie przedstawiono liczebne zestawienie ww. obiektów z uwzględnieniem ich funkcji pierwotnych. Na obszarze analizowanej gminy najwięcej odnotowano cmentarzy – 24, co świadczy o bogatej historii miejsca, szczególnie w kontekście dawnych mieszkańców gminy wyznania ewangelickiego, głównie pochodzenia niemieckiego. Odnotowano także znaczną liczbę budynków mieszkalnych – 17 (do których zaliczono także dawne pastorówki oraz budynek mieszkalny nadleśnictwa) oraz budynków gospodarczych – 10, w tym stodoła. W GEZ występują także pozycje związane z zespołem śluzu w Łochowie i Lisim Ogonie – 8, a także budynki użyteczności publicznej – poczta oraz 6 pierwotnych budynków szkół. Obecnie na terenie Gminy Białe Błota znajdują się 3 budynki zabytkowych czynnych szkół (2 w Przyłękach oraz 1 w Łochowie). Ponadto w GEZ znalazły się 4 kapliczki, 3 kościoły, 2 dwory, w tym jeden zaadaptowany na cele mieszkalnictwa wielorodzinnego, zaś drugi to pustostan, a także 2 dworce, w tym jeden czynny, zaś drugi zaadaptowany na cele mieszkalnictwa wielorodzinnego. W ramach aktualizacji gminnej ewidencji zabytków włączono do niej 3 drogi brukowane. Pozostałe pojedyncze obiekty to: park i brama w Lisim Ogonie oraz szalet w

Jasieńcu. W dalszej części podrozdziału zdiagnozowano stan ww. obiektów oraz krótko je scharakteryzowano.

Wyk. 6. Obiekty zabytkowe ujęte w GEZ z podziałem na funkcje

Źródło: opracowanie własne

W tym miejscu należy zaznaczyć, iż gminna ewidencja zabytków ma charakter zbioru otwartego, tj. mogą być z niej usuwane/dodawane obiekty.

Obiekty należące do własności Gminy Białe Błota

Struktura własnościowa obiektów zabytkowych ujętych w GEZ jest niejednokrotnie złożona. Gmina Białe Błota jest właścicielem części obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Dla nich też prowadzone są sukcesywne prace remontowe i modernizacyjne. W poniższej tabeli przedstawiono obiekty zabytkowe figurujące w GEZ znajdujące się we własności Gminy Białe Błota.

Tabela 8. Zabytki we własności Gminy Białe Błota

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Adres	Datowanie	Uwagi
1	Białe Błota	dom	ul. Centralna 25a	1932 r.	
2	Białe Błota	cmentarz ewangelicki	ul. Piesza, ul. Jantarowa	poł. XIX w.	
3	Ciele	szkoła, ob. świetlica wiejska	ul. Kościelna 6	XIX/XX w.	
4	Drzewce	cmentarz ewangelicki	obok ul. Ogrodowej	ok. poł. XIX w.	
5	Drzewce	cmentarz ewangelicki	ul. Wąska	XIX w.	
6	Kruszyn Krajeński	cmentarz ewangelicki	ul. Lipowa	XIX w.	
7	Lisi Ogon	brama	ul. Dworska 2	2 ćw. XIX w.	
8	Lisi Ogon	cmentarz ewangelicki	ul. Słoneczna, ul. Gajowa	1 poł. XIX w.	
9	Lisi Ogon	cmentarz ewangelicki	ul. Spacerowa	1 poł. XIX w.	
10	Łochowice	cmentarz ewangelicki	ul. Nakielska	poł. XIX w.	
11	Łochowo	szkoła	ul. Wierzbowa 4	1850 r., 1900-1901 r.	
12	Łochowo	dom	ul. Bartkowiaka 33 (Nakielska 33)	1934 r.	

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Adres	Datowanie	Uwagi
13	Łochowo	dom, ob. budynek mieszkalno-usługowy	ul. Szosa Bydgoska 2	1 ćw. XX w.	współwłasność
14	Łochowo	dom	ul. Szosa Nakielska 9	1 ćw. XX w.	współwłasność
15	Łochowo	dom	ul. Szosa Nakielska 14	1 ćw. XX w.	współwłasność
16	Murowaniec	kapliczka	ul. Agatowa, ul. Staroszkolna	XX w.	
17	Murowaniec	szkoła, ob. ośrodek wsparcia i integracji i budynek mieszkalny	ul. Staroszkolna 13	1858 r.	współwłasność
18	Prądky	cmentarz ewangelicki	ul. Kozacka	k. XIX w./pocz. XX w.	
19	Przyłęki	szkoła	ul. Zabytkowa 5	pocz. XX w.	współwłasność
20	Przyłęki	dom, ob. szkoła	ul. Zabytkowa 5	pocz. XX w.	współwłasność
21	Przyłęki	budynek gospodarczy 1	ul. Zabytkowa 5	pocz. XX w.	współwłasność
22	Przyłęki	cmentarz ewangelicko-katolicki	ul. Przysieckiego	poł. XIX w.	
23	Zielonka	kapliczka	ul. Bydgoska, ul. Bocianowo	2 ćw. XX w.	
24	Zielonka	szkoła, ob. przedszkole	ul. Bydgoska 11	pocz. XX w.	
25	Zielonka	cmentarz ewangelicki	ul. Gilowa	1 poł. XIX w.	
26	Zielonka	cmentarz rzymsko-katolicki	ul. Cicha	1946 r.	współwłasność

Źródło: opracowanie własne

Fot. 4. Szkoła, ob. świetlica wiejska w Cielu

Źródło: fotografia własna

Obiekty sakralne

Kościoły to obiekty publiczne, kultu religijnego, ważne dla lokalnej społeczności. Od wieków stanowią centra nie tylko życia duchowego, ale także społecznego i informacyjnego. W przeszłości fundowane przez właścicieli danych miejscowości, obecnie utrzymywane z datków parafian oraz dotacji na prace remontowe i konserwatorskie. Wznoszone często na wzniesieniach, wokół nich lokowano cmentarze. Ich budowa stanowiła poważne wyzwanie dla całej społeczności, począwszy od inwestora, architekta,

plebana przez budowniczych, skończywszy na zwykłych mieszkańcach, którzy często pomagali przy prostych pracach. Do dzisiaj stanowią ważne miejsca w krajobrazie kulturowym miejscowości, prezentują dominanty przestrzenne i wysokościowe, a ich sylwety wyróżniają się na tle pozostałego budownictwa.

Na terenie Gminy Białe Błota znajdują się 3 czynne kościoły parafialne, rzymsko-katolickie. W latach 2014-2015 kościół został znacznie rozbudowany i powiększony dwukrotnie, obecnie mieści 250 wiernych, jednocześnie pierwotne mury kościoła zostały poddane renowacji. Wszelkie prace zostały uzgodnione z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Z końcem 2022 r. przeprowadzono wszystkie prace przy kościele. Wszystkie zabytkowe kościoły z terenu gminy zbudowane zostały na przełomie XIX i XX w. Najstarszym kościołem jest świątynia w Cielu (1892-1893 r.), zaś najmłodszy w Przyłękach (1915 r.). Co do tego ostatniego różne źródła podają o jego pierwotnej przynależności (ewangelicka lub katolicka). Pozostałe zostały wybudowane przez społeczności luterzańskie. Wszystkie obiekty to budowle wybudowane z cegły, powstały w stylu neogotyckim. Stan zachowania zabytkowych świątyń należy ocenić na bardzo dobry.

Charakteryzowane obiekty są pod stałą opieką, zaś konieczność prowadzenia prac remontowo-konserwatorskich jest dostrzegalna przez proboszczów i wiernych. W ostatnich latach proboszczowie parafii wraz z radami parafialnymi i wiernymi prowadzą szereg działań mających na celu konserwację kościołów. Pozyskiwane są środki zewnętrzne, zbierane są datki własne. Powierzchniowo, największym kościołem zdają się być świątynia w .

Wszystkie kościoły z terenu gminy znajdują się w strefie „A” ochrony konserwatorskiej. Zgodnie ze Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Białe Błota, w strefie „A” wymagane jest:

- zachowanie zabudowy historycznej, jej konserwacja, rewaloryzacja, rekonstrukcja;
- zachowanie towarzyszącej zieleni komponowanej;
- dostosowanie nowej, wprowadzanej w obszarze zabudowy do historycznej kompozycji urbanistycznej w zakresie sytuacji, skali, bryły, podziałów architektonicznych, proporcji powierzchni muru i otworów wraz z nawiązaniem form współczesnych do lokalnej tradycji architektonicznej;
- usuwanie obiektów dysharmonizujących;
- dostosowanie współczesnych funkcji do wartości zespołu zabytkowego, przez nawiązanie do historycznego programu mieszkaniowo-usługowego i eliminacja funkcji uciążliwych;
- wprowadzanie elementów reklamy wizualnej jedynie w miejscach dopuszczonych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- uzgadnianie z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków wszelkiej działalności inwestycyjnej, podziałów geodezyjnych, zmian sposobu użytkowania, prac ziemnych, remontów, modernizacji, adaptacji obiektów zabytkowych, uzupełnień zabudowy, zdobienia brył architektonicznych, wprowadzania małych form architektonicznych, wprowadzania elementów reklamy wizualnej.

Tabela 9. Zabytkowe obiekty sakralne

Lp.	Miejscowość	Kościół	Czas powstania	Styl	Materiał	Stan zachowania	Wpis do rejestru
1	Ciele	kościół ewangelicki, ob. kościół rzymsko-katolicki, parafialny, p.w. MB Bolesnej	1892-1893 r.	neogotyck	cegła czerwona	bardzo dobry	tak
2	Łochowo	kościół parafialny p.w. św. Kazimierza	1902 r.	neogotyck	cegła czerwona	bardzo dobry	nie
3	Przyłęki	kościół parafialny, p.w. NMP Wniebowziętej	1915 r.	neogotyck	cegła czerwona	bardzo dobry	nie

Źródło: opracowanie własne

Fot. 5. Kościół w Przyłękach

Źródło: fotografia własna

Cmentarze

Zabytkowe cmentarze będące jednocześnie założeniami przestrzennymi (uporządkowanymi lub swobodnymi) stanowią wyraz przeszłości, są miejscem upamiętnienia przodków danej społeczności. Jako miejsca historyczne na stałe wpisały się w krajobraz danej miejscowości, są nośnikami tradycji i wierzeń. Od zawsze otaczane były czcią i powagą. Każdy cmentarz posiada swoją indywidualną formę ze względu na wielkość, rozplanowanie, położenie topograficzne, wykorzystane materiały oraz poszczególne elementy, takie jak: historyczne nagrobki, mogiły, grobowce, roślinność, rozplanowanie kwater, ogrodzenia z bramami, a także dodatkowe elementy jak krzyże, kostnice, czy kaplice cmentarne. W granicach cmentarzy sadzono drzewa, które niejednokrotnie wyznaczały ich granice oraz pozostałą charakterystyczną roślinność cmentarną, np. bluszcze. Zabytkowe nekropolie są nie tylko miejscem pochówku zmarłych, ale także świadkiem zachodzących przemian w sztuce sepulkralnej. Wszelkie działania inwestycyjne na terenach pocmentarnych reguluje art. 6 ust. 4 ustawy o cmentarzach i chowaniu zmarłych z dnia 31 stycznia 1959 r.: *Użycie terenu cmentarnego na inny cel jest dopuszczalne pod warunkiem zachowania znajdujących się na jego terenie zabytków, które mogą być przeniesione w inne miejsce po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.*

W gminnej ewidencji zabytków znalazły się 24. zabytkowe cmentarze. Są najliczniej reprezentowane w gminnej ewidencji zabytków. Miejsca te są mocno zróżnicowane. Cmentarze wyróżnić można ze względu na przynależność wyznaniową i miejsce występowania. Na terenie Gminy Białe Błota występują głównie cmentarze ewangelickie oraz rzymsko-katolickie. Zdecydowana większość powstała jeszcze w XIX w. Starsze są jedynie cmentarze ewangelickie w Zielonce (ul. Zielona) oraz Przyłękach (ul. Młyńska) datowane na XVIII w. W poniższym zestawieniu najpóźniej założony został cmentarz rzymsko-katolicki w Zielonce przy ul. Cichej, tuż po II wojnie światowej. Jest to zarazem największa nekropolia wśród zabytkowych cmentarzy występujących na terenie gminy. Cmentarz ten położony jest na gruntach 3. właścicieli i zaprojektowany został w taki sposób, aby pochówki mogły się na nim odbywać jeszcze przez następnych kilkanaście lat.

Cmentarze ewangelickie są w złym stanie. Opuszczone, niepielęgowane wymagają szczególnej opieki. Należy je bacznie obserwować i monitorować. W najgorszym stanie są cmentarze w Łochowicach, Kruszyńce Krajeńskim (ul. Jałowcowa) oraz Przyłękach (ul. Młyńska). Nawet w okresie jesiennym wejście na ich teren jest znacznie utrudnione ze względu na gęsto występujące samosiewy. Ponadto cmentarze w Kruszyńce, jak i w Przyłękach są bardzo trudne do zidentyfikowania, ze względu na nieczytelność ich układów i sąsiedztwo drzew niecmentarnych. Na części cmentarzy ewangelickich postawiono symboliczne tabliczki z informacją „cmentarz ewangelicki”, w:

- Białych Błotach (ul. Piesza, ul. Jantarowa);
- Kruszyńce Krajeńskim (ul. Lipowa);
- Łochowicach;
- Przyłękach (ul. Zabytkowa);
- Trzcińcu (obok Alei Żołnierzy Wyklętych).

Część cmentarzy ewangelickich jest w lepszym stanie, np. w Białych Błotach, czy w Murowańcu. Cmentarze nieczynne, takie jak: ewangelicki w Białych Błotach (ul. Piesza, ul. Jantarowa) oraz ewangelicko-katolicki w Przyłękach są ogrodzone.

Liczne nekropolie ewangelickie świadczą, że w przeszłości analizowany obszar zamieszkiwany był przez liczną grupę wyznawców luteranckich, głównie pochodzenia niemieckiego. Cmentarze te zazwyczaj oddalone są od zabudowań wiejskich, najczęściej lokalizowane były przy głównych traktach na niewielkich wzniesieniach.

Cmentarze rzymsko-katolickie to czynne nekropolie, których stan należy określić na bardzo dobry. Aż po 4 cmentarze odnotowano w Przyłękach i Zielonce. Żaden cmentarz nie został wpisany do rejestru zabytków.

Od 2021 r. nie postawiono żadnych nowych tabliczek informacyjnych. Również stan samych cmentarzy nie uległ zmianom. Dla części cmentarzy zmieniły się numery działek ewidencyjnych.

Tabela 10. Zabytkowe cmentarze

Lp.	Miejscowość	Cmentarz	Adres	Czas powstania	Powierz. (ha)	Stan zachowania	Nr ewid. działki
1	Białe Błota	cmentarz ewangelicki	ul. Piesza, ul. Jantarowa	poł. XIX w.	0,16	dostateczny	303/4, 304
2	Białe Błota	cmentarz ewangelicki	obok ul. Betonowej	poł. XIX w.	0,15	zły	12110/16
3	Ciele	cmentarz ewangelicki	ul. Osiedle	1 poł. XIX w.	0,32	zły	12251/8
4	Drzewce	cmentarz ewangelicki	obok ul. Ogrodowej	ok. poł. XIX w.	0,14	zły	593/7

Lp.	Miejscowość	Cmentarz	Adres	Czas powstania	Powierz. (ha)	Stan zachowania	Nr ewid. działki
5	Drzewce	cmentarz ewangelicki	ul. Wąska	XIX w.	0,07	zły	574
6	Kruszyn Krajeński	cmentarz ewangelicki	ul. Lipowa	XIX w.	0,17	zły	514
7	Kruszyn Krajeński	cmentarz ewangelicki	ul. Jałowcowa	k. XIX w.	0,12	bardzo zły	12266/1
8	Lisi Ogon	cmentarz ewangelicki	ul. Słoneczna, ul. Gajowa	1 poł. XIX w.	0,13	zły	50
9	Lisi Ogon	cmentarz ewangelicki	ul. Spacerowa	1 poł. XIX w.	0,13	zły	170
10	Łochowice	cmentarz ewangelicki	ul. Nakielska	poł. XIX w.	0,44	bardzo zły	270
11	Łochowo	cmentarz ewangelicki, ob. rzymsko-katolicki	ul. Szosa Nakielska	XIX w., III ćw. XX w.	0,55	bardzo dobry	186
12	Łochowo	cmentarz katolicki stary	ul. Szosa Nakielska	ok. 1878 r.	0,11	bardzo dobry	244
13	Murowaniec	cmentarz ewangelicki	ul. Drozda, ul. Ptasia	k. XIX w.	0,30	dostateczny	104/132
14	Prądkie	cmentarz ewangelicki	ul. Kozacka	k. XIX w./pocz. XX w.	0,09	zły	44/6
15	Przyłęki	cmentarz rzymsko-katolicki	ul. Cmentarna	I. 30. XX w.	0,26	bardzo dobry	33
16	Przyłęki	cmentarz ewangelicki	ul. Młyńska	ok. 1800 r.	0,46	bardzo zły	53
17	Przyłęki	cmentarz ewangelicki	ul. Zabytkowa	k. XVIII w.	0,19	zły	12280/6
18	Przyłęki	cmentarz ewangelicko-katolicki	ul. Przysieckiego	poł. XIX w.	0,40	dobry	21/3
19	Trzciniec	cmentarz ewangelicki rodowy	ul. Drzewna	2 ćw. XIX w.	0,06	zły	12107/8
20	Trzciniec	cmentarz ewangelicki	obok Alei Żołnierzy Wyklętych	XIX w.	0,14	zły	12193/6
21	Zielonka	cmentarz ewangelicki	ul. Gilowa	2 poł. XIX w.	0,20	zły	12263/7
22	Zielonka	cmentarz ewangelicki	ul. Gilowa	1 poł. XIX w.	0,42	zły	150
23	Zielonka	cmentarz ewangelicki	ul. Zielona	XVIII w.	0,20	zły	12247/1
24	Zielonka	cmentarz rzymsko-katolicki	ul. Cicha	1946 r.	0,60	bardzo dobry	3/1, 100/3, 330

Źródło: opracowanie własne

Fot. 6. Cmentarz ewangelicki w Zielonce z 2 poł. XIX w.

Źródło: fotografia własna

Kapliczki

Kapliczki to obiekty kultu religijnego należące do obiektów małej architektury. Usytuowane są zazwyczaj przy skrzyżowaniach lub przy drogach głównych. Niejednokrotnie stoi za nimi burzliwa i długa historia. Budowane były w podzięce, np. za ocalenie podczas wojny lub były wyrazem pobożności fundatorów. Są żywymi miejscami kultu. Mieszkańcy poszczególnych wsi dbają o ich stan, gromadzą się i modlą się przy nich szczególnie w miesiącu maryjnym - maju. Mogą przybierać różne formy i kształty, jak i być wybudowane z różnych materiałów. Ich otoczeniem może być starannie dobrana roślinność, ogrodzenia, kolorowe wstążki, czy flagi.

Na terenie Gminy Białe Błota odnotowuje się 4 historyczne kapliczki ujęte w gminnej ewidencji zabytków. Ich czas powstania szacuje się od pocz. XX w. do 1983 r. Obiekty te na przestrzeni lat były wielokrotnie remontowane i odnawiane. Żadna z nich nie została wpisana do rejestru zabytków. Są to budowle w formie murowanych słupków, bądź postumentów, na których posadowiono figury świętych. Nie są to obiekty kubaturowe. W każdej z 4 wymienionych miejscowości znajduje się po 1 kapliczce. Ich stan zachowania należy określić jako bardzo dobry. Wszystkie są ogrodzone. Na uwagę zasługuje najprawdopodobniej najstarsza zachowana kapliczka w Przyłękach, która według miejscowej legendy została postawiona przez niejakiego kupca, który przemierzając drogą handlową ku bydgoskiemu targowi, nieoczekiwanie musiał przenocować w lesie z racji niespodziewanego zmierzchu. Ów handlarz poprzysiągł, że jeśli przeżyje wybuduje tu kapliczkę dziękczynną. Stan kapliczek nie uległ większym zmianom w ostatnich 4. latach. Przy kapliczce w Zielonce w 2024 r. w płycinie ceglanego słupa powieszono tablicę pamiątkową z napisem: „ZATRZYMAJ SIĘ! PRZY MATCE BOŻEJ SKŁADAMY HOŁD GEN. J.H.DĄBROWSKIEMU I JEGO ŻOŁNIERZOM. W 1794 ROKU WKROCZYLI NA NASZE ZIEMIE, BY WYZWOLIĆ JE SPOD PANOWANIA PRUSKIEGO. Zielonka 2024 w 230 Rocznice wkroczenia Wojsk gen. J.H.Dąbrowskiego”. Ponadto w bruku zainstalowano kapsułę czasu.

Tabela 11. Zabytkowe kapliczki

Lp.	Miejscowość	Obiekt funkcja pierwotna	Adres	Czas powstania	Stan zachowania	Materiał	Rodzaj
1	Lisi Ogon	kapliczka	ul. Starowiejska 12	1983 r.	dobry	tynkowana	stupek
2	Murowaniec	kapliczka	ul. Agatowa, ul. Staroszkolna	brak danych	bardzo dobry	cegła, szkło	postument z figurą w oszkleniu
3	Przytęki	kapliczka	ul. Zabytkowa, ul. Przysieckiego	pocz. XX w.	bardzo dobry	cegła	stupek
4	Zielonka	kapliczka	ul. Bydgoska, ul. Bocianowo	2 ćw. XX w.	bardzo dobry	cegła, piaskowiec	postument z figurą i dachem na 4 stupach

Źródło: opracowanie własne na podstawie GEZ

Fot. 7. Przydrożna kapliczka w Przytękach przy skrzyżowaniu ulic Zabytkowej i Przysieckiego

Źródło: fotografia własna

Budynki rezydencjonalne

Dwory nierozzerwalnie związane są z majątkami, dobrami oraz pozostałymi obiektami wokół nich. Otaczane były parkami krajobrazowymi oraz stanowiły funkcje reprezentatywne. Przy nich stawiano gospodarcze budynki folwarczne, dalej domy pracownicze. Były jednocześnie miejscem zamieszkania, miejscem towarzyskim na bale i przyjęcia, a także miejscem przyjmowania ważnych gości i osobistości, w tym w celach biznesowych. Wielkość i wygląd świadczyły o sytuacji materialnej gospodarzy.

Obiekty rezydencjonalne dawnych właścicieli ziemskich nie są licznie reprezentowane na terenie Gminy Białe Błota. W gminnej i wojewódzkiej ewidencji zabytków znajdują się 2 dwory z Lisiego Ogona. Dwór przy ul. Dworskiej 2, starszy, zaadaptowany jest obecnie na cele mieszkalnictwa wielorodzinnego, zaś dwór przy ul. Wiejskiej 1 jest opuszczony i ulega powolnej degradacji. W związku z powyższym, celem jego ratowania, konieczne jest zagospodarowanie obiektu i stała opieka nad nim. Charakteryzowane obiekty nie zostały wpisane do rejestru zabytków. Chronione są zapisami w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. W ostatnich 4 latach stan dworu w Lisim

Ogonie przy ul. Wiejskiej 1 systematycznie się pogarsza – w związku z powyższym niezbędne są prace mające na celu uratowanie obiektu. W poniższej tabeli krótko scharakteryzowano obiekty dworskie.

Tabela 12. Zabytkowe budynki rezydencjonalne

Lp.	Miejscowość	Obiekt funkcja pierwotna	Funkcja obecna	Adres	Datowa- nie	Styl	Stan zachowania	MPZP	Wpis do rejestr
1	Lisi Ogon	dwór	budynek mieszkalny wieloro- dzinny	ul. Dworska 2	2 ćw. XIX w.	klasycyzm	dobry	tak	nie
2	Lisi Ogon	dwór	pustostan	ul. Wiejska 1	ok. 1930 r.	neoklasy- cyzm i secesja	dostate- czny	tak	nie

Źródło: opracowanie własne

Fot. 8. Dwór w Lisim Ogonie przy ul. Wiejskiej 1

Źródło: fotografia własna

Obiekty techniki

Na terenie Gminy Białe Błota znajduje się zespół śluzy Łochowo i śluzy Lisi Ogon. Śluza Lisi Ogon to śluza komorowa konstrukcji ciężkiej. Wykonana jest z betonu i licowana cegłą klinkierową i kamienną. Składa się z trzech zasadniczych części: głowy górnej, komory śluzowej i głowy dolnej. Komora śluzy wykonana jest z betonu. Ściany komory licowane cegłą klinkierową. Wrota wsporne, dwuskrzydłowe wykonane są w konstrukcji stalowej (z kątowników i ceowników) i pokryte jednostronnie blachą stalową (połączenia nitowane). Parametry śluzy:

- długość użytkowa komory – 42 m;
- szerokość śluzy – 5 m;
- szerokość głów – 3 m;
- długość głów – 6,3 m;
- wysokość progu górnego – 2,97 m.

(źródło: karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa będąca w posiadaniu Delegatury WUOZ w Bydgoszczy). Śluza nr 8 Lisi Ogon usytuowana jest na 145,35 km drogi wodnej Warta – Kanał Bydgoski o łącznej długości 146,59 km. Śluza otwierana jest w czerwcu, lipcu i sierpniu w godz. 9:00 – 18:00 w dni robocze oraz w pozostałe dni w godz. 10:00 – 16:00. W 2019 roku zakończono

modernizację stopnia wodnego Lisi Ogon – śluzy nr 8 na drodze wodnej Warta-Kanał Bydgoski. Całkowity koszt realizacji inwestycji wyniósł 2,2 mln zł.

Zespół budynków śluza Łochowo składa się z następujących obiektów:

1 – dom

2 – budynek gospodarczy

3 – budynek mieszkalno-magazynowo-warsztatowy

4 – szopa

W 1940 roku na stopniach wodnych w Łabiszynie i Lisim Ogonie ustanowiono Nadzory Wodne. Dla potrzeb administracyjnych i mieszkalnych zwiększonego personelu tych stopni w Zarządzie Wodnym w Bydgoszczy opracowano projekty budynków mieszkalno-magazynowych, których budowę zakończono w 1941 roku. Budynki utrzymały w zasadniczej mierze swój pierwotny wygląd. Architektura budynków kształtowana była w tzw. rodzimym. Zespół stanowi typowy i charakterystyczny obiekt towarzyszący budowlą wodnym. Podobne założenia znajdujemy na skanalizowanej Dolnej Noteci, Odrze, Kanale Bydgoskim i wielu rzekach i kanałach Europy. (źródło: karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa będąca w posiadaniu Delegatury WUOZ w Bydgoszczy).

Fot. 9. Zespół śluzy Łochowo – budynki użytkowe

Źródło: fotografia własna

Domy

Budynki mieszkalne stanowią drugą najliczniejszą grupę obiektów znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków. Są w sposób szczególny narażone na wszelkiego rodzaju przekształcenia, co związane jest z różną świadomością ich mieszkańców w nawiązaniu do zachowania dziedzictwa materialnego, jakim są właśnie zabytkowe domy. Należy do nich zaliczyć m.in. zewnętrzne ocieplenie ścian, niewłaściwą wymianę stolarki okiennej i drzwiowej poprzez zastosowanie niepierwotnych rozmiarów oraz materiału, zakrywanie detali architektonicznych, rozbudowanie budynków – dodawanie nowych kondygnacji, przybudówki, nieumiejętne zmiany pokrycia dachowego, itp. Domy na terenie Gminy Białe Błota wybudowane zostały szerszym bokiem do drogi, tj. zabudowa kalenicowa. Są to zarówno budynki jednorodzinne, jak i wielorodzinne. Występują domy jedno, jak i dwukondygnacyjne. Wybudowane zostały w zdecydowanej większości z cegły czerwonej, dachy kryte są różnorodnym materiałem: dachówka, eternit, blacho dachówka, papa. Niektóre charakteryzują się skromnym detalem architektonicznym, np. gzymsy. Większość z nich datowana jest na pocz. XX w. W

Łochowie występuje dom o charakterze małomiasteczkowej kamienicy – jedyny tego typu na terenie gminy, który przedstawiono poniżej.

Fot. 10. Dom, ob. budynek mieszkalno-usługowy w Łochowie

Źródło: fotografia własna

Budynki gospodarcze

Budynki gospodarcze stanowią trzecią najliczniejszą grupę obiektów znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków. Często ich stan nie jest zadowalający. Wiąże się to z faktem, że właściciele nieruchomości w pierwszej kolejności podejmują się remontów domów. Jednakże, na terenie Gminy Białe Błota ogólny stan budynków gospodarczych należy ocenić jako dobry. W Gminie Białe Błota, obiekty te występują przy pojedynczych posesjach jako budynki gospodarcze lub stodoły.

Fot. 11. Budynek gospodarczy przy poczcie w Łochowie

Źródło: fotografia własna

Szkoły

Na terenie Gminy Białe Błota w przeszłości funkcjonowało 6 szkół podstawowych (budynków będących w GEZ). Obecnie odnotowuje się 3 zabytkowe budynki czynnych szkół – w Łochowie oraz 2 w Przyłękach, w tym 1 obiekt, który wcześniej był domem mieszkalnym przy szkole. Z biegiem czasu, większość obiektów edukacyjnych została zamknięta. Konsekwencją powyższego jest przekształcenie funkcji pozostałych nieruchomości. W Łochowicach dawny budynek szkoły został zaadaptowany na

cele mieszkalne, w Zielonce znajduje się przedszkole, w Cielu świetlica wiejska, a w Murowańcu mieszkania i ośrodek wsparcia i integracji. W najlepszym stanie znajduje się budynek dawnej szkoły w Cielu, który w ostatnich latach przeszedł gruntowny remont. Z kolei w najgorszym stanie jest dawny budynek szkoły w Łochowicach znajdujący się we własności prywatnej. Najstarszym obiektem jest stara część szkoły w Łochowie, datowana na 1850 r. Ogólny stan zachowania charakteryzowanych nieruchomości ocenia się na dobry i nie uległ większym zmianom w ostatnim czasie. Część budynków chroniona jest zapisami w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Tabela 13. Zabytkowe szkoły

Lp.	Miejscowość	Obiekt funkcja pierwotna	Adres	Datowanie	Stan zachowania	Materiał	MPZP
1	Ciele	szkoła, ob. świetlica wiejska	ul. Kościelna 6	XIX/XX w.	bardzo dobry	cegła	tak
2	Łochowice	szkoła, ob. dom	ul. Nakielska 22	1906 r.	dostateczny	cegła	nie
3	Łochowo	szkoła	ul. Wierzbowa 4	1850 r. 1900-1901 r.	dobry	cegła	nie
4	Murowaniec	szkoła, ob. ośrodek i wsparcia i integracji budynek mieszkalny	ul. Staroszkolna 13	brak danych	dobry	cegła	tak
5	Przytęki	szkoła	ul. Zabytkowa 5	pocz. XX w.	dobry	cegła	tak
6	Przytęki	dom, ob. szkoła	ul. Zabytkowa 5	pocz. XX w.	dobry	cegła	tak
7	Zielonka	szkoła, ob. przedszkole	ul. Bydgoska 11	pocz. XX w.	dobry	tynkowany	nie

Źródło: opracowanie własne

Fot. 12. Szkoła w Łochowie

Źródło: fotografia własna

Dworce kolejowe

Na terenie Gminy Białe Błota znajdują się 2 dworce kolejowe. Dworzec w miejscowości Jasieniec obecnie pełni funkcję wielorodzinnego budynku mieszkalnego. Jego historia związana jest bezpośrednio z otwarciem linii Szubin - Bydgoszcz Główna, które miało miejsce 1897-10-01. Na jednej z elewacji bocznych zachował się napis „Jasieniec Białe Błota”. Zachowane zostały również tory kolejowe przy dawnym dworcu. Reprezentatywny, masywny budynek dworca jest jednym z wyższych budynków ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Budynek dworca kolejowego w Trzcińcu znajduje się na trasie Chorzów Batory - Tczew. Samo otwarcie linii Inowrocław - Bydgoszcz Główna miało miejsce 1872-05-26, zaś funkcjonowanie stacji odnotowuje się na 1901 r. Obecnie stacja jest czynna, rogatki obok zamykane, zapowiadany głośnikowo przejazd pociągu. Z Trzcińca dojechać można do takich miejscowości jak: Bydgoszcz, Poznań, Włocławek, Inowrocław, Kutno, Mogilno, czy Kaliska Kujawskie.

Po 2021 r. nastąpiły ubytki tyku komina dworca w Trzcińcu, zaś przy budynku dworca w Jasińcu w jednej z dobudówek wymieniono stolarkę okienną i drzwiową na współczesną, pcv.

Tabela 14. Zabytkowe dworce

Lp.	Miejscowość	Obiekt funkcja pierwotna	Adres	Datowanie	Stan zachowania	Materiał	MPZP
1	Jasieniec	dworzec, ob. budynek mieszkalny	ul. Kolejowa 3	ok. 1897 r.	dobry	cegła	nie
2	Trzciniec	dworzec	ul. Gminna	1901 r.	bardzo dobry	tynkowany	nie

Źródło: opracowanie własne

Fot. 13. Dworzec w Jasińcu Stacji, ob. budynek mieszkalny

Źródło: fotografia własna

Gminna ewidencja zabytków ma charakter zbioru otwartego, a zatem mogą być z niej wyłączone, jak i włączane nowe obiekty.

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

W podrozdziale 5.5. wskazano zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy, którymi są wybrane obiekty zabytkowe, w tym wszystkie wpisane do rejestru zabytków. Obiekty te stanowią pewien wyróżnik na tle innych w regionie, przez co ich identyfikacja nie stanowi większego problemu, szczególnie dla miejscowej społeczności. Zabytki te posiadają wysokie walory artystyczne i historyczne. Ich obecność

na stałe wpisała się w krajobraz gminy, są dla niej charakterystyczne i niepowtarzalne, jednocześnie związane czasem, miejscem i otaczającą przestrzenią. Oprócz 4 obiektów rejestrowych opisano także kościół w Łochowie, który wyróżnia się wśród innych budynków znajdujących się w GEZ. Ze względu na bogatą historię obiektu oraz walory architektoniczne należy rozważyć wpisanie kościoła do rejestru zabytków. Należy również odnotować zespół śluzy Łochowo i Lisi Ogon, który wyróżnia się wśród pozostałych zabytków ujętych w GEZ. Opisany już został wcześniej w podrozdziale 5.4. Poniżej krótko scharakteryzowano najważniejsze obiekty zabytkowe z terenu gminy oraz przedstawiono ich fotografie.

Ciele – kościół ewangelicki, ob. kościół rzymsko-katolicki, parafialny, p.w. MB Bolesnej

W latach 1882-1915 pastorem kościoła był Richard Hahn. Wtedy też życie zboru koncentrowało się na pozyskaniu środków na budowę kościoła. Parafia otrzymała od Stowarzyszenia Gustawa Adolfa 27000 marek oraz 26650 marek ze skatupy cesarskiej. W 1892 r. rozpoczęto budowę. Wcześniej jednak przeprowadzono wyręb pasa lasów na miejscu obecnego kościoła. W 1893 r. poświęcenia świątyni dokonał superintendent z Poznania D. Hesekei. Ostatnim pastorem w latach 1941-1945 był Kuhnert. Parafia rzymsko-katolicka w Cielu została powołana 24.08.1946 r. przez ks. Kardynała Augusta Hlonda. Kościół wybudowany w stylu neogotyckim wg projektu Alberta Muttraya. Budowla zrealizowana jednoetapowo, otrzymała zwartą, proporcjonalną bryłę. Wnętrze zostało przewidziane na 600 miejsc siedzących. Pierwotnie posiadał kompozycję trójnawowego kościoła halowego z emporami, które zniesiono w 1950 r., pozostawiono jedynie emporę zachodnią. Bryła i wnętrze świątyni poza powyższym, w pierwotnym, nienaruszonym stanie. Msze św. odprawione są w niedziele w godz.: 8.30, 10.00, 11.30 i 17.30 oraz w poniedziałki o 8.30, a pozostałe dni o godz. 18.00. Powierzchnia użytkowa kościoła wynosi ok. 392 m², zaś jego kubatura to ok. 4116 m³.

Od 2021 r. stan kościoła nie uległ większym zmianom. We wnętrzu świątyni znajdują się organy Wilhelma Sauera z 1893 r. Jego najszlachetniejsze instrumenty znajdują się w katedrze w Berlinie, czy w kościele św. Tomasza w Lisku, kościele św. Piotra i Pawła w Bydgoszczy. W kościele znajdują się również 3 dzwony z 1927 r. (pierwotne zostały roztopione podczas I wojny światowej), czy witraże autorstwa Ferdynanda Müllera z Quedlinburga datowane na 1893 r.

Fot. 14. Kościół w Cielu

Źródło: fotografia własna

Ciele – pastorówka, ob. plebania

Budynek znajduje się w zespole kościoła, na południe od niego, przy ul. Kościelnej. Obiekt symetryczny, 7-osiowy, wybudowany z cegły czerwonej, z dachem dwuspadowym krytym blachodachówką, widoczne 4 kominy. Oś 3, 4 i 5 tworzą ryzalit, który w górnej części stanowi wystawkę z połaci dachu z osobnym daszkiem dwuspadowym zwieńczonym centralnie krzyżem. Od części południowej dobudówka. Stolarka okienna drewniana, częściowo pierwotna, 4-skrzydłowa, stolarka drzwiowa drewniana, zdobiona, dopasowana do pierwotnych wymiarów w elewacji bocznej. Dom jednokondygnacyjny z użytkowym poddaszem, wybudowany na ceglany cokole. Z elementów dekoracyjnych wyróżnić można gzymsy ceglane: wieńczący, nadokienne oraz niewielkie sterczyny w ryzalicie i ścianach bocznych, a także w ryzalicie: blendy, lizeny, 3 okulusy.

Od 2021 r. stan obiektu nie uległ większym zmianom.

Fot. 15. Pastorówka, ob. plebania w Cielu

Źródło: fotografia własna

Ciele – budynek gospodarczy 1

Budynek z zespołu kościoła, w zagrodowej zabudowie plebani, tworząc jej zamknięcie od strony zachodniej. Budynek znajduje się przy ul. Kościelnej, na podwórzu dawnej pastorówki. Obiekt wybudowany z cegły czerwonej, jednokondygnacyjny z dachem dwuspadowym, krytym eternitem, kiedyś najprawdopodobniej stodoła dwuklepkowa. Od strony podwórza widoczne pomalowane na czarno drewniane wrota 2 szt. oraz drewniane wrota w elewacji tylnej – 1 szt.

Po 2021 r. przeprowadzono prace uzupełniające na niewielkim fragmencie pokrycia dachu, podwórze plebańskie ogrodzono nowym, współczesnym murkiem.

Fot. 16. Budynek gospodarczy nr 1 w zespole kościoła w Cielu

Źródło: fotografia własna

Ciele – budynek gospodarczy 2

Budynek z zespołu kościoła, w zagrodowej zabudowie plebani, tworząc jej zamknięcie od strony północnej, usytuowany pomiędzy kościołem, a plebanią. Budynek znajduje się przy ul. Kościelnej, na podwórzu dawnej pastorówki. Obiekt wybudowany z cegły czerwonej, jednokondygnacyjny z poddaszem, dachem dwuspadowym, krytym eternitem. Od strony podwórza widoczne pomalowane na czarno 3 szt. drewnianych drzwi oraz 2 szt. niewielkich okienek. W elewacji bocznej wejście na poddasze. Z elementów dekoracyjnych wyróżnić można gzymsiki nadokienne i naddrzwiowe.

Od 2021 r. stan obiektu nie uległ większym zmianom, podwórze plebańskie ogrodzono nowym, współczesnym murkiem.

Fot. 17. Budynek gospodarczy nr 2 w zespole kościoła w Cielu

Źródło: fotografia własna

Łochowo - kościół p.w. św. Kazimierza

Kościół zbudowany w 1902 roku, jako zbór ewangelicki. Wzniesiony w stylu neogotyckim w typowych formach dla tego okresu, na bazie projektów nieznanego, zapewne bydgoskiego architekta. Założony na planie prostokąta z czworobocznym prezbiterium i przylegającym do niego prezbiterium. Wybudowany z cegły czerwonej, na kamiennej podmurówce. Wieża na planie kwadratu z kruchtą,

kryta dachem namiotowym, zaś korpus z dachem dwuspadowym kryty blacho dachówką. Na uwagę zasługuje duża rozeta w tylnej elewacji kościoła, a także zegar w wieży kościoła. Wyposażenie stanowi empora i ławki neogotyckie z pocz. XX w., a także pseudogotyckie ołtarze współczesne. Msze św. odprowadzane są w niedziele i święta w godz.: 7.30, 9.00, 10.00, 11.30 (z udziałem dzieci), 13.00 (oprócz lipca i sierpnia), 18.00 oraz w dni powszednie o godz. 18.00 (styczeń – w czasie kolędy: 9.00). Powierzchnia użytkowa kościoła wynosi ok. 295 m², zaś jego kubatura to ok. 4162 m³.

Od 2021 r. stan kościoła nie uległ większym zmianom, zakończono prace remontowo-konserwatorskie wewnątrz trwające w 2021 r.

Fot. 18. Kościół w Łochowie

Źródło: fotografia własna

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY – ANALIZA SWOT

Ocenę stanu dziedzictwa kulturowego Gminy Białe Błota przeprowadzono za pomocą analizy SWOT, w której wskazano mocne i słabe strony, a także szanse i zagrożenia. Poniższe zapisy przedstawione w układzie tabelarycznym wynikają z analizy dokumentów programowych na szczeblu gminnym, wizji terenowej oraz własnych wywodów i spostrzeżeń. Ogółem, jest to cały zbiór wniosków odnoszący się do zasobu kulturowego Gminy Białe Błota. Analiza SWOT ma na celu wyłonienie określonych założeń projektowych.

Tabela 15. Analiza SWOT uwzględniająca dziedzictwo kulturowe gminy

Szanse	Zagrożenia
1. Pozyskanie funduszy zewnętrznych na prace remontowo-konserwatorskie. 2. Wykorzystanie potencjału obiektów zabytkowych. 3. Ochrona zabytkowych traktów komunikacyjnych – ujęcie w GEZ dróg brukowanych. 4. Różnorodność kulturowa – liczne osoby napływowe. 5. Zapoczątkowane zmiany w systemie planowania przestrzennego. 6. Nowoczesne techniki informatyczne stwarzające możliwość prezentacji dziedzictwa kulturowego na szerszą skalę oraz jego cyfryzację (tworzenie edukacyjnych baz danych).	1. Zmniejszające się nakłady budżetu państwa na odnowę zabytków. 2. Uszkodzenie i zniszczenie zabytków w wyniku działań przyrody: huragany, grad, burze, upały. 3. Uszkodzenie i zniszczenie zabytków w wyniku działań człowieka: podpalenia, rabunek, dewastacja. 4. Zagrożenie dla stanowisk archeologicznych poprzez głęboką orkę, nielegalnych poszukiwaczy. 5. Powolna degradacja pustostanów. 6. Wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych.

7. Organizacja imprez kulturowych.	7. Negatywny wpływ na krajobraz nowych budowli substandardowych. 8. Zanik świadomości i wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego gminy i regionu, a co za tym idzie brak identyfikacji mieszkańców z regionem. 9. Presja inwestorów pod nowe grunty przeznaczone na budownictwo niezharmonizowane z historycznym. 10. Niewielka liczba zabytków wpisana do rejestru zabytków nieruchomych. 11. Brak rejestrowego zabytku archeologicznego.
Mocne strony	Słabe strony
1. Zaktualizowana gminna ewidencja zabytków architektury i budownictwa. 2. Posiadanie gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych. 3. Bardzo duża liczba MPZP, w których uwzględniono zapisy ochronne dotyczące zabytków. 4. Uwzględnienie ochrony zabytków w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz planach zagospodarowania przestrzennego. 5. Wpisany do rejestru zabytków zespół kościoła w Cielu. 6. Ogólny dobry stan obiektów zabytkowych znajdujących się w GEZ. 7. Bardzo dobry stan zachowania kościołów. 8. Prowadzone na bieżąco podstawowe prace remontowe przy zabytkach znajdujących się we własności gminy. 9. Liczne dziedzictwo pozostawione przez ewangelików – bardzo duża liczba cmentarzy ewangelickich. 10. Występujące zabytki ruchome w kościołach w Cielu i Łochowie. 11. Funkcjonowanie skansenu w Łochowie oraz zachowane dziedzictwo nawiązujące do zabytkowych pojazdów, w tym maszyn rolniczych. 12. Liczne imprezy i wydarzenia nawiązujące do dziedzictwa kulturowego 13. Zespół ludowy "Łochowanie" jako znaczący potencjał kulturowy oraz ambasador gminy na arenie regionalnej i krajowej. 14. Licznie występujące Stowarzyszenia i Grupy działające na rzecz ochrony zabytków i promocji wartości kulturowych regionu oraz funkcjonujące KGW. 15. Organizowane zajęcia rękodzielnicze, hafciarskie i ceramiczne przez Gminne Centrum Kultury i świetlice wiejskie.	1. Przeciętny stan zabytkowych dworów. 2. Brak opieki nad cmentarzami ewangelickimi oraz ich zły stan zachowania. 3. Brak gminnej ewidencji zabytków archeologicznych. 4. Niewielka liczba obiektów zabytkowych w porównaniu do pozostałych gmin powiatu. 5. Nieoznakowane zabytki rejestrowe niebiesko-białą tablicą. 6. Niski stopień uczestnictwa mieszkańców na imprezach kulturalnych. 7. Niewystarczająca promocja imprez kulturalnych. 8. Niewielki procent mieszkańców znających historię gminy. 9. Roszczeniowa postawa właścicieli obiektów zabytków względem służb ochrony zabytków. 10. Zanikający zasób obiektów zabytkowych – częste przekształcenia i przebudowy powodujące zatarcie cech stylistycznych. 11. Zanikanie cech tradycyjnych zabudowy mieszkalnej i gospodarczej (likwidacja detali, zakrywanie ceglanej elewacji – ocieplanie budynków). 12. Brak informacji dotyczących zabytków na stronie internetowej gminy. 13. Brak nowego Zarządzenia przyjmującego gminną ewidencję zabytków. 14. Niepozyskane dotacje zewnętrzne na zabytki w ostatnich latach. 15. Niewystarczające działania promocyjne związane z propagowaniem dziedzictwa kulturowego gminy.

16. Potencjał społeczny – koła gospodyń wiejskich, zespoły, pozostałe organizacje związane z dziedzictwem kulturowym.
17. Bogate dziedzictwo niematerialne: bardzo duża liczba miejscowych legend, obecny kujawski strój ludowy.	

Źródło: opracowanie własne

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Założenia projektowe zostały przedstawione w układzie: priorytet, kierunek działania, zadanie. Wypracowane priorytety są założeniem ogólnym, na który składają się kierunki działań. Na kierunki działań składają się z kolei zadania. Zadania są ostatnim elementem hierarchicznej piramidy będąc jej najmniejszą częścią wskazując najbardziej szczegółowe prace. Priorytety, kierunki i zadania określono w podrozdziałach rozdziału 7.

W art. 4. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, wskazano że ochrona zabytków polega w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Ponadto należy przypomnieć zapisy art. 87 ust.2 odwołujące się do celów GPOnZ:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Dzięki zaangażowaniu władz gminy oraz pracowników samorządowych odpowiedzialnych za sprawy związane z ochroną i opieką nad zabytkami możliwe było wypracowanie założeń projektowych. Te opracowane zostały na podstawie analizy stanu dziedzictwa kulturowego gminy, wizji i inwentaryzacji terenowej zabytków, analizy SWOT, dokumentów strategicznych i planistycznych gminy, diagnozie gminnej ewidencji zabytków, stanu poszczególnych obiektów, a także doświadczeń nabytych w zarządzaniu dziedzictwem kulturowym.

Biorąc pod uwagę fakt, iż jest to trzecia edycja gminnego programu opieki nad zabytkami, a zarazem aktualizacja wcześniejszego programu pn. „Gminny Program Opieki nad zabytkami dla Gminy Białe Błota na lata 2021 – 2024” priorytety, kierunki działań, jak i część samych działań w znacznym stopniu oparta została na poprzedniej perspektywie programowej. Uwzględniając powyższe oraz wymienione czynniki przyjęte do sformułowań założeń programowych, a także czas jaki minął od momentu sporządzenia GPOnZ na lata 2021-2024, opracowano szereg rozwiązań, jak i konkretnych zadań, które powinny poprawić sytuację dziedzictwa kulturowego w gminie, w tym dziedzictwa niematerialnego oraz materialnego, a w sposób szczególny obiektów zabytkowych i ich właścicieli. Mając na uwadze aktywną realizację ostatniego Programu w priorytecie pierwszym oraz napotkane trudności w realizacji priorytetu drugiego i trzeciego, ostatnie dwa poddano modyfikacjom.

Zaproponowany spójny pakiet rozwiązań, jak i konkretnych zadań powinien przyczynić się do ogólnej poprawy stanu i wizerunku dziedzictwa kulturowego gminy. W sposób szczególny dotyczy to dziedzictwa niematerialnego i materialnego, w tym zabytków z terenu gminy.

7.1. Priorytety gminnego programu opieki nad zabytkami

Wypracowane priorytety Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Białe Błota na lata 2025-2028 uwzględniają cele wymienione w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jednocześnie sformułowane zostały w perspektywie wieloletniej.

Wyznaczono następujące priorytety:

- 1. Zachowanie dziedzictwa kulturowego dla następnych pokoleń.**
- 2. Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego.**
- 3. Popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym oraz aktywna promocja.**

7.2. Kierunki działań gminnego programu opieki nad zabytkami

Określono długofalowe kierunki działań (wykraczające często ponad 4-letni okres obowiązywania Programu) wraz z oczekiwanymi rezultatami. Wypracowane kierunki działań Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Białe Błota na lata 2025-2028 to:

- 1.1. Prawna ochrona dziedzictwa kulturowego.**
- 1.2. Konserwacja i rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego.**
- 1.3. Dokumentacja dziedzictwa kulturowego.**
- 2.1 Ochrona dziedzictwa kulturowego, niematerialnego i środowiska przyrodniczego.**
- 2.2 Podniesienie atrakcyjności zabytków.**
- 3.1 Korzystanie z nowoczesnych technik informatycznych do promocji dziedzictwa kulturowego.**
- 3.2 Promocja gminy.**

7.3 Zadania gminnego programu opieki nad zabytkami

W ramach wyznaczonych kierunków działań wskazano zadania wyznaczone na 4 lata obowiązywania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Białe Błota na lata 2025-2028. Zgodnie z art. 87 ust 5 z realizacji programu wójt sporządzi co 2 lata sprawozdanie z realizacji programu i przedstawi je radzie gminy. W związku z powyższym zaproponowane zadania podzielone zostały na 2 etapy. Pierwszy na lata 2025-2026, za który opracowane zostanie sprawozdanie z początkiem 2027 r. oraz drugi przypadający na lata 2027-2028. Sporządzenie sprawozdania będzie miało kluczowy wpływ na realizację pozostałych zadań w latach 2027-2028.

Zadania w okresie 2025-2026 będą miały charakter przygotowawczy, zaś większość pozostałych zadań zrealizowana zostanie w latach 2027-2028. Dla części zadań wyznaczono 4-letni okres obowiązywania. Kolorem niebieskim zaznaczono okres realizacji, zaś kolor biały oznacza brak realizacji w danym etapie. W poniższej tabeli zaproponowano także, kto będzie odpowiadał za wykonanie zadania. Nie jest to jednak podział obligatoryjny, ponieważ realizacja lub część realizacji danego zadania może odbyć się przy udziale/współudziale innych lub dodatkowych podmiotów, których nie można wskazać na obecnym etapie programowania. Niezmiernie ważnym jest współdziałanie władz Gminy z jej jednostkami organizacyjnymi oraz pozostałymi osobami/podmiotami zaangażowanymi w realizację zadań.

Tabela 16. Zadania gminnego programu opieki nad zabytkami

Kierunki działań	Zadania	2025-2026	2027-2028	Realizator
Priorytet 1. Zachowanie dziedzictwa kulturowego dla następnych pokoleń.				
1.1 Prawna ochrona dziedzictwa kulturowego	1. Wypełnianie przez gminę obowiązków wynikających z zapisów Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami			UG
	2. Przestrzeganie nakazów i zakazów zawartych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego			UG, W
	3. Wprowadzenie zmian do obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego celem ich aktualizacji oraz opracowywanie nowych z uwzględnieniem występujących obiektów zabytkowych			UG
	4. Bieżące prace remontowo-konserwatorskie przy obiektach własnych gminy ujętych w GEZ.			UG
	5. Wystąpienie z wnioskiem do WKZ w celu wpisania do rejestru zabytków kościoła w Łochowie z 1902 r.			UG P
	6. Przyznawanie dotacji ze środków własnych gminy na prace remontowo-konserwatorskie zabytków na podstawie przyjętej uchwały w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub gminnej ewidencji zabytków.			UG
	7. Aplikowanie o dotacje zewnętrzna na dofinansowanie prac przy obiektach zabytkowych.			UG, W
1.2. Konserwacja i rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego	1. Podjęcie działań mających na celu oznakowanie zabytków rejestrowych – współpraca ze Starostwem.			UG, P, St,
	2. Dokończenie prac remontowych przy budynku plebani w Cielu.			P
	3. Przeprowadzenie prac remontowo-konserwatorskich kościoła w Cielu.			P
	4. Poprawa stanu cmentarzy ewangelickich – usunięcie samosiewów i wiatrołomów, przeprowadzenie generalnych prac porządkowych.			UG, W
	5. Upamiętnienie cmentarzy ewangelickich w postaci ustawienia tabliczek informacyjnych na każdym cmentarzu.			UG
	6. Wietrzenie strychów zabytkowych kościołów w porze letniej.			P
1.3. Dokumentacja	1. Opracowanie kart gminnej ewidencji zabytków archeologicznych.			UG
	2. Przyjęcie gminnej ewidencji zabytków Zarządzeniem.			UG

dziedzictwa kulturowego	3. Opracowanie Planu Ogólnego gminy i uwzględnienie w nim zapisów dot. ochrony dziedzictwa kulturowego gminy.			UG
	4. Regularne opracowywanie sprawozdań z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.			UG
	5. Kontynuacja przyjętej dobrej praktyki w postaci aktualizacji co 4 lata gminnej ewidencji zabytków nieruchomych.			UG
	6. Aktualizacja gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.			UG
Priorytet 2. Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego				
2.1. Ochrona dziedzictwa kulturowego, niematerialnego i środowiska przyrodniczego	1. Prowadzenie bieżących prac porządkowych przy zabytkowych zespołach zieleni: parkach podworskich, cmentarzach.			UG, W
	2. Uczestnictwo pracowników urzędu gminy w szkoleniach i prelekcjach w dziedzinie ochrony zabytków.			UG
	3. Wspieranie działań dotyczących podtrzymania dziedzictwa kulturowego na rzecz zespołów muzycznych, KGW, organizacji pozarządowych, itp.			UG
	4. Powołanie nowych pomników przyrody.			UG
	5. Kontynuacja spotkań i warsztatów ceramicznych i rękodzielniczych.			UG, GCK
2.2. Podniesienie atrakcyjności zabytków	1. Oznakowanie tablicami informacyjno-historycznymi najważniejszych zabytków gminy.			UG
	2. Opracowanie ogólnodostępnych broszur i przewodników turystycznych nawiązujących do dziedzictwa kulturowego gminy, zabytków i umieszczenie ich na stronie internetowej.			UG
	3. Opracowanie mapy wszystkich zabytków z terenu gminy i umieszczenie jej na stronie internetowej gminy.			UG
Priorytet 3. Popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym oraz aktywna promocja				
3.1. Korzystanie z nowoczesnych technik informatycznych do promocji dziedzictwa kulturowego	1. Dodanie zakładki dziedzictwo kulturowe na stronie internetowej gminy.			UG
	2. Wykorzystanie nowoczesnych narzędzi AI do opracowywania krótkich filmów przedstawiających zabytki i zamieszczenie ich na fanpageu gminy oraz stronie internetowej.			UG
	3. Informowanie mieszkańców gminy o prowadzonych działaniach konserwacyjnych, remontowych, renowacyjnych, rewitalizacyjnych, otrzymanych dotacjach na zabytki, przyznanych dotacjach, itp. poprzez stronę internetową gminy.			UG
	4. Zamieszczenie gminnego programu opieki nad zabytkami na stronie internetowej gminy.			UG
	5. Zamieszczenie na stronie internetowej gminy informacji na temat dziedzictwa kulturowego, np. opisy i zdjęcia zabytków, historia gminy, miejscowości, itp.			UG
	6. Zamieszczenie na stronie internetowej gminy legend związanych z miejscowościami gminnymi			UG
3.2. Promocja gminy	1. Dalsza organizacja imprez, w których występują elementy dziedzictwa kulturowego gminy.			UG, GCK, O
	2. Powołanie konkursu na logo gminy z uwzględnieniem jego dziedzictwa kulturowego.			UG, GCK
	3. Opracowanie produktu turystycznego gminy związanego z jego dziedzictwem kulturowym – np. magnesy, pocztówki, torby, itp.			UG, GCK

Źródło: opracowanie własne

Realizatorzy, wykaz skrótów:

GCK – Gminne Centrum Kultury,

O – organizacje pozarządowe,

P – Parafie,

St – Starostwo,

UG – Urząd Gminy,

W – Właściciele.

8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Realizacja Programu będzie się odbywać poprzez wskazane zadania gminy oraz pozostałych depozytariuszy na rzecz osiągnięcia priorytetów w nim przyjętych. Podstawę niniejszego instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawne i zawarte w nich regulacje dotyczące instrumentów prawno-ekonomicznych i finansów publicznych.

Zakłada się, że zadania określone w gminnym programie opieki nad zabytkami będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

1. instrumentów prawnych – wynikających z przepisów ustawowych (np. uchwalanie gminnego programu opieki nad zabytkami, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wpis do rejestru zabytków, przyjęcie Zarządzeń w sprawie gminnej ewidencji zabytków, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków);
2. instrumentów finansowych (m.in. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy, aplikowanie o dofinansowanie, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz pożyczki, dotacje, subwencje, nagrody, a także stosowanie finansowania w ramach partnerstwa publiczno-prywatnego);
3. instrumentów koordynacji (m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich i powiatowych strategiach, planach zagospodarowania, programach opieki nad zabytkami, itp. oraz pomiędzy dokumentami własnymi gminy. Ponadto współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków, urzędem marszałkowskim, starostwem, jednostkami własnymi gminy, właścicielami zabytków, parafiami, organizacjami pozarządowymi oraz pozostałymi organizacjami związanymi z ochroną i opieką nad zabytkami, a także współpraca ze wszystkimi realizatorami przypisanymi do zadań w Programie);
4. instrumentów kontrolnych (m.in. monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego, sprawozdanie z realizacji Programu, aktualizacja gminnej ewidencji zabytków, opracowanie aktualizacji GPOnZ na lata 2029-2032).

9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

W art. 87 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Ustawodawca wymienił zadania związane z gminnym programem opieki nad zabytkami. Na podstawie ww. artykułu skonkretyzowano je poniżej na potrzeby niniejszego Programu.

Wójt Gminy Białe Błota sporządza na okres 4 lat Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Białe Błota. Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Białe Błota przyjmuje Rada Gminy Białe Błota, po uzyskaniu opinii Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Toruniu. Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Białe Błota ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa Kujawsko-Pomorskiego. Z realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami dla Gminy Białe Błota Wójt Gminy Białe Błota sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia Radzie Gminy Białe Błota.

Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji gminnego programu uwzględniająca:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji,
- b) koszt wykonania zadań;
- b) efektywność ich wykonania.

Poniżej wskazano przykładowe kryteria i wskaźniki oceny realizowanych zadań, które mogą być pomocne przy opracowaniu sprawozdania.

W ramach priorytetu **1. Zachowanie dziedzictwa kulturowego dla następnych pokoleń:**

- liczba obiektów ogółem poddanych pracom remontowym i konserwatorskim;
- wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich;
- liczba nowo opracowanych MPZP;
- stopień pokrycia gminy MPZP;
- liczba przeprowadzonych prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach własnych gminy ujętych w GEZ;
- wartość finansowa przyznanych dotacji na prace remontowe i konserwatorskie przy zabytkach;
- wartość finansowa uzyskanych dotacji na prace remontowe i konserwatorskie przy zabytkach;
- liczba znaków zabytku rejestrowego umieszczonych na obiektach wpisanych do rejestru;
- liczba cmentarzy, przy których przeprowadzono prace pielęgnacyjne;
- liczba postawionych tabliczek informacyjnych na zabytkowych cmentarzach;
- liczba opracowanych kart gminnej ewidencji zabytków archeologicznych;
- liczba opracowanych kart gminnej ewidencji zabytków nieruchomych.

W ramach priorytetu **2. Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego:**

- liczba szkoleń i prelekcji dot. ochrony zabytków, w których uczestniczyli urzędnicy gminni;
- liczba zespołów muzycznych, KGW, organizacji pozarządowych związanych z dziedzictwem kulturowym, itp., którym udzielono wsparcia;
- liczba nowo powołanych pomników przyrody;
- liczba osób uczestnicząca w spotkaniach, warsztatach ceramicznych i rękodzielniczych;

- liczba tablic informacyjno-historycznych umieszczonych na zabytkach;
- liczba opracowanych ogólnodostępnych broszur i przewodników turystycznych nawiązujących do dziedzictwa kulturowego gminy, zabytków;

W ramach priorytetu **3. Popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym oraz aktywna promocja:**

- liczba publikacji, informacji wstawionych na stronę internetową gminy, dot. obiektów zabytków i dziedzictwa kulturowego gminy;
- liczby zorganizowanych imprez i festynów nawiązujących do dziedzictwa kulturowego gminy;
- liczba otrzymanych projektów na logo gminy.

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Niniejszy rozdział ma charakter informacyjny. Poniżej przedstawiono przykładowe możliwości finansowania wskazanych w podrozdziale 7.3. zadań z uwzględnieniem środków:

- publicznych (np. budżet państwa, budżety jednostek samorządów terytorialnych wszystkich szczebli, środki Unii Europejskiej, inne źródła zagraniczne),
- prywatnych (osób fizycznych, fundacji, osób prawnych, kościelnych itp.).

W poszukiwaniu dofinansowania nie można ograniczać się wyłącznie do powszechnie znanych i dostępnych programów. Źródeł należy także szukać w ogłaszanych przez samorządy konkursach na realizację zadań z zakresu edukacji, kultury, promocji, w budżetach tzw. obywatelskich lub partycypacyjnych, a nawet w projektach społecznych dotyczących utworzenia np. klubów seniora, dziennych domów pobytu, przedszkoli, żłobków, gdzie w ramach cross-financingu możliwe jest dostosowanie budynków, w tym zabytkowych do prowadzenia zajęć. Decydując się na złożenie wniosku, należy liczyć się z tym, że w każdym konkursie wniosków z podobnym zakresem działań wpływa dużo, a uzyskanie dofinansowania nie jest łatwe, m.in. ze względu na z góry przydzieloną alokację środków. Ponadto w zdecydowanej większości konkursów wymagany jest wkład własny. W związku z powyższym wnioskodawca z góry powinien zarezerwować określoną pulę środków.

Źródłami wsparcia działań w obszarze kultury w ramach budżetu państwa są:

- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków;
- programy MKiDN;
- Rządowy Program Odbudowy Zabytków;
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej;
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej;
- Wojewódzki Konserwator Zabytków;
- Fundusz Kościelny.

Wsparcie na zabytki prowadzą również jednostki samorządowe:

- środki własne gminy;
- Urząd Marszałkowski;
- Starostwo Powiatowe.

Na działania związane z ochroną i wykorzystaniem zabytków można pozyskać środki z wielu programów w ramach środków europejskich, m.in. takich jak:

- Fundusze Europejskie dla Kujaw i Pomorza 2021-2027;
- Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027.

Szczegółowe informacje o zasadach i kryteriach możliwości pozyskiwania ww. środków są dostępne na stronach internetowych poświęconych ww. źródłom finansowania. Poniżej scharakteryzowano najbardziej popularne programy pomocowe.

Programy MKiDN 2025

Programy Ministra z zakresu kultury mają na celu dofinansowanie zadań o charakterze projektowym z wyłączeniem stałej działalności kulturalnej podmiotów. Skierowane są do instytucji kultury, organizacji pozarządowych, instytucji filmowych, szkół i uczelni wyższych, jednostek samorządu terytorialnego, podmiotów gospodarczych, kościołów i związków wyznaniowych oraz ich osób prawnych. Dzięki Programom Ministra wsparcie finansowe mogą otrzymać działania z zakresu kultury oraz ochrony dziedzictwa kulturowego i historycznego, obejmujące m.in. szeroko rozumianą edukację, działalność artystyczną, kulturę cyfrową, działania promujące czytelnictwo, a także projekty infrastrukturalne. Na rok 2025 przewidziano nabory m.in. na następujące programy, które nawiązują do wyznaczonych zadań w programie:

- groby i cmentarze wojenne w kraju - celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń;
- kultura ludowa i tradycyjna - celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania;
- miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju - celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości;
- ochrona zabytków - celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne;
- ochrona zabytków archeologicznych - celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

Rządowy Program Odbudowy Zabytków

Rządowy Program Odbudowy Zabytków jest to Program, który wesprze samorządy w poprawieniu stanu, odbudowie i remontach obiektów zabytkowych przyczyniając się tym samym do poprawy ich stanu i uchroni przed degradacją i niszczeniem. Program dopuszcza finansowanie obiektów posiadających wpis do ewidencji lub rejestru zabytków i będących w posiadaniu jednostki samorządu terytorialnego lub jednostki organizacyjnej podległej jednostce samorządu terytorialnego. Program kierowany jest bezpośrednio do jednostek samorządu terytorialnego, a za ich pośrednictwem również do innych podmiotów zobowiązanych do opieki nad zabytkami. Dofinansowanie będzie przyznawane na realizację zadań inwestycyjnych związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami. Może być przeznaczane na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku prowadzone przez jednostki samorządu terytorialnego albo na udzielenie dotacji samorządowej na takie prace. Dofinansowanie z Programu może wynieść maksymalnie 98% wartości inwestycji, a minimalny wkład

własny - 2%. Wnioski będą mogły być składane w aplikacji Polski Ład udostępnionej przez BGK, w jednej z trzech kategorii:

- do 150 000 zł;
- do 500 000 zł;
- do 3 500 000 zł.

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)

Narodowy Fundusz oferuje pożyczki, dotacje oraz inne formy dofinansowania projektów realizowanych m.in. przez samorządy, przedsiębiorstwa, podmioty publiczne, organizacje społeczne a także osoby fizyczne. W sektorze finansów publicznych Narodowy Fundusz jest również największym w Polsce partnerem międzynarodowych instytucji finansowych w obsłudze środków zagranicznych przeznaczonych na ochronę środowiska. NFOŚiGW organizuje również m.in. konkursy dotyczące dofinansowania na prace związane z gruntowymi termomodernizacjami zabytkowych obiektów. Konkursy dotyczą poprawy efektywności energetycznej w budynkach użyteczności publicznej, w tym budynków zabytkowych, a także projekty związane z rewaloryzacją cennych, zabytkowych założeń parkowych.

Kujawsko-Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków

Kujawsko-Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków udziela dotacji celowych z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Dotacja celowa na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może być udzielona po złożeniu wniosku o udzielenie dotacji celowej, zwanego dalej „wnioskiem”, przez osobę fizyczną, jednostkę samorządu terytorialnego lub inną jednostkę organizacyjną, będącą właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadającą zabytek w trwałym zarządzie. Obowiązujące terminy naboru wniosków:

- 1) 30 listopada roku poprzedzającego przeprowadzenie prac przy zabytku wpisanym do rejestru.
- 2) 30 czerwca roku, w którym dotacja celowa ma być udzielona, w przypadku dofinansowania prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostały przeprowadzone w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku. Wniosek ten wnioskodawca może złożyć po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Wnioski rozpatruje komisja powołana przez Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków odrębnym zarządzeniem.

Fundusz Kościelny

Fundusz Kościelny stanowi wyodrębnioną pozycję w części 43. budżetu państwa - wyznania religijne oraz mniejszości narodowe i etniczne, w dziale 758 – różne rozliczenia, w rozdziale 75822 – Fundusz Kościelny, której dysponentem jest minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych. Maksymalna kwota udzielonej dotacji z Funduszu Kościelnego w roku 2024 nie powinna przekraczać 200.000,00 zł.

Kościelne osoby prawne będą mogły ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na realizację w 2025 r. następujących zadań:

1. Konserwacja i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo, bądź orzecznictwo.
2. Wspomaganie kościelnej działalności charytatywno-opiekuńczej.

W ramach zadania 1 dotacje przeznaczone będą, co do zasady, na remonty i prace konserwatorskie zabytkowych obiektów sakralnych (w szczególności: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej). W szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie z Funduszu Kościelnego remontu ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: instrumenty muzyczne, dzwony) oraz stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: ołtarze, polichromie, freski, posadzki). Z Funduszu Kościelnego nie finansuje się co do zasady prac dotyczących otoczenia obiektu (takich jak np.: chodniki, ogrodzenia, trawniki).

Urząd Marszałkowski Województwa Kujawsko-Pomorskiego

Z budżetu Województwa Kujawsko-Pomorskiego mogą być udzielane dotacje na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze Województwa Kujawsko-Pomorskiego. Zgodnie z Zasadami udzielania i rozliczania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze Województwa Kujawsko-Pomorskiego stanowiącymi załącznik do uchwały Nr XXXV/508/21 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 30 sierpnia 2021 r. ze zm. określono następujące rozdziały:

1. Cel i rodzaj zadań.
2. Wnioskodawcy.
3. Pomoc de minimis i pomoc de minimis w rolnictwie lub rybołówstwie.
4. Wysokość dotacji.
5. Termin i tryb przyznawania dotacji.
6. Przekazanie i rozliczanie dotacji.

Wnioski o udzielenie dotacji jednorocznej i wieloletniej składa się do 15 grudnia roku poprzedzającego rok, w którym planowane jest rozpoczęcie prac określonych we wniosku. W przypadku niewykorzystania całości środków przeznaczonych w budżecie województwa na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach lub ich zwiększenia, mogą być składane wnioski o dotację jednoroczną w drugim terminie, tj. do dnia 15 kwietnia roku, w którym dotacja jednoroczna ma być wykorzystana.

Fundusze Europejskie dla Kujaw i Pomorza 2021-2027

W ramach celu szczegółowego 4(vi) wzmocnienie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych wspierana będzie ochrona dziedzictwa kulturowego, obiekty zabytkowe i o znaczeniu historycznym, a także rozwój instytucji kultury z uwzględnieniem funkcji aktywizujących społeczność regionalną. Środki zostaną skierowane w szczególności na restaurację i konserwację obiektów o znaczeniu regionalnym wpisanych do rejestru zabytków położonych na obszarze WK-P w tym obiektów unikatowych, wyróżniających region na tle kraju. Projekty w ramach cs wybierane będą w trybie konkurencyjnym oraz niekonkurencyjnym. Grupę docelową stanowią mieszkańcy województwa kujawsko-pomorskiego, turyści. Potencjalni beneficjenci wsparcia to: jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia oraz samorządowe jednostki organizacyjne, organizacje pozarządowe, instytucje kultury, przedsiębiorstwa społeczne. Opracowane zostały wskaźniki produktu, tj. przewiduje się udzielenie wsparcia 527 obiektom kulturalnym i turystycznym. Szacuje się, że liczba osób odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne objęte wsparciem to do końca 2029 r. 16 079 006 osób. W ramach kodu 166 - Ochrona, rozwój i

promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury przeznaczona kwota na dotację została ustalona na 80 002 857 zł.

Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027

Program jest następcą Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko realizowanego w perspektywie finansowej 2014-2020. Jest to program europejski na lata 2021-2027 zarządzany na poziomie krajowym. Przyczyni się do rozwoju gospodarki niskoemisyjnej, ochrony środowiska oraz przeciwdziałania i adaptacji do zmian klimatu. FENIKS wesprze również inwestycje transportowe oraz dofinansuje ochronę zdrowia i dziedzictwo kulturowe. Budżet całego programu: 135 mld zł, wkład UE: 111,7 mld zł. Dotację na zabytki będzie można uzyskać na renowację, konserwację, rewaloryzację i restaurację obiektów zabytkowych (w tym pomników) w przypadku gdy nie będą to pojedyncze interwencje, tylko stanowiąc będą część większego przedsięwzięcia, które wiąże rozwój kultury z rozwojem gospodarczym, włączeniem społecznym i innowacjami społecznymi w skali kraju, regionu lub skali lokalnej. W ramach priorytetu 7. Kultura, działania 7.1 Infrastruktura kultury i turystyki kulturowej wskazano podstawowe informacje, m.in.:

- cel szczegółowy: EFRR.CP4.VI - Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych;
- instytucję pośredniczącą: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- wysokość alokacji UE: 600 000 000,00 EUR;
- zakres interwencji: 166 - ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury;
- działania: obszar 1 - rozwój infrastruktury kultury (zabytkowej i niezabytkowej), obszar 2 - ochrona i podniesienie atrakcyjności turystycznej obiektów dziedzictwa kulturowego;
- typ beneficjenta: organizacje społeczne i związki wyznaniowe, administracja publiczna, przedsiębiorstwa, kościoły i związki wyznaniowe, jednostki samorządu terytorialnego, administracja rządowa;
- maksymalny % poziom dofinansowania UE w projekcie: 79,71%;
- maksymalny % poziom dofinansowania całkowitego wydatków kwalifikowalnych na poziomie projektu (środki UE + współfinansowanie ze środków krajowych przyznane beneficjentowi przez właściwą instytucję): 100%.

Starostwo Powiatowe w Bydgoszczy

Z budżetu Powiatu Bydgoskiego może być udzielona dotacja celowa na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków znajdującym się na obszarze Powiatu Bydgoskiego. Zgodnie z Uchwałą Nr 206/XX/21 Rady Powiatu Bydgoskiego z dnia 23 czerwca 2021 r. zm. Uchwałą nr 33/II/24 Rady Powiatu Bydgoskiego z dnia 24 czerwca 2024 r. w sprawie określenia zasad i trybu udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze Powiatu Bydgoskiego Starostwo Powiatowe w Bydgoszczy udziela dotacji celowych na powyższe prace. Z budżetu Powiatu Bydgoskiego może być udzielona dotacja celowa na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków znajdującym się na obszarze Powiatu Bydgoskiego. Dotacja może być udzielona podmiotowi, zwanemu dalej wnioskodawcą posiadającemu tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego.

Wnioski składa się do dnia 30 sierpnia roku poprzedzającego rok w którym planowane jest wykorzystanie dotacji.

11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW

Zaplanowane w podrozdziale 7.3. zadania będą możliwe do wykonania od momentu przyjęcia uchwałą przez Radę Gminy niniejszego Programu do końca 2028 r.

Wdrażanie zadań odbędzie się w miarę dostępnych środków i nakładów pracy. Ich realizacja możliwa będzie poprzez zabezpieczenie określonych środków w budżecie gminy. Zadania inwestycyjne dotyczące ochrony zabytków (zabytków będących we własności gminy) powinny być wprowadzone do wieloletniego programu inwestycyjnego gminy. Wyznaczone w Programie zadania powinny być również uwzględnione w innych dokumentach strategicznych i planistycznych gminy. Część wyznaczonych zadań realizowana będzie przez specjalistów w postaci podmiotów zewnętrznych, którzy zostaną wybrani jako Wykonawcy w drodze obowiązujących przepisów prawa.

W art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wskazano na możliwość finansowania przez gminy prac przy obiektach zabytkowych: dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

Rada Gminy Białe Błota przyjęła uchwałę Nr XVII/172/2008 z dnia 7 lutego 2008 r. w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków niestanowiących własności gminy. Zgodnie z nią dotacja może być udzielona na dofinansowanie nakładów koniecznych na wykonanie prac przy zabytku, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku budżetowym, na który wnioskodawca składa wniosek o udzielenie dotacji. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne na realizację prac wymienionych w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dotacja może być udzielona w wysokości do 75 % nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru.

Zadania określone w Programie realizowane będą przez Urząd Gminy Białe Błota oraz w mniejszym stopniu przez pozostałych interesariuszy, do który w sposób szczególny zaliczyć należy:

- Gminne Centrum Kultury w Białych Błotach, ul. Czysta 1a, 86-005 Białe Błota;
- Koła Gospodyń Wiejskich z terenu Gminy Białe Błota;
- Parafię p.w. p.w. MB Bolesnej w Cielu;
- Parafię p.w. św. Kazimierza w Łochowie
- Parafię p.w. NMP Wniebowziętej w Przyłękach;
- Szkoły podstawowe z terenu Gminy Białe Błota;
- Starostwo Powiatowe w Bydgoszczy, ul. Zygmunta Augusta 16, 85-066 Bydgoszcz;

- Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie, Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej w Bydgoszczy, Al. Adama Mickiewicza 15, 85-071 Bydgoszcz.
- właścicieli obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Wszelkie uzgodnienia dotyczące zabytków będą prowadzone z Wojewódzkim Kujawsko-Pomorskim Konserwatorem Zabytków.

Zaprezentowane w niniejszym programie informacje powinny zostać na nowo uwzględnione w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, strategii rozwoju gminy oraz innych dokumentach o charakterze strategicznym i planistycznym gminy, w których będzie podejmowana tematyka dziedzictwa kulturowego.

12. BIBLIOGRAFIA

Literatura:

1. Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, F.Sulmierski, B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1884, druk „Wieku” Nowy Świat.
 2. Geografia regionalna Polski, J. Kondracki, Warszawa 2009 r., Wyd. Naukowe PWN.
 3. Geografia osadnictwa, D. Szymańska, Warszawa 2009 r., Wyd. Naukowe PWN.
 4. Mały słownik terminów plastycznych, K. Zwolińska, Z. Malicki, 1993 r., Warszawa, Wyd. Wiedza Powszechna.
 5. Gmina Białe Błota ocalić od zapomnienia, J. Rakoczy, Białe Błota 2006 r., Wydawca: Urząd Gminy Białe Błota.
 6. Kronika łochowska, praca zbiorowa, 2011 r.
 7. Białobłockie Zeszyty Historyczne, nr II, J. Zwoliński, 2009 r., Wydawca: Białobłocki Ośrodek Kultury w Białych Błotach.
 8. 10-lecie Zespołu Szkół im. Jana Pawła II w Łochowie, K. Nieciejewska, M. Donarski, Łochowo 2009 r.
 9. Zbiory wierszy, M. Sikora, Łochowo 2013 r., Wydawca: Gminne Centrum Kultury w Białych Błotach.
 10. Legendy kujawskie, W. Podczaski, Inowrocław 2012 r., Wydawca: Forza Cuiavia.
-

14 ANEKSY

Załącznik 1. Nieruchome zabytki architektury i budownictwa ujęte w gminnej ewidencji zabytków

Lp.	Dawna Lp.	Miejscowość	Obiekt funkcja pierwotna	Adres (lokalizacja)	Datowanie	Uwagi
1	1	Białe Błota	dom	ul. Centralna 25a	1932 r.	
2	2	Białe Błota	cmientarz ewangelicki	ul. Piesza, ul. Jantarowa	poł. XIX w.	
3	3	Białe Błota	cmientarz ewangelicki	obok ul. Betonowej	poł. XIX w.	
4	4	Ciele	szkoła, ob. świątelnia wiejska	ul. Kościelna 6	XIX/XX w.	
5	5	Ciele	kościół ewangelicki, ob. kościół rzymsko- katolicki, parafialny, p.w. MB Bolesnej	ul. Kościelna	1892-1893 r.	wpis do rejestru zabytków pod nr A/1280/1 z 25.04.2007 r.
6	6	Ciele	pastorówka, ob. plebania	ul. Kościelna 1	1880-1882 r.	wpis do rejestru zabytków pod nr A/1280/2 z 25.04.2007 r.
7	7	Ciele	budynek gospodarczy 1	ul. Kościelna 1	1880-1882 r.	wpis do rejestru zabytków pod nr A/1280/3 z 25.04.2007 r.
8	8	Ciele	budynek gospodarczy 2	ul. Kościelna 1	1880-1882 r.	wpis do rejestru zabytków pod nr A/1280/4 z 25.04.2007 r.
9	9	Ciele	cmientarz ewangelicki	ul. Osiedle	1 poł. XIX w.	
10	10	Drzewce	cmientarz ewangelicki	obok ul. Ogrodowej	ok. poł. XIX w.	
11	11	Drzewce	cmientarz ewangelicki	ul. Wąska	XIX w.	
12	12	Jasiniec	dworzec, ob. budynek mieszkalny	ul. Kolejowa 3	ok. 1897 r.	
13		Jasiniec	droga brukowana	ul. Kolejowa	pocz. XX w.	obiekt dodany aktualizacją
14	13	Jasiniec	budynek mieszkalny	ul. Kolejowa 2	ok. 1897 r.	

Lp.	Dawna Lp.	Miejscowość	Obiekt funkcja pierwotna	Adres (lokalizacja)	Datowanie	Uwagi
15	14	Jasiniec	szalet	ul. Kolejowa 2	ok. 1897 r.	
16	15	Kruszyn Krajeński	cmentarz ewangelicki	ul. Lipowa	XIX w.	
17	16	Kruszyn Krajeński	cmentarz ewangelicki	ul. Jałowcowa	k. XIX w.	
18	17	Lipniki	nadleśnictwo	ul. Sosnowa 1	ok. 1890	
19	18	Lipniki	budynek gospodarczy	ul. Sosnowa 1	ok. 1890	
20	19	Lipniki	stodoła	ul. Sosnowa 1	ok. 1890	
21	20	Lisi Ogon	dwór	ul. Dworska 2	2 ćw. XIX w.	
22	21	Lisi Ogon	park dworski	ul. Dworska 2	1 poł. XIX w.	
23	22	Lisi Ogon	brama	ul. Dworska 2	2 ćw. XIX w.	
24	23	Lisi Ogon	dwór, ob. pustostan	ul. Wiejska 1	ok. 1930 r.	
25	25	Lisi Ogon	kapliczka	ul. Starowiejska 12	1983 r.	
26	26	Lisi Ogon	śluza	okolice ul. Łąkowej	1880 r.	
27	27	Lisi Ogon	budynek dyżurnego śluzowego	okolice ul. Łąkowej	brak danych	
28	28	Lisi Ogon	cmentarz ewangelicki	ul. Słoneczna, ul. Gajowa	1 poł. XIX w.	
29	29	Lisi Ogon	cmentarz ewangelicki	ul. Spacerowa	1 poł. XIX w.	
30	30	Łochowice	cmentarz ewangelicki	ul. Nakielska	poł. XIX w.	
31	31	Łochowice	dom	ul. Nakielska 12	1 ćw. XX w.	
32	32	Łochowice	szkoła, ob. dom	ul. Nakielska 22	1906 r.	
33	33	Łochowo	zespół budynków nadzoru wodnego Śluza Łochowo	ul. Kasztanowa	1883-1941 r.	
34	34	Łochowo	dom w zespole śluzy	ul. Kasztanowa	1883 r.	
35	35	Łochowo	budynek gospodarczy w zespole śluzy	ul. Kasztanowa	1883 r.	
36	36	Łochowo	budynek mieszkalno- magazynowo- warsztatowy w zespole śluzy	ul. Kasztanowa	1941 r.	
37	37	Łochowo	szopa w zespole śluzy	ul. Kasztanowa	1941 r.	

Lp.	Dawna Lp.	Miejscowość	Obiekt funkcja pierwotna	Adres (lokalizacja)	Datowanie	Uwagi
38	38	Łochowo	śluza	okolice ul. Kasztanowej	1880 r.	
39	39	Łochowo	kościół p.w. św. Kazimierza	ul. Dębowa 1	1902 r.	
40	40	Łochowo	pastorówka, ob. budynek mieszkalny	ul. Szosa Nakielska 10	pocz. XX w.	
41	41	Łochowo	szkoła	ul. Wierzbowa 4	1850 r., 1900-1901 r.	
42	42	Łochowo	poczta	ul. Szosa Nakielska 8	1933 r.	
43	43	Łochowo	budynek gospodarczy	ul. Szosa Nakielska 8	1933 r.	
44	44	Łochowo	dom	ul. Bartkowiaka 33 (Nakielska 33)	1934 r.	
45	45	Łochowo	dom, ob. budynek mieszkalno-usługowy	ul. Szosa Bydgoska 2	1 ćw. XX w.	
46	46	Łochowo	dom	ul. Szosa Nakielska 9	1 ćw. XX w.	
47	47	Łochowo	dom	ul. Szosa Nakielska 14	1 ćw. XX w.	
48	48	Łochowo	cmentarz ewangelicki, ob. rzymsko-katolicki	ul. Szosa Nakielska	XIX w., III ćw. XX w.	
49	49	Łochowo	cmentarz katolicki stary	ul. Szosa Nakielska	ok. 1878 r.	
50		Łochowo	droga brukowana	ul. Wierzbowa	pocz. XX w.	obiekt dodany aktualizacją
51	50	Murowaniec	kapliczka	ul. Agatowa, ul. Staroszkolna	XX w.	
52	51	Murowaniec	szkoła, ob. ośrodek wsparcia i integracji i budynek mieszkalny	ul. Staroszkolna 13	1858 r.	
53	52	Murowaniec	cmentarz ewangelicki	ul. Drozda, ul. Ptasia	k. XIX w.	
54	53	Prądko	cmentarz ewangelicki	ul. Kozacka	k. XIX w./pocz. XX w.	
55	54	Przyłęki	kościół fil. p.w. NMP Wniebowziętej	ul. Zabytkowa 7	1915 r.	
56	55	Przyłęki	kapliczka	ul. Zabytkowa, ul. Przysieckiego	pocz. XX w.	

Lp.	Dawna Lp.	Miejscowość	Obiekt funkcja pierwotna	Adres (lokalizacja)	Datowanie	Uwagi
57	56	Przytęki	szkoła	ul. Zabytkowa 5	pocz. XX w.	
58	57	Przytęki	dom, ob. szkoła	ul. Zabytkowa 5	pocz. XX w.	
59	58	Przytęki	budynek gospodarczy 1	ul. Zabytkowa 5	pocz. XX w.	
60	60	Przytęki	cmentarz rzymsko-katolicki	ul. Cmentarna	I. 30. XX w.	
61	61	Przytęki	cmentarz ewangelicki	ul. Młyńska	ok. 1800 r.	
62	62	Przytęki	cmentarz ewangelicki	ul. Zabytkowa	k. XVIII w.	
63	63	Przytęki	cmentarz ewangelicko-katolicki	ul. Przysieckiego	poł. XIX w.	
64	64	Trzciniec	dworzec	ul. Gminna	1901 r.	
65		Trzciniec	droga brukowana w zespole stacji	ul. Gminna	pocz. XX w.	obiekt dodany aktualizacją
66	65	Trzciniec	dom	ul. Gminna 1a	pocz. XX w.	
67	66	Trzciniec	budynek gospodarczy, ob. dom	ul. Gminna 1	pocz. XX w.	
68	67	Trzciniec	dom	ul. Gminna 3	pocz. XX w.	
69	68	Trzciniec	budynek gospodarczy	ul. Gminna 3	pocz. XX w.	
70	69	Trzciniec	dom	ul. Gminna 7	pocz. XX w.	
71	70	Trzciniec	budynek gospodarczy	ul. Gminna 7	pocz. XX w.	
72	71	Trzciniec	dom	ul. Gminna 11	pocz. XX w.	
73	72	Trzciniec	budynek gospodarczy	ul. Gminna 11	pocz. XX w.	
74	73	Trzciniec	dom	ul. Gminna 16	pocz. XX w.	
75	74	Trzciniec	dom	ul. Gminna 18	pocz. XX w.	
76	75	Trzciniec	cmentarz ewangelicki rodowy	ul. Drzewna	2 ćw. XIX w.	
77	76	Trzciniec	cmentarz ewangelicki	obok Alei Żołnierzy Wyklętych	XIX w.	
78	77	Zielonka	kapliczka	ul. Bydgoska, ul. Bocianowo	2 ćw. XX w.	
79	78	Zielonka	szkoła, ob. przedszkole	ul. Bydgoska 11	pocz. XX w.	
80	79	Zielonka	cmentarz ewangelicki	ul. Gilowa	2 poł. XIX w.	
81	80	Zielonka	cmentarz ewangelicki	ul. Gilowa	1 poł. XIX w.	

Lp.	Dawna Lp.	Miejscowość	Obiekt funkcja pierwotna	Adres (lokalizacja)	Datowanie	Uwagi
82	81	Zielonka	cmentarz ewangelicki	ul. Zielona	XVIII w.	
83	82	Zielonka	cmentarz rzymsko-katolicki	ul. Cicha	1946 r.	
			kanał notecki wraz z zespołem urządzeń hydrotechnicznych (w tym śluzami, jazami, historycznymi mostami, przepustami oraz budynkami obsługi) oraz z drzewostanem historycznym			obiekt dodany po opracowaniu kart GEZ, ujęty w WEZ
		Łochowo	układ przestrzenny zespołu śluzy			obiekt dodany po opracowaniu kart GEZ, ujęty w WEZ
		Dębinek	śluz			obiekt dodany po opracowaniu kart GEZ, ujęty w WEZ
		Drzewce-Jasiniec	droga brukowana			obiekt dodany po opracowaniu kart GEZ, ujęty w WEZ

Źródło: Gminna i wojewódzka ewidencja zabytków

Załącznik 2. Nieruchome zabytki archeologiczne ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków

Lp.	Miejscowość	Nr w obrębie miejsc.	AZP	Nr na arkuszu AZP	Kultura/chronologia	Uwagi
1	Białe Błota	1	38-37	2	KPOM	A
2	Białe Błota	2	38-37	3	KŁ	A
3	Białe Błota	3	38-37	4	NOW	
4	Białe Błota	4	38-37	5	NOW	
5	Białe Błota	5	38-37	6	NOW	
6	Białe Błota	6	38-37	7	EK, NOW	
7	Białe Błota	7	38-37	8	EK, NOW	
8	Ciele	1	38-37	11	KCW	A
9	Ciele	2	38-37	12	EK	A
10	Ciele	3	38-37	13	PRADZIEJE, NOW	
11	Ciele	4	38-37	14	NOW	
12	Ciele	5	38-37	15	NOW	
13	Ciele	6	38-37	16	MEZ, NOW	
14	Ciele	7	38-37	17	NOW	
15	Ciele	8	38-37	18	EK, NOW	
16	Ciele	9	38-37	19	MEZ (?), NOW	
17	Ciele	10	38-37	20	NOW	
18	Ciele	11	38-37	21	NOW	
19	Ciele	12	38-37	22	EK, NOW	
20	Ciele	13	38-37	23	MEZ, NOW	
21	Ciele	14	38-37	24	NOW	
22	Ciele	15	38-37	25	PSR, NOW	
23	Ciele	16	38-37	26	WEB	
24	Ciele	17	39-37	1	NOW	
25	Ciele	18	39-37	2	NOW	
26	Ciele	19	39-37	3	NOW	
27	Ciele	20	39-37	4	NOW	
28	Ciele	21	39-37	5	NOW	
29	Ciele	22	39-37	6	NOW	
30	Ciele	23	39-37	7	NOW	
31	Ciele	24	39-37	8	NOW	
32	Ciele	25	39-37	9	NOW	
33	Ciele	26	39-37	10	NOW	
34	Ciele	27	39-37	11	EK, NOW	
35	Ciele	28	39-37	12	NOW	
36	Ciele	29	39-37	13	NOW	
37	Ciele	30	39-37	14	NOW	
38	Ciele	31	39-37	15	NOW	
39	Ciele	32	39-37	16	NOW	
40	Ciele	33	39-37	17	NOW	
41	Ciele	34	39-37	18	NOW	
42	Drzewce	1	38-36	1	EK	
43	Drzewce	2	38-36	2	KPL	
44	Drzewce	3	38-36	3	PSR/NOW	
45	Drzewce	4	38-36	4	NOW	
46	Drzewce	5	38-36	5	KPL, PSR/NOW	
47	Drzewce	6	38-36	6	NOW	
48	Kruszyn Krajeński	1	39-36	109	KAK	
49	Kruszyn Krajeński	2	39-36	110	SR	
50	Kruszyn Krajeński	3	39-36	111	WSR (faza C)	
51	Kruszyn Krajeński	4	39-36	112	WSR (faza C/D)	

52	Kruszyn Krajeński	5	39-36	113	KŁ - OLAT	
53	Kruszyn Krajeński	6	39-36	114	KPL	
54	Kruszyn Krajeński	7	39-36	115	SR	
55	Kruszyn Krajeński	8	39-36	116	WEB	
56	Kruszyn Krajeński	9	39-36	117	nieokreślone	cmentarzysko
57	Kruszyn Krajeński	10	38-36	40	MEZ	
58	Kruszyn Krajeński	11	38-36	41	NOW	
59	Kruszyn Krajeński	12	38-36	48	MEZ – k. komornicka	
60	Kruszyn Krajeński	13	38-36	42	NOW	
61	Kruszyn Krajeński	14	38-36	47	NOW	
62	Kruszyn Krajeński	15	38-36	46	MEZ	
63	Kruszyn Krajeński	16	38-36	49	PSR	
64	Kruszyn Krajeński	17	38-36	55	NOW	
65	Kruszyn Krajeński	18	38-36	54	PSR/NOW	
66	Kruszyn Krajeński	19	38-36	44	MEZ	
67	Kruszyn Krajeński	20	38-36	43	KPL, KAK, PSR	
68	Kruszyn Krajeński	21	38-36	45	PSR/NOW	
69	Kruszyn Krajeński	22	38-36	51	NOW	
70	Kruszyn Krajeński	23	38-36	50	PSR/NOW	
71	Kruszyn Krajeński	24	38-36	52	NOW	
72	Kruszyn Krajeński	25	38-36	53	KPL, KAK, PSR/NOW	
73	Kruszyn Krajeński	26	38-37	9	EK, NOW	
74	Kruszyn Krajeński	27	38-37	10	MEZ, NOW	
75	Kruszyn Krajeński	28	38-36	58	PSR/NOW	
76	Kruszyn Krajeński	29	38-36	56	KPL, WEB	
77	Kruszyn Krajeński	30	38-36	57	PSCH – k. świderska PSR	
78	Kruszyn Krajeński	31	39-37	34	EK	
79	Kruszyn Krajeński	32	39-37	35	EK, NOW	
80	Lisi Ogon	1	37-36	23	KŁ, PSR	
81	Lisi Ogon	2	37-36	24	NE	
82	Lisi Ogon	3	37-36	25	OR, PSR	
83	Lisi Ogon	4	37-36	26	OR, WSR	
84	Lisi Ogon	5	37-36	27	KPL, PSR	
85	Lisi Ogon	6	37-36	28	EK	
86	Lisi Ogon	7	37-36	29	KPL	
87	Lisi Ogon	8	37-36	30	KAK	
88	Lisi Ogon	9	37-36	31	PSCH ?, NE ?	
89	Lisi Ogon	10	37-36	32	NE	
90	Lisi Ogon	11	37-36	33	NE	
91	Lisi Ogon	12	37-36	34	WSR	
92	Lisi Ogon	13	37-36	40	PSCH-k.lingbijska, MEZ-k.chojnicko- pieńkowska	A
93	Lisi Ogon	14	37-36	41	MEZ – NE	A
94	Lisi Ogon	15	37-36	42	WEB-k.iwieńska	A
95	Lisi Ogon	16	37-36	43	KPOM	A-cmentarzysko
96	Lisi Ogon	17	37-36	44	KPOM	A-cmentarzysko
97	Lisi Ogon	18	37-36	45	KPOM	A-cmentarzysko
98	Łochowice	1	37-36	9	EK	
99	Łochowice	2	37-36	10	EK	
100	Łochowice	3	37-36	11	NE	
101	Łochowice	4	37-36	12	EK – NE?	
102	Łochowice	5	37-36	13	NE	

103	Łochowice	6	37-36	22	EK-wczesna epoka żelaza	
104	Łochowice	7	37-36	46	KŁ	A-cmentarzysko
105	Łochowo	1	37-36	14	PSCH ? – NE ?	
106	Łochowo	2	37-36	15	EK	
107	Łochowo	3	37-36	16	KPL ?	
108	Łochowo	4	37-36	17	KPL ?	
109	Łochowo	5	37-36	18	PSCH – k. świderska	
110	Łochowo	6	37-36	19	EK	
111	Łochowo	7	37-36	20	PSCH ? – k. świderska ?	
112	Łochowo	8	37-36	21	EK	
113	Łochowo	9	37-36	47	KCSZ	A
114	Łochowo	10	37-36	55	NOW	
115	Murowaniec	1	38-36	32	NOW	
116	Murowaniec	2	38-36	31	NOW	
117	Murowaniec	3	38-36	27	NOW	
118	Murowaniec	4	38-36	28	NOW	
119	Murowaniec	5	38-36	29	NESCH, NOW	
120	Murowaniec	6	38-36	33	NOW	
121	Murowaniec	7	38-36	30	NOW	
122	Murowaniec	8	38-36	34	MEZ, PSR/NOW	
123	Murowaniec	9	38-36	39	NOW	
124	Murowaniec	10	38-36	38	NOW	
125	Murowaniec	11	38-36	35	PSR/NOW	
126	Murowaniec	12	38-36	36	PSR/NOW	
127	Murowaniec	13	38-36	37	KŁ	
128	Prądkki	1	39-37	31	NE	A
129	Prądkki	2	39-37	32	NOW	
130	Prądkki	3	39-37	33	NOW	
131	Przyłęki	1	39-37	36	NE	A
132	Przyłęki	2	39-37	37	KŁ, NOW	
133	Przyłęki	3	39-37	38	NOW	
134	Przyłęki	4	39-37	39	NOW	
135	Przyłęki	5	39-37	45	KŁ/KPOM, pradzieje, WSR	
136	Przyłęki	6	39-37	46	NOW	
137	Przyłęki	7	39-37	47	NOW	
138	Przyłęki	8	39-37	40	NOW	
139	Przyłęki	9	39-37	41	NOW	
140	Przyłęki	10	39-37	42	KPL, PSR, NOW	
141	Przyłęki	11	39-37	43	PSR, NOW	
142	Przyłęki	12	39-37	44	KP	
143	Przyłęki	13	39-37	48	NOW	
144	Przyłęki	14	39-37	49	PSR, NOW	
145	Przyłęki	15	39-37	50	NOW	
146	Przyłęki	16	39-37	51	NOW	
147	Zielonka	1	39-37	74	PSR-NOW	
148	Zielonka	2	39-37	75	PSR-NOW	
149	Zielonka	3	38-37	27	NOW	
150	Zielonka	4	39-37	19	NOW	
151	Zielonka	5	39-37	20	NOW	
152	Zielonka	6	39-37	21	NOW	
153	Zielonka	7	39-37	22	NOW	
154	Zielonka	8	39-37	23	NOW	

155	Zielonka	9	39-37	24	NOW	
156	Zielonka	10	39-37	25	KPL	
157	Zielonka	11	39-37	26	NOW	
158	Zielonka	12	39-37	27	NOW	
159	Zielonka	13	39-37	28	NOW	
160	Zielonka	14	39-37	29	NOW	
161	Zielonka	15	39-37	30	NOW	

Źródło: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków Delegatura w Bydgoszczy

Wykaz użytych skrótów:

A – stanowisko archiwalne

EK - epoka kamienia

PSCh -paleolit schyłkowy

MEZ -mezolit

NE -neolit

NESCH-neolit schyłkowy

KCW - kultura ceramiki wstęgowej KCWR

- kultura ceramiki wstęgowej rytej KPL -

kultura pucharów lejkowatych

KAK - kultura amfor kulistych KCSZ

- kultura ceramiki sznurowej EB -

epoka brązu

WEB - wczesna epoka brązu

KI - kultura iwieńska

KT - kultura trzciniecka

KŁ - kultura łużycka

KPOM - kultura pomorska

HA - okres halsztacki

LAT- okres lateński

OR - okres rzymski

KP - kultura przeworska

WSR - wczesne średniowiecze

PSR - późne średniowiecze

SR - średniowiecze

NOW - czasy nowożytne